

ივერია

1885

№ VIII, აგვისტო.

თბილისი.

ექვთიმე სულაძის სტამბა.
1885

შ ი ნ ა ა რ ს ი:

- I. ძნენა ნექტარინა ისტორიული მოთხრობა (დასა-
სრული) 3
- II. პედაგოგიური მოსაზრებანი (ოჯახის მნიშვნელობა
ბავშვების სწავლის აღზრდაში) თელაველისა . 52
- III. სახალხო ლექსები (შეკრებილი ქიზიურში თ — ღისგან. 65
- IV. მოძღვარი, მოთხრობა ა. მოჩსუბარძისა. (შემ-
დგო) 69
- V. სახალხო შელოცვანი (შეკრებილი ქიზიურში
თ — ღისგან. 96
- VI. სახალხო ლექსები (ხევში შეკრებილი ა. მ — საგან) 101
- VII ცნობ. ძველ. მწერლ. კავკასიაზედ, წერილი მ.
ჯანაშვილისა 105
- VIII განსაკუთრებული დამატება: ქუთაისისა და თბი-
ლისის საადგილ-მამულო ბანკების განცხადებანი მა-
მულების შესახებ.

ივერია

საპოლიტიკო და სალიბერატურო
ჟურნალი

წელიწადი მეცხრე

№ VIII

თბილისი

ექვთიმე ხელაძის სტამბა, ღორის-მელიქოვის ქუჩაზე
1885

6060

Дозволено цензурою. Тифлисъ 1 Октября 1885 г.

პნეიონა ნექსარიონა

ისტორიული მოთხრობა ქართულთ ცხოვრებიდან

თხზულება ვალერიან ჩერნისა.

(დასასრული *).

თ ა გ ი VI

სამნივე ჩუმად მიდიოდნენ. თუმცა არც ერთს არ ამოუღია ხმა, მაგრამ სამნივემ კარგად იცოდნენ, საით წასულიყვნენ — ასეა სოფლე: ხანდისხან ადამიანს თქმა სრულებით არ ეჭირება, რომ მიხვდეს თავის უბედურებას. დამე საშინლად ბნელი იყო, მაგრამ აღმასხან და მისი თანამოგზაურნი აჩქარებით მიდიოდნენ. რა და რა კიწრო ქუჩები არ გაიარეს, სად არ მიუხვიეს, მაგრამ დამაბრკოლებელი არაფერი იყო.

ამ რიგათ მალე მიუახლოვდნენ მუხრანთან სიდას. აქ სომეხს მოეჩვენა, ვითომ რაღაც სამმა აჩრდილმა მარჯვნივ მხარედამ მარცხენა მხარეს გადაიარა და სადღაც განქრა. სომეხმა ნება უნებლიედ სული მოჰკიდა ხანჯალს, რომელიც დამალული ჰქონდა, მაგრამ უფრო იმიტომ, რომ დაეთვალიერებინა

*) «ივერია» № 7, 1885 წ.

ამავე დროს, თულები თანა მატეს თუ არაო. ეს საწყალი მშობარა იყო. ჭკვანდა ამ ავად-მყოფს, რომელსაც მთელი სტოლი წამლით სავსე აქვს და არც ერთს არ სმარობს. მისი სანჯხალი სწორედ ასეთივე წამალი იყო მისთვის. სანჯხალს მაშინ აქვს მნიშვნელობა, როდესაც კაცმა სმარება იცის.

— კნიაზო, ნელა წამოიძახე სომეხმა, კიდეცაა ამ სიღის ქვეშ იმალებიან. დამერწმუნეთ რომ სასკიროდ არ იქნება, დავბრუნდეთ და სხვა გზით გავიდეთ.

— იქით! დაიდრიალა აღმასსანმა და წაჭერა ხელი ისეთის სისწრაფით, რომ სომეხი იქვე გაიშალა; ვინ არის ეს ავაზაკი და რა უნდა ჩემგან? ჭკითხა აღმასსანმა თავის ძმას.

— ამ სომეხის მადლიერი უნდა იყო, რადგან ამან აღმოაჩინა შენი ცოლის ღალატი, რომელმაც თვითონ მალე დაწყმენდება.

— მაშ მაც მადლსა მადლიერი სიკვდილი მოუხდება! და ის იყო აღმასსანმა იმრო სანჯხალი, მაგრამ სომეხი სწრაფად დაიშალა საბნელეში.

— ძმაო დიმიტრი, წარმოსთქვა მაშინ აღმასსანმა, ჯვარისაგან გამოცვლილის ხმით—ძმაო, გაიქცეოდა კიდეუ და გაიქცა. დაიღ, ჩემდა საუბედუროდ: შენ ჩემი ძმა ხარ, შენ დაუჯერე კიდეცა სომეხს და ცილი შესწამე იმისთანა ქალს, როგორიც ნეჭტარინა არის? მაგრამ ამას მალე ვნახავთ... იცოდე, თუ სტუგი და ტუვილად მომივიდეთ ეს ჯოჯოხეთის ტყეხლი—მაშინ, გესმის? ეს სანჯხალი იქნება შენი პასუხის მომტკიმა!

ამ სიტყვებით აღმასსან მალე გავიდა ხილს და იმ დროს, როდესაც აღმასსანს ალყათვის კარებში შესვლა უნდოდა, დიმიტრიმ ჩუმად გააჩერა:

— აღმასსან! მოიცა, ვისაც სიმატელის შეტეობა უნდა,

შენსავით როდი უნდა მოიქცეს. შენ გმართებს შესვლა შინ, როგორც ქურდსა და არა როგორც სასჯლის პატრონსა.

— შენ ალბად კარგად იცი იმ ქურდუბას გზა. რადას უუერებ, გასწი, შენ წინ გამიძეხე. აბა მიჩვენე ის გზა, რომლითაც შენ ასე კელურად ბედნიერება და მოსვენება მომპარე!

— დედა, შენ მართალი ხარ, მე ბინდა მოგპარე ბედნიერება და მოთმინება ისე, როგორც შენ წამართვი ეს სასჯელი და შამა ჩემის ქონება, რომელშიაც მეც დიდი წილი მქონდა, მიუგო უნტროსმა ძმამ.

დამიტრია წინ გაუძღვა აღმასსანს. რამდენიმე წუთას შემდეგ ორნივე აფეთესდენ ერთის სასჯლის ბანზედ, ამ ბანადამ გავიდნენ მეორეზედ, მეორე შესამეზედ და ასე მიაღწიეს აღმასსანის სასჯლის ბანსა; ასეთი სიარული ბანზედ საქართველოში ძალიან ადვილი მოსახერხებელია, რადგან, სახლები ერთი მეორესთან ძალიან ახლო დგანან და ბანები ერთის სიმაღლისაა და არიან.

ის იყო ავიდნენ აღმასსანის ბანზედ, როდესაც მათ თვალი წინ გაჩნდა რაღაცა აჩრდილი.

— სალომე, ეგ შენა ხარ? ჭკითხა აღმასსანმა.

— მე ვარ! წაიდუდუნა მტირაჯის სმით სალომემ.

— ის კიდევ აქ არის? ჭკითხა აღმასსანმა.

— უი, ჩემს თვალებს. დედა, ბატონო, აქ არის... ვაი ჩემს სიბერეს, ვაი ჩემს დაბადების დღეს!

— ხმა გაკმინდე, შე ქოთაგო! ესლავ წინ გამიძეხე და პირდაპირ იქ მიმიყვანე!

შაგრამ სალომე გაშტერდა. მაშინ აღმასსანმა წაჭკრა ხელი და ჩუმის, მაგრამ საშინელის კილოთი, უთხრა:

— გამიგონე! ესლავ წინ გაგვიძეხე!

— ღმერთო, ღმერთო ეს რა მომივიდა, კუი ჩემს უბედურებას, დუდუნებდა საღომე, ყველაფერი ამ დაწვევლილი სამხის ბრალა.

როგორც იყო საღომე დაიძრა და გაიყვანა აღმასხანი ბანიდან ქვემო სართულში, საიდანაც ცოტათი გაღებული ოთახის კარებიდან სინათლე მოჩანდა.

უჩვენა თუ არა საღომე ამ კარებსე, გული შემოეყარა. აღმასხანი კი ძირს კიბესედა ჩავიდა და ძმას ანიშნა, რომ იქ ბანსედა გაჩერებულიყო.

ჟერ აღმასხანი ძირს ჩასული არ იყო, როდესაც დამიტრია იგრძნო, რომ კიდეცამ მაგრად ხელები დაუჭირა და ამ დროს მოესმა ქურდინოვის ხმა:

— ესლა ჩვენ ორივეს აგვისრულდება ჩვენი სურვილი და...

— და კიდევ რა? ჭკითსა მოუთმენელად თავადიშვილმა.

— და იქნება ჩვენ ჩვენივე მოგზავნა. თქვენ ეს სახლები ზე — იმისი ცოლი. მე ჟერ-ჟვრობით, ამის მეტს არაფერს ვიოხლო.

— მაშ კარგად არ გიცნიათ თქვენ თქვენი ძმა. ის უთუოდ მოჭკლავს თავის ცოლის გუროს და რუსული კანონები კი მკვლელებს ციმბირში გზავნის.

— შენ ძალიან ჭკვიანი კაცი ხარ, ღმერთს გეფიცები, შენი ზღანი შესანიშნავია, მაგრამ ერთი ეს გამაგებინე, აღმასხანის ცოლს საიდან იშოვნე, თუ სისხლი დაიღვრება — მგონი რომ სასიამოვნო არ იქნება ნექტარინას მაგიერ, მკვდარ ქალს ეადერსო და გარდა ამისა დამარსვაც მოუნდება და, რა თქმა უნდა, ხარჯიც და ეს კი შენს კერცხლ-მოყვარეობას დიდათ ეწინააღმდეგება.

— თქვენს ძმას რომ ერთის ხანჯლის დაკვრით ორივეს მოკვლა შეეძლოს, მაშინ, რა თქმა უნდა, ნექტარინას გადარ-

ჩენა საეჭვო იქნებოდა, მაგრამ მე მგონია, და ასეც უნდა იყოს, რომ ჯერ კერძო გაუტარებს გულში ხანჯალს და შემდეგ, როცა დასტკბება ჯვარის ამოყრით, განელდება, დაშოშმინდება და გარდა ამისა ესეც უნდა წარმოვიდგინოთ, რომ კერძოც გაიწეოს და მაშინ შეტაკება უფრო ძლიერი იქნება და, ვინ იცის, იქნება ორივეს ბოლო მოეღოს.

— ოჲ, ნეტავი ასე მოხდებოდას! მაგრამ შენ ეს მითხარი ის კერძო ვინ არის?

— ვიღაც თავადიშვილია, სალომე ბეკრი გაწვალე, მაგრამ, თითონაც არ იცის, ვინ უნდა იყოს; მე კი სიბნელეში ვერ გაჯარბიე.

ამ დროს ამათ მოესმათ რაღაცა მძიმე და ყრუ ხმაურობა და ვიღაცები პირდაპირ მათკენ მოდიოდნენ. ეს ორი აჩრდილი ისე ახლო იყვნენ, რომ გაქცევას ვერც დიმიტრი და ვერც ჭურდინოვი ვერ მოახერხებდა. ჭურდინოვი მალე მისვდა, რომ უცხო მგზავრები კარგად იყვნენ შეაჩაღებულები.

ამ დროს ორი აჩრდილი უეცრად დაეცნენ თავიანთ დიმიტრის და ჭურდინოვს, მაგრამ ეს უკანასკნელი მარჯად გამოეცალა ხელიდან და იქვე კიბეზედ ჩაიწინა. დაჩნა მარტო დიმიტრი. ორმა ძლიერმა ხელმა გაზივით შეუბრალებლად წააქცია დიმიტრი, შემდეგ შეუკრეს უკან ხელები, ტომარა ჩამოაცვეს თავზედ—ასსნეს ხანჯალი და დამბახა და ისე გაუშვეს. საწყალ დიმიტრის ყვარილიც არ შეეძლო, რადგან ტომარა ხმას უწევდა ვიწროს.

მორჩნენ თუ არა თავადს დიმიტრის, უცნობნი შეუდგნენ მეორეს ძეხვს, ესე იგი, ჭურდინოვს და ამ ძეხვში ფეხი წაჭრეს რაღასაც. ეს იყო გულ-შემოყრილი სალომე. აიუვანეს ზეზე, მაგრამ ვერ გამოიცნეს. ბეკრი უნაყოფო ცდის

შემდეგ გადაწყვიტეს დაეგდოთ ისევ ძიძს, მაგრამ ამ დროს სალომე წამოაძახა:

— ღმერთო! სადა კარ?

— სალომე? წამოიძახა ერთ უცნობთაგანმა.

— ჯიჭურ! შეშინებით წარმოსთქვა სალომემ, მიშველეთ, მოკვდით!

— აი შე ძაღლო, წაიდუდუნა მკაცრად ჯიჭურმა და დაუძახა იქვე მდგომ ოთხიოდე ბიჭს და ჩუმად მოკლავარაყა მათ. ერთმა ამოტანა ამოიღო პატარა დანა, რომელიც ხანჯალთან ჰქონდა და მივიდა სალომესთან. სალომე მისვდა, რომ მათი განზრახვა სიკეთეს არ მოასწავებდა და ის იყო დაუვიწყარ უნდოდა, მაგრამ მაშინათვე შიშით მოუგუშევს.

მაშინ საცოდავმა დაიწყო ბრძოლა, მაგრამ ღონემ ღონეს აჯობა.

გაკადა ჩამდენიმე წუთი. უცნობმა გაუშვა სალომე, რომელიც ძიძს პირ-ქვე დაეცა, მაგრამ იმ დავარდნასთან მოიხშა რაღაც გამაუთქმელი ტანჯვის ყვირილი, თუშმა არც ყვირილს გკანდა და უფრო მსკერური ბლაგილი იყო, ვიდრე კაცის ხმა.

თავი VII

ქალა ვნახოთ, რას შერებს აღმასხან?

აღმასხანს მოაგონდა თავის ძმის სიტყვები: «ქურდულად უნდა შესვიდე.» და მართლაც უნდა ყოველივე სიფრთხილე მიეღო, თუ სინამდვილეს გამოსაგონებას ჰსურდა. თუშმა გული საშინლად უბერდა და ფეხები და ხელები უკანკალებდა, მაგრამ ეგელა ეს დასძლია და ნელ-ნელა დაეშვა კიბეზედ. რამ-

დენიც უფრო უსლავდებოდა თავის ცოდის საწოდს ოთახს, იმდენად უფრო მომეტებულს ტანჯვას გრძნობდა. ბოლოს მოესმა რაღაცა სმაურობა, თითქოს სიყვარულის აღერსიაო.

ყოველი ფეხის გადადგმასზე იდუმალი ჩურჩული უფრო გაჩვევით ისმოდა, ესლავ გოდნა უფრო აშკარად გაიგონა. გაჩნდა გულში ყოველივე მღელვარება და როგორც იყო მი-
აღწია უკანასკნელ კიბეების და პირდაპირ ცოცხალი გამოდ-
ბულ კარებთან დადგა.

თუ რომ აღმასსანი ამ საშინელ ამბისათვის მომზად-
ებული არ ყოფილიყო, ამას უთუოდ გონება დაეკარგებოდა —
გაგიჟდებოდა ასეთი მოულოდნელი სურათის ნახვით.

ახრეშემის საჩეტელზედ მიწოდდიყო კაცი ასე ოც-და-
ათის წლისა, მშვენიერის რაღაც ანა ჩვეულებრივი მღვდელურ-
ობის გამომეტყველებით, ეცვა ღვინის ფერი სავარდის კაბა,
ოქროს სარმებით მორთული. გულზედ ეკიდა სპარსული ორ-
დენი «მზისა და ღომისა», მოლად აღმასით მოჭრილი. სხვა
და სხვა ძვირფასი ქვებით მორთულს ქამარზედ ეკიდა პატარა,
მაგრამ გასაოცარის ხელობით გაკეთებული სანჯაღი, ოქროს
ტარით, რომელიც აღმასისა და მარჯალიტებით შემკული იყო.

კაცი ვერ გამოხატავს ამ ბედნიერების ღმინულს, რომე-
ლიც მოსდიოდა ამ კეთილშობილს უცნობს, იმ თავლების
აღერსს, რომლითაც უყურებდა მშვენიერს ნექტარინას. თვით
ნექტარინა იქვე ფეხებთან უჯდა. ნექტარინა უწინ მუდამ ჩუ-
მი და სკედიანი — ესლავ ის აღარ იყო, როგორც, ანამედ
სავსე გრძნობით და სიყვარულით — ეს ბედნიერება ისე
უხდებოდა იმის მშვენიერს სახეს, ეს სიტყვებზე ისეთს
მომხიბლავს ღმინულს აძლევდა, რომ კაცს ცილამ ჩამოსული
ეგონებოდა.

იმ დროს, როდესაც უცნობი მსურველად ჰგონიდა და აღუჩსიანად ეხვეოდა ნექტარინას, ეს უკანასკნელი უფრო გაშმაგებით ეძლეოდა ტრფობის ეშს; გატაცებულს ნექტარინას მკლავები და გული შემოსძარცოდა და ისე ეკრებოდა გულზედ თავის საუკარელს, თითქმის შიგ გულში უნდა ჩაუძვრესო. ნექტარინა ამ შემთხვევაში ნამდვილი ქალი იყო, სავსე ეშით საიუვარულით და ყოველივე ნეტარებით.

— მეშინიან, წამოიძახა ქალმა, როდესაც პირველ ვნებათა დაკმაყოფილების შემდეგ დაწყნარდა, და როდესაც, როგორც ყოველთვის ხდება ხოლმე, სინიდიძმა ქენჯნა დაუწყო.

— ნუ გეშინის ჩემო ღმერთავ! ჩემო საუნჯე! ვასი გეშინიან—აქ არავინ მოვა, სანამ არ შეგვატყობანებენ; შენი სალომე და ჩემი ჯიქურა კარებში დგანან. ერთი კარის ხმა რომ ჭავიგო, მაშინვე შემოდის აქედამ კიბეზედ და მერე ბანზედ ზვიდე, იქიდან მალე მივალ ჩემს თავს-საფარამდის.

— ვიცო გენატყაღე, რომ სიფთხილე არ დაგვიწყებია, მაგრამ მაინც მეშინიან და ამ სიტყვებთან ერთი კიდევ აგოცა, ერთი კიდევ...

— მოიცა! სს!.. მე მგონი, რომ კიდაც ჩამოდის კიბეზედ?

— ალბად სალომე იქნება, დაივიწყე ეს უსაფუძვლო შიში და კიდევ მაკოცე, ჩემო ტუჩოვ?

კენიან მოეხვია და ისე აგოცა რომ, უცნობს ტანში ყრუანტელმა გაუარა, მაგრამ შიში ჯერ არ გათავდა.

— კაი თუ სალომემ გვიღალატა? დაუმატა ნექტარინამ.

— განა ქართველ კაცს ღალატი შეუძლიან? სალომე ხომ ქართველია?

— მამა სომეხი ჰყვანდა, დედა კი ქართველი.

— ეგ სულ ერთია! თუ ერთი წვეთი სისხლი ქართველისა მარ-

ღვში უდგას, ის თავის დღეში არ გვიღალატებს და არ გაგვიდის. ჩემო ტუჩოვ, შენ ჯერ არ იცი რა საუნჯეა ქართულის გული. გარდა ამისა ჩემი ჯიქურა ეტოლდა ავინა» ვარ მე.

— ჯიქურმა მსოფლოდ ის უთხრა, რომ შენ ვიღაც დიდი კაცი ხარ, უნდა პატივი გცეს—უნდა გემოწმილებოდეს, მაგრამ ის კი არ უთქვამს ავინცა ხარ».

— ეჰ! ნექტარინა! თავი დავანებოთ ჩემს ხარისხოვნებას, ჩემს დიდ-კაცობას, რადგან ეს ყოველივე ჩემთვის სამუდამოდ დაკარგულია—დაკარგულია—სსკების მეოხებით—დაკარგულია ძალადობით... მაშ რისთვის მოვიგონო ის, რაც არ არის... ოღონდ შენ გიყვარდე, მეც დავაჟიწეებ წარსულს და მომავალს არ მივგებები.

— განა მე კიდევ ვერ დავარწმუნე რომ ჩემთვის შენ ყოველივე ხარ? და ხელახლად ავოცა, ხელახლად მოეხვია. უცნობიც კოცნიდა კნენას, კოცნიდა რაღაც შეუზოვრად. ეს მაშინ იყო, როდესაც თავადი აღმასსან ძირს ჩამოვიდა.

ჯერ კიდევ უცნობის ვნებიანის კოცნის სმა არ შემწყდარიყო, როდესაც კარებთან გაისმა რაღაც გულის გამგმირავი ზსკრალ და მძიმე უშველებელი ტანი საშინელის სმაურობით დაეცა იატაკზედ, სადაც ნექტარინა და უცნობი იყვნენ.

მიჯნურებმა დაინახეს გულ-შემოყრილი აღმასსან, ხანჯლით ხელში—გაისმა მეორე უფრო შემადრწუნებელი სმა და საცოდავს ნექტარინას გულს შემოეყარა. მეორე კარებიდან გამოვიდა ვიღაც ძალადი კაცი და მიმართა უცნობს.

— თავს უშველეთ, გაგცეს!

— ჯერ მაგათ ვუშველოთ, ხომ ხედავ რა მდგომარეობაში არიან და უჩვენა აღმასსანზედ და ნექტარინაზედ. ამ სიტუეციით ის მივიდა ნექტარინასთან, დაჭხურა საზანი, რომ არ გა-

მოჩენილიყო მისი მშვენიერის ტანის ფორმები და ცდილობდა რომ გრძნობაში მოეყვანა.

— რას ჩადისაო! ამ წუთშივე გასწიეთ. ერთი წუთი და თქვენ სიცოცხლეთ დაგიფუტებათ დაგვიანება. თქვენი აქ ყოფნა ესაა შეუძლებელია და ანუ საჭიროა. აქ ესაა ცოლ-ქმარი ანონ, რომელნიც თქვენ დაღუპეთ და თქვენი აქ დაჩენა თქვენივე დაღუპვა იქნება; აქ ბიჭები ანონ, რომელნიც მოუგლიან მაგათ.

ამ საიტეებით კაცმა თითქმის ძაღვით გაიყვანა უცნობი ახალ-გაზდა. გავიდენ თუ არა კიბესედა—მეორე კარებიდან გა-
მოჩნდა ჭურდინოვი, გასაჩუქელის პირის სახით.

ჭურდინოვი დადა ხანა იყო ასე მიმამუღი და ბევრი რამ დაინახა. ჭურდინოვი რაღაც მსეტურის გრძნობით ტუჩებს იკვნეტდა, მაგრამ უცნობის მედიდური სახე აშინებდა.

როდესაც უცნობი გავიდა, ჭურდინოვი კატასავით გადას-
ტა აღმასხანზედ და ნექტარინასთან გაჩნდა, რომლის ტანი და მდგომარეობა პირუტყუელს სურვილს უღვიძებდა. ცოტა მოფიჭრების შემდეგ აიღო ნექტარინა ხელში და თვაჩრობდა, რომელი გზით გასულიყო—ბანიდან თუ კარებიდან. ცოტა ხანს შედგა და გადასწევითა, კარებიდან გასულიყო, რადგან ეზოში არავინ არ შესვდებოდა, მაგრამ სიმორემ გამოაცვლევი-
ნა ეს არაა და ამჯობინა ბანზედ ასვლა და იქიდან კი ძაღვი იპოვიდა გზას; გარდა ამისა ნექტარინა ძაღვი მოვიდოდა გრძნობაში. ის იყო მოფიჭრა და ასრულებას შეუდგა. გას-
ცილდა კარებს, მაგრამ ამ დროს მოაგონდა, რომ სანთელი არ გაქრო, დაბრუნდა სანთლის გასაქრობლად. ერთს წამს გააქრო, ნექტარინა აიყვანა ხელში და გასწია.

საშინელი სიბნელე მეფობდა ოთახში, ჭურდინოვი ისე

ჩემად მიდიოდა, რომ თვითონაც არ ესმოდა თავის ფეხების
ხმა. მისი ძველნი თვალები სიბნელეს დაჩვეული იყო. ესლა
ჭურდინოვს ეს სასწრაფო-ღა დაჩვენოდა, მაგრამ ნექტარინას
კბულობდა, რომ გრძნობა უბრუნდებოდა. ამ გრძნობამ სრუ-
ლებით სხვა აზრი დაუბადა ჭურდინოვს. ჭურდინოვმა გადა-
სწყვიტა, რომ აქვე ამ სიბნელეში შეესრულებინა თავისი მხე-
ცური წადილი, სანამ ნექტარინა გონს მოვიდოდა, თორემ
შერე შესაძლებელი იყო არ დამოკრჩილებოდა, ამ აზრის მოსვლა
და საჭმელ გადაჭტევა ერთი იყო. ჭურდინოვი დაბრუნდა,
ნექტარინა ღოგინზედ დასდო, მაგრამ ამ დროს კილაცამ გზა
შეუღობა.

ჭურდინოვი მივაჩნდა უცნობს, მაგრამ დაჩწმუნდა, რომ
ეს ჩრდილი არ იყო. ესლა თავისი შველა საზრუნავად გაუხდა,
რადგან შესაძლებელი იყო, რომ უცნობს ხანჯალი ან რამე
იარაღი ესმარა, რომლისაც ჭურდინოვს, როგორც საზოგა-
დოდ ვეველა სომხებს, საშინლად ეშინოდა. ჭურდინოვმა კიდევ
სცადა რომ როგორმე ეს დაბრკოლება აეცდინა, მაგრამ უცნო-
ბი არ შორდებოდა და ნექტარინასთან ახლოს არ უშვებდა.
ეს ჩემი ბრძოლა ხანდისხან რაღაც გაუგებარ კენესათ გაისმო-
და. ამ გარემოებამ ჭურდინოვი სრულებით დააჯერა იმაში,
კითომც უცნობი ეშმაკი უნდა ყოფილიყო. ეს აზრი თან და
თან უფრო მტკიცედ უჯდებოდა თავში, რადგან მისი და გულ-
შემოყრილ ცოლ-ქმრის მეტი არ ვინ იყო ოთახში. — აჯმასხა-
ნი უგონოდ ეგდო იატაკზედ, მაშასადამე ეშმაკის მეტი ვინ
იქნებოდა — მით უმეტეს, რომ უცნობი არც ხმას იღებდა კა-
ცურად, მხოლოდ კენესოდა და გაუგებრად ოხრავდა.

თან და თან ჭურდინოვი უფრო შეკრთა. დაჩწმუნდა,
რომ ეშმაკიო და იჭამდის შეშინდა, რომ დაიწყო ყვირილი

და გაქცევით უშველა თავსა. მაგრამ ამ დროს ალაყათის კარები გაიღო და რამდენიმე კაცი ფარნებით შემოვიდნენ ეზოში. ქურდინოვი ისეკ ოთახში დაბრუნდა და კვლავ ეშმაკი შეეფეთა. ცოტა ხნის შემდეგ, სინათლე გამოჩნდა და ქურდინოვი, თვისდა სამწესწაროდ, დაწმუნდა, რომ ეშმაკი სალომე ყოფილიყო და ახლად შემოსული—გლახა და სსკა ბიჭები. ქურდინოვს ერთი-ღა საშველი რჩებოდა—გაკარდა კარებში, ავიდა კიბეზედ და შემდეგ ბანზედ...

გლახამ დადგა სტოლზედ ფარანი და აი რა დაინახა. აღმასხანი გულ-შემოფრული, გაღურჯებული ეგდო იატაკზედ. ნექტარინა ტასტზედ ეგდო და სალომე პირ-დასისხლებულად ამღვრეულის თვალებით გაყვირით რაღასაც ბუტბუტებდა. გლახა მაშინათვე მისვდა, რომ აქ რაღაც საზარელი ამბავი მომხდარა. პირველი მისი ზრუნვა აღმასხანი იყო. მაშინათვე მოკარდა მას და დაწმუნდა, რომ მისი ბატონი ჯერ კიდევ ცოცხალი იყო. გლახა მისვდა, რა საშველი ეჭირებოდა აღმასხანს. საჩქაროდ აიღო სამართებელი, თუ ნესტარი და გამოუშვა სისხლი თავის ბატონს.

ასეთი დასმარება სწორედ რომ დროზედ იყო, თორემ ცოტა რომ დაგვიანებულ იყო, აღმასხანი უთუოდ სუფს დალეკდა. სისხლის გამოშვების შემდეგ აღმასხანს მისცა სიცხე და ბოდვა დაიწყო.

გლახამ აღმასხანი მეორე ოთახში გადაიტანა, დააწინა ღოგინზედ და მაშინათვე აქიმიან გაგზავნა, თვითონ კი მოახლოვდა სალომეს და გამოკითხვა დაუწყო მომხდარ ამბავზედ. რა ნაირად განცვიფრდა საწყალი გლახა, როდესაც სალომე, პასუხის მაგიერად, რაღაც ბუტბუტს მოჭყუა და სელებით მუნ-

ჯივით ნიშნებს აჩვენებდა. ბოლოს საღამომ გააღო პირი და უჩვენა, რომ ენა მოჭრილი ჰქონდა.

ესლა გლახა აშკარად დარწმუნდა, რომ უიმისოდ აქ საშინელი ამბავი მომხდარა — მეტადრე სომეხის გაქცევამ და აქოთებულ ოთახებმა უფრო დაარწმუნეს ამასში. ბოლოს, როგორც იყო გლახამ გაბუდა და მივიდა თავის ქალ-ბატონთან.

საწყალი ნექტარინა გრძნობაში თითქმის მოსულყოფა, მაგრამ, როდესაც ეგელა მომხდარი თვალ-წინ წარმოუდგა, მაშინ ხელახლად გულს შემოკუბარა. ამ დროს გლახაც მიუახლოვდა, და მაშინვე შეუდგა მობრუნებას; ძმარი და ცივი წყალით, საღამოს დახმარებით, როგორც იყო, სულს უბრუნებდნენ უბედურს ნექტარინას.

ამ დროს აქიმიც მოვიდა. აქიმი სომეხი იყო, სასულად ხანატური — უშნოდ აწოწილი, მუდამ ბურნუთს სწევდა — მივიდა ნექტარინასთან, მაგრამ არც ერთ იმის კითხვასეც, კნენამ ვასუხი არ გასცა. აქიმიც მაჟა გაუშინჯა — მოსწია ბურნუთი და მნიშვნელობით წარმოსთქვა:

— მალე ფეხსეც წამოდგება თუ...

— თუ? გაიმეორა გლახამ.

— თუ მალე არ მოკვდა, გულ-გრილად მიუგო აქიმიც და ხელახლად ჩაიყარა ცხვირში ბლომად ბურნუთი. ამის შემდეგ აღმასხანიც ნასა და ისეც ის სთქვა, რაც ნექტარინას შესახებ წამოერომა:

— მალე წამოდგება ფეხსეც, თუ...

— თუ? გაიმეორა გლახამ.

— თუ დღესვე არ მოკვდა — მიუგო აქიმიც და ისეც ბურნუთით აიმსო ნესტოები.

აქიმი თუმცა დიდ ტუტუტს ჰგვანდა, მაგრამ კაცი რომ

დაგვირებოდა, შეამჩნევდა რომ დიდად წაფიქრებული იყო — ალბად საშუალებას ეძებდა, რომ რითმე მოხმარებოდა გაჭირვებულ ცოლ-ქმარს.

აქიმი შეუდგა წამლების მზადებას.

თ ა გ ი VIII

მეორეს დღეს, აღიმჩნედა, თბილისის მცხოვრებნი დიდ ფატა-ფუტში იყვნენ არა ჩვეულებრივი აღიაქოთით და დიდის მოძრაობით ქუჩებში. ჯერ კიდევ კარგად გათენებული არ იყო, როდესაც რუსების ჯარი გამოჩნდა სსკა და სსკა ალგას. ეველას თოფები დატენილი ჰქონდა. სადაც კი შესაძლებელი იყო, ეველგან ზარბაზნები დადეს — ადიუტანტები, ჟანდარმები, ყაზასები და სსკანი, გაგიჟებულებივით დარბოდნენ ერთი ქუჩიდან მეორეში. პოლიციის მოხელენი ერთი სასლიდამ მეორეში დაძვრებოდნენ, ერთ ქოსიდან მეორეში გადადიოდნენ. ეტუობოდათ, რომ რაღაც მომხდარიყო არა ჩვეულებრივი და საშიში.

პირველი აზრი, რომელიც გაუელვებდა კაცს თავში, ეს იყო შიში, კაი თუ კიდევ სპარსელები დაგვეტყნენო, რადგან 1795 წლის უბედურებაა ჯერ კიდევ ცხოვლად ასსოვდა ეველას. მაგრამ ჯერჯერობით არც ზარბაზნის და არც თოფის სმა არა სჩანდა. სალდათები ქალაქის წრის გასვლის მაგიერ, რომ მტერს შეტაკებოდნენ — ქუჩებში იდგნენ და ეტუობოდათ, რომ სასლებს უდარაჯებდნენ.

მომეტებული აღიაქოთი და მოძრაობა მესჩანის სიღისკენ იყო, სადაც თავადი აღმასსანის სასლი იდგა. აუარებელი სალდათების გროვითი თითქმის გატენილი იყო ყოველივე ასლო-

მასლო ქუხები, ასე რომ ადიუტანტებს და ჟანდარმებსაც დიდ უჭირდათ ამ გზით სიარული ბრძანებათა გადასაცემად.

თავადი აღმასსანის ეზოში შემოვიდა ქალაქის კომენდანტი, ზოფიციმეისტერი მთელის კანცელარიითურთ. მათთან შემოვიდა ქურდინოვიც.

კარებში მათ მიეგება გლასა გაწმენდილი თვალებით, გზა შეუღობა უკლას და შემდეგი სიტყვებით მიმართა:

— რა გინდათ? ჩემი ბატონები ავად არიან და არავის მიიღებს არ შემოიღიან.

— აქ იმალება ერთი კაცი, რომელიც იწოდება ბატონი-შეილაღ. ის ესლა-სან ჩამოვიდა სპარსეთიდან, რომ ააჯანყოს ქართული სალხი. ესლაჲ იქ შეგვიყვანე, სადაც ის იმალება, თუ შენ იმას მოგვცემ, დიდი ჯილდო მოგელის, სოლო თუ მოგატყუილე, ჩამოგასწოვთ.

— ღმერთს გეფიცებით, აქ არავინ არ ყოფილა და არც არავინ არის, გარდა ჩემი ბატონებისა და ზოგჯერ ბიჭების მეტი.

— ღამითაც არავინ ყოფილა?

— ღამით, შენი ჭირბე, მე აქ შემხვდა ქურდი, რომელიც შესულიყოს ჩვენი ქალ-ბატონის ოთახში, სანთელი გაქრო და აღბად გაქურდვა უნდოდა, ან ბატონის და კნენის მოკლა, მაგრამ, შენი ჭირბე, მე ესლა იმას აქა ესედაჲ, და ნურას უგატყავად—აი ეგ სამაგული სად არის. აი შე ძაღლო! და ამ სიტყვებით გლასა მივარდა ქურდინოვს და ჩაავლო სული უელში.

— რას იტყვი ამასად, საყვარელო? უთხრა კომენდანტმა ქურდინოვს.

— მე, მართლაც, აქ ვიყავი, მიუგო ქურდინოვმა და თან

ცდილობდა თავი დაესწია გლახას ხელებიდან — კიევი, მაგრამ ქერდივით არა, — არამედ როგორც ერთგული რუსის მთავრობისა. გაკაცე თუ არა, ვინ იმალებოდა ამ სახლში, მე მინდოდა დავრწმუნებულიყავი და იმიტომაც მოველი აქა.

— ჩემ ბატონთან არავინ არ იმალება, უზასუსა გლახამ და წაუჭირა ყელში:

— თუ ბატონთან არა, იქნება ქალ-ბატონთან იყო, მიუვო ქერდინოვმა რაღაც გველურის ღიმილით.

— შენ მიჭქარამ, სტეუი, შე ძაღლის ნაშობო! დაიღრიალა გლახამ და ისე მაგრად მოუჭირა ხელი ყელში, რომ ქერდინოვმა კინაღამ სული არ დაღია.

— ვაიბე, ვაიმე! მიშველეთ, თორემ ეს მსეცი დამახრჩობს.

— კარგიც იქნებოდა, სთქვა ჩუმი კომენდანტმა, რადგან შეატეო რომ ქერდინოვი კარგს ეკრავებს განიზრახავდა მთავრობისათვის, და თუ ჩაიდენდა რასმე, უთუოდ თავის სასარგებლოდ. კომენდანტმა ხმა-მაღლა დაუმატა, — გაუშვი გლახა!

გლახამ ნებაუნებელიდ შეასრულა ეს ბრძანება. საწყაღს გლახას საშინლად უნდოდა ამ საძაგელის დაღრჩობა, მაგრამ ძალა დაემორჩილა.

ამის შემდეგ შეუდგნენ ჩხრეკას და ძებნას. კომენდანტი, პოლიცეისტი, უანდამები და ჩინოვნიკები შევიდნენ სახლში. — შევიდა აგრეთვე ქერდინოვიც, რომელიც გლახას შორს უვლიდა.

ერთ ოთახში კომენდანტმა ნახა კნეინა ნექტარინა, ტანტრედ წამოწოლი. საწყაღი კნეინა გიჟივით იყურებოდა — ფეხქვეშ ეჯდა სალომე და საშინლად ქვითინებდა.

მეორე ოთახში კომენდანტმა დაინახა თავადი აღმასხან, რომელიც ბოჯავდა. იქვე სკამზედ ეჯდა აქიმი, რომელიც უკ-

ღას ბუწნუთს სთავაზობდა, მაგრამ კომენდანტიმ გააჩერა და ჰკითხა:

— როგორ არის თავადი!

— უთუოდ მოგვდება, თუ...

— თუ რა? განიმეორა კომენდანტი.

— თუ თქვენ თავს არ დაანებებთ, მიუგო აქიმმა და კიდევ შეიყარა ცხვირში ერთი მუწა ბუწნუთი.

როდესაც უოველივე გაჩნდიკეს, კომენდანტი, მხლებლებითურთ ავიდენ ბანზედ, სადაც დაინახეს ვიღაც თავი შეხვეული კაცი. ეს იყო თავადი დიმიტრი.

ამ გარემოებამ უფრო გაამსხევა ჭურდინოვი. როდესაც დიმიტრი განთავისუფლეს, უოველისფერი დაწვრილებით მოასსენა, როგორც იყო ეს ამავე. ისიც გამოაშკარავა, რომ სალომე ჭურდინოვმა შეისუიდა, რომ ჭურდინოვმა თავისი ბიჭი არუთინა გაუგზავნა მას სოფელში და შეატყობინა ეს გარემოება; მეტე უამხო, რომ აღმასხანსაც არ დაუმაჯეს მისი ცოლის ღაღატი და სამნივ ერთად წამოვიდენ სახლში მოღალატეს დასასჯელად.

გლასა, ამ ღაზარაკის შემდეგ, მალე მისვდა, ვინც იყო მისი ბატონის და კსენის შეურაცხ-მყოფელი და სალომეს ვინც მოსჭრა ენა. ქართველი ხელმწიფეების დროს ასეთი დასჯა ძალიან სშირი იყო. საქართველოში ძალიან სშირად შესვდებოდათ სელებ მოჩელებს, ცხვირ მოჭრილებს, თვალ-ამოთხრილებს და ბევრ ამისთანა სასჯელით დასჯილს. ეს ჩვეულება კიდევ იყო რუსების მოსვლის შემდეგაც. თავადები სშირად ეხურებოდენ თავიანთი გლეხებს ასე.

ჯიჭუნა, რომლის საქმეც იყო სალომეს ენის მოჭრა, თავის ბატონისშვილის მონა იყო და იმის სურვილს ასრუ-

ლებდა, რადგანაც ბატონიშვილი, იმისა ჯერით, საქართველოს ტახტის მემკვიდრე იყო. გლახა, თუმცა მისკდა ამას, მაგრამ ბატონიშვილისა და იმის შემწეს გაცემა ღვთის გმობათ მიაჩნდა.

თავადის დიმიტრის ჩვენებისაგან კომენდანტი გაიგო, რომ აღმასსანს არაფერი სცოდნია და ამისათვის აღმასსანს თავი დასება და გასწია კჩინასა და სალომესკენ. მაგრამ არც ერთი და არც მეორე სმას არ იღებდნენ.

ბევრი წვადების შემდეგ, კომენდანტი დარწმუნდა, რომ კერაფერს გაწყობდა და ამისათვის დარაჯები დაუყენა უკველ კარებზედ აღმასსანის სახლსა და თვითონ მთავარ-მმართველისკენ გასწია, რომ გამოძიების შედეგი მოესხებინა.

ამ დროს კი ქალაქში და ახლო-მახლო სოფლებში დიდი ძებნა იყო. ყველა გზებზედ დარაჯები და ჯარები დაუყენებულ იყო. ცოტა თუ საეჭვო იყო ვინმე, მაშინათვე იჭერდნენ.

მეორე დღეს მთავარ-მმართველის ბრძანებით ჯარები სამოძრა მზად იყვნენ და ქუჩებში გაორკეცებული დარაჯები იდგნენ.

კარგა ხანი გავიდა, რაც კომენდანტი წავიდა აღმასსანის სახლიდან და სწორედ ამ დროს თავადის სახლის ახლო ქუჩაში გამოჩნდა მეთუღუსე. ცხენს ღაგამის მაგიერ თოკი ჰქონდა გაკეთებული და თუმცა მშეკნიერი ჯიშისა იყო, მაგრამ მაინც მეთუღუსეს ცხენს ჰგავდა. თვითონ მეთუღუსე, თუმცა გიტალახიანებული იყო, და ძველი დაფლეთილი ძონძები ეცვა, მაგრამ მასი მხნე და მამაცური აგებულება, მაღალი ტანი, ჰკვია. ნი გამოძეტუვდება—შეაჩაღ ამტკიცებდა, რომ მეთუღუსეთ მხოლოდ დროებით და გაჭირვების გამო გამსდარიყო.

დარაჯს, რომელიც ღაგამის კარებთან იდგა, საშინლად

მოუნდა წყლის დაღება. რადგან ბრძანება არ ჰქონდა, რომ მეთუღუბებიც დაეჭირა, თვითონ გაუღო კარები.

შეიდა თუ არა მეთუღუბე ეზოში, მაშინათვე დაუძახა გლახას. გლახამ ხმა იცნო—მაშინათვე გამოვარდა გარეთ, მაგრამ, მეთუღუბეს მეტი, არაუარს დანახა და ისევ უკან უნდოდა შესვლა, მხოლოდ მიამძახა:

— წყალი საჭირო არ არის!

— გლახა, გლახა, გაიშურა, მეთუღუბემ — ნუ თუ ვერ მიცანა.

თ ა გ ი IX

გლახა ამ ხმის გაგონებაზეა შეკრთა. ერთი შესვლა მეთუღუბესი და ცნობა მისი ერთი იყო, მაგრამ დარაჯი იქვე ახლოს იდგა და ამიტომაც გლახამ თითქმის ჩუქჩუღით სთქვა:

— შენი ჭირიძე, შენა! შენა ხარ, ბატონო ჯიჭურ?

— დიად, მე ვარ, მაგრამ ჩემად იუაბი. გამოიტანე რამე ჭურჭელი, სადაც წყლის გადასხმა შეგიძლოს და, სანამ მე ამ საქმეში ვიქნები, შენ ყოველისთერი დაწვრილებით მაძიებ, რაც მოხდა აქ ბატონიშვილია შემდეგ. მაგრამ ჯერ ეს ბარათი გნენას გარდაეცი.

ამ სიტყვებით ჯიჭურამ მარჯად ამოიღო ჯიბიდან ბარათი და გარდასცა გლახას, რომელმაც მაშინათვე ოთახში გასწია და ცოტა ხნის შემდეგ გამოიტანა დიდი კოცები და ჯიჭურა იმ წუთსვე შეუდგა ნელ-ნელა წყლის გადასხმას; დარაჯი თავისთვის იდგა, თითქმის ახლოს არათუერი ყოფი-

ლას. გლასამ დაწვრილებით უამბო ყველაზეკი, რაც ჩვენ ვიცით.

— რა უნდა იმ დაწვევლილს სომეხს შენი ბატონისაგან, რა მიზეზია, რომ ასე ემტყრება? ჭკითსა ჯიქურამ.

— იმიტომ, შენი ჭირიყ. რომ ქურდინოვს ნექტარინას შერთვა უნდოდა. მაგრამ ღმერთი გაუწყრა და აღმასსანმა დაასწრო. ქურდინოვს ესლაც უყვარს გნეინა და რამდენჯერ ცდილობდა შეესივნა სალომე, რომ ნექტარინა როგორმე სკლში ჩაეგდო. სალომე დიდ ხანს იმაგრებდა თავს, მაგრამ ეტყობა რომ ოქროს შეუტყდნია, რომ სომხისათვის გაუძლიებია გნეინას საიდუმლო.

— და იმიტომაც დაისაჯა ასე ღირსეულად — მიუგო ჯიქურმა.

— ვიცი და ესლა თუიქა გვიან არის, მაღიან ნანობ. მეთითოხ ჩემის თვალთ გნასე, რომ ქურდინოვისაგან მიღებულა ოქრო სულ მტკვარში გადაჭყარა.

— სრულებით უადგილო სინანულია, თქვენმა მზემ. მაგრამ შენ ეს მათსარი, გნეინა როგორ არის?

— შენს მტყარს — მუდამ მოწყენილა, არაფერსა სკამს, არაფერსა სვამს.

— გლასა, უნდა როგორმე დაკისნათ გნეინა — ის ესლა ორ-ნაირ განსაცდელშია, ერთი ქმრისაგან და მეორე მძარ-თებლობისაგან. უნდა როგორმე აქედამ წავიყვანოთ.

— შეუძლებელია, ბატონო, განა შენ არ იცი, რომ თითო კარბოზედ ორ-ორი დარაჯი დგას. ღამით სომ მოემატება, ბრძანება აქვთ მიწემული, რომ არავინ არ გამოუშვან აქედამ, მეტადრე ქალები, რადგან ბატონიშვილი იმათთან უფრო დაკავშირებული იყო. არა, შენი ჭირიყ, არაფერი სასუალობა არ არის გნეინას დასსნისა.

— ღმერთო, ბიჭო, სომ არ გაგიუდი? ბატონიშვილმა ისე-
ბა და ასე უნდა იქმნეს, ბატონიშვილმა მიბრძანა, რომ უთუოდ
გამოიყვანო და თუნდაც რომ მეც, შენც და ათას სკენისთანას
სიცოცხლე წვეროვას, მაინც უნდა ავასრულოთ იმისი ბრძანება.
შენ სომ იცი.

— განა ბატონისშვილი კიდევ აქ არის? განა თქვენ არ იცით
რომ ყოველ სახლში, ყოველს ქოხში დაეძებენ ბატონი-
შვილს?

— ბატონიშვილი ჯერ აქ არის და არც წავა ისე, რომ ნექ-
ტარინა არ დაიხსნას, ის გნენას წაყვანას ფიქრობს აქედან
სრულებით.

— ეს ძალიან კარგი იქნებოდა, რადგან თავადი აღმასხანი
თავის დღეშია და არ ახატოებს იმას თავის შეუჩინებლობას. მაგ-
რამ ერთი მიბრძანე, როგორ მოვასეროთ ეს საქმე. ღამე
თუ თორემ დღით შეუძლებელია.

— რას ამბობ, ღამე ყველა ქუჩები საღდათებით გატენილი
იქნება. იქნება კიდევ განზრას დაუყენეს დღით ასე ცოტა და-
რჩევები, რომ ვითომც დაგვარწმუნონ, რომ ყუჩადღებას არ
გვაქცევენ და ღამით თამამად იქნებიანო, მაგრამ მათი მასწავ-
ლებელი ჩემი შაგირდი იყო, ამით თვალს ვერ ამიხვევენ. მე
მგონია და დარწმუნებულიცა ვარ, მხოლოდ დღით შეგვიძლიან
ჩვენ ეს მოვასეროთ, რომელიმე სერისის საშუალებით, თო-
რემ ღამით და ძალით შეუძლებელია.

— მე გეწაფური მომიგონია ასეთი, უზასუსა გლახამ მო-
წეენო.

— შენ რაღონდ შეატუობანე გნენას, რომ სკალისთვის
აქედან გასაქცევად მოემზადოს და შენ თვალ-ვური აღგნე შე-
დაბერს—მზად იყავი.

— მაგჩემ ეაი თუ გნებნა არ დათანხმდეს?

— არა, გნებნას ბატონისშვილი უკუაფერს ურჩევნიან!

— მაშ იმედია, რომ დაგვიჯერებს!...

— რა თქმა უნდა, შენ ოღონდ ეცადე რომ საღომემ გერა-
ფერი გაიგოს, თორემ თვით ეშმაკი ასწავლის ღაზარაკს ჩვენ
გასაცემად, თუბრა ენა აღარა აქვს.

ამ დროს თუღუხიც დაიტაცა და ვიქტორმა, ეჭვის ასა-
ცდენად, წასვლა დააშინა.

— მაშ ნახვამდის გლახა და დაისხომე რაც გითხარი.

— ღმერთი იყოს შენი შემწე! არაფერი დამავიწყდება.

ვიქტორი თავისუფლად გავიდა ალაფაფის კარებიდან და
გასწია ქრის ქრის.

ამავე დროს როცა ვიქტორი და გლახა ასეთს შეთქმაში
იყვნენ, სულ სსკა და სსკა ნაირი შეთქმა მზადდებოდა ქურ-
დინოვის სასდში.

ქურდინოვა და თავადი დიმიტრი ტასტოვად ისხდენ მშვე-
ნაერ და მდიდრულად მოართულ ოთახში, სადაც, სიძუნწის
გამო, სალიჩება და ნოსები ზირ-ქვე იყვნენ დაგებული. წინ
ელგათ ვახურო ღვინო და აი რა ბასი ჭქონდათ:

— ღმერთს გეფიცები, კნიაზო, ასეთ შემთხვევას კედარ
იშოკით. ესაა თქვენ ძმაზედ დიდი ეჭვი აქვთ და, თუ თქვენც
მიუძატებთ ჩემს დაბეზლებას თქვენს დაბეზლებასაც, მაშინ
უთუოდ მეტეხში გაგზავნიან—აღმასხანის დადატი რუსეთი-
სადმი აშკარა იქნება. ნექტარინაზედ გი ნუკას იტყვი, თო-
რემ, ხომ იცით, მე წაგებაში ვიქნები.

— ოჲ, რა ეშმაკური ჭკუა გაქვს, შე ამოსავარდნელო სო-
მენო!

— არა, კნიაზო, თქვენ უური დამიგდეთ. აჲ თქვენც დიდი

სარგებლობა გექსებათ, თუ აკად-მყოფობა და მეტეხში ჯდობა თქვენს ძმას ამ სოფლიდან ვერ ახარებს, მაშინ ჩვენ ვეცადოთ, რომ ციმბირში უკრან თავი. მაშინ აზეკუნათ თქვენ დაგაუენებენ... ოჲო, როგორც გატუობთ თქვენ მოგეწონათ ჩემი წინადადება—თქვენ ხომ სედავთ, რომ მე მარტო ჩემს თავზედ არ ვზრუნავ. გარდა ამისა ჩემს წილად რა რჩება, მხოლოდ ნექტარინა, რომელიც უთუოდ მალე მომბეზრდება და მაშინ რაღა დამჩება? აზაფერი.

— ჩემი კაღები, სომეხო? შენ ხომ კარგად იცი, რომ შენს კაღებს მე ვერ გადვიხდი.

— ვაწი, ენაზო, ვაწი, აღმასსანას ქონება, კი არა ჩინეთის ქონებაც რომ მიიღოთ, თქვენ მაინც არ მომცემთ ჩემს ფულებს!

— აი ნამდვილი სომეხი, როგორ კარგად მიცნობს და! მაგრამ შენ ეს მითხარა დონოსს ვინ დასწერს.

— როგორ თუ დანოსს? თქვენვე შეადგენთ. კა, დანოსის დაწერა თქვენ დიდი რამე გვინათ, იმაზედ ადვილი არაფერი არ არის. შეატუობინეთ მთავრობას, რომ თქვენ დიდი ხანია, რაც შეამჩნიეთ—თქვენი ძმის და ბატონისშვილის ალექსანდრეს კავშირი, რომ აღმასსანს სძირად მოსდიოდნ სპარსეთიდან. ვილაცანი, რომელთაც თავის სახლში მაღაჟდა, რომ ღამჯამობით ერთად იუროდნ. გუშინდელი ამავი თქვენ ასე აუხსენით. ვითომ და საღომემ თქვენ შეკატუობინათ, რომ სპარსეთიდან ვილაც ჩამოვიდა და ენეინასთან მარტოდ არის და ჩვენ აღმასსანს შეკატუობინეთო, რომელმაც, მადლობის მაგიერ, შემკრა და შემოაჭა თქო. ესეც დაუმატეთ, რომ ქუროდნოსსაც ასე მოექცეოდნ, მაგრამ დროზედ თავს უშველა თქო.

და ქუჩადინოვს დაუნასავს ის უცხო სტუმარი, რომელიც ნექტარინასთან იყო თქო.

— შენ ეი, რაგბს ამოიბ — ეკ სომ საშიშარი დაბეჭდება.

— საშიშარი! მას თქვენ უშიშარად და უშრომლად განდათ გამდიდრდეთ. ვაიმე, ვაიმე, კნიაზო! ასე მოიქცეით, როგორც მე მოგასვენეთ, თორემ თქვენი მამული სვალვე ვაჭრობით გაიყიდება, მე ერთ გროშსაც აღარ გასვსებთ. მაგრამ იქნება თქვენ აღმასსანი გებრატებათ და სინიდისი ჩებას არ გაძლეოთ რომ დაბეჭდოთ?!

— ფუი! გააფურთოს დაიბიტრება და ფესედ წამოდგა. შენ, ჩემო ძმაო, კარგი ვირი ყოფილხარ, თუ მართლა გგონია, რომ აღმასსანი მებრატება. რა სინიდისი? რომელ სინიდის-ზედ ლაპარაკობ. ეჰ, შე ტუტუტების უსტაბაშო, მე ამას არ გუუბნები. მე გუუბნები, რომ დანოსი ვერ დაგამტეიტოთ და ჩვენვე მოგვიტეირონ სელა! მერე?!

— მერე და ვის გაუფონია, რომ დამბეჭდებელი სასჯელში მიიქცეს, მეტადრე კილანდელ დროში... ვაიმე, ვაიმე, თქვენ სულ არ გცოდნიათ რუსის კანონები. და-გარდა ამისა, ფუელის საქმე არ არის, რომელ სიმართლესაც განდა დღესვე გაგამტეუნებ... ვაიმე, ვაიმე, კნიაზ, ფუელის საქმეა, ფუელისა!

— მართალს ეი ამოიბ აი, მართლა რომ სულ ფუელის საქმეა... მაგრამ იცნ რას გეტყვი. მე ფული წანადვე მომინდება. ხომ იცნ წინ და წინ თუ დაქრთამე კაცი, ბოლოს საქმე შენ სელში იქნება.

— ვაიმე, ვაიმე, რას ბრძანებ. შენ საქმისათვის ფული არ მოგცე! და ამ სიტყვებით ამოიღო ძველებური საწერ-კაღამი და მიაწერა თავად დიმიტრის. დასწერე კნიაზო დანოსი და მე ფულს ესლავ ამოვიღებ.

თავი X

ექიმი სებასტიანის და გლასას წყალობით თავადი აღმას-
სანი სელ-სელა გონზედ მოდიოდა. თუმა ჯუმასსანი, რომ-
გორც მკითხველმა იცის, მსნე და მაგარი კაცი იყო, მაგრამ
უბედურებამ კინალამ სამარქმდის არ მიაღწეინა, მაგრამ ჟერ-
ჟერობით სრულად არ იყო მოჩენილი, და კიდევ დიდ ხანს
მოუნებოდა ლოგინზედ წოლა.

საბრალო კნენა ნექტარინა სრულებით დასშული იყო.
ამას უოველთვის თვალწინ ესტებოდა ის დრამა, რომელშიაც
ასეთი დიდი მოხაწილეობა სვდა და ეს გარემოება საშინელს
შთაბეჭდილებას ახდენდა მასზედ. მხელი მოსალოდნელი იყო,
რომ ნექტარინა ასე ადვილად გადაჩენილიყო ამ უბედურებას.
ექიმი სწამლობდა სელგონურად აღმასსანს, მაგრამ სულის და
ზნეობის სენსა რა წამადი აქვს?

ჩუმად იწვა თავის ლოგინზედ. არც ერთი სიტყვა, არც
ლოცვა, არც წუეკლა თავის ბედ-იღბალისა არ გაგონილა ამისა-
გან. გულ-სელ-დაგრეფილი ნექტარინა ცხედასა ჭკვანდა. სა-
ლომეს მეტადინეობა ეკრთევრს შველოდა.

შუაღლისას გლასა შევიდა კნენას საწოლში და ტუბი-
ლის სმით უთხრა:

— ბატონიშვილმა აღექანდრემ მოგვიითხათ. ნექტარინა
შეერთა; გამსდარი, ჟერ-მხსდილი, მისი პირის-სასე ერთბა-
შად გამოიცვალა, თვლები აერთო, სასე გაუწითლდა და მთელს
მის აჩსებას დაეტყო, რომ სიჟვარულისაგან დნებოდა.

— ბატონიშვილი? ჭკიბას კნენამ და იმედანად შეხედა
გლასას. ბატონიშვილი? განიმეორა კიდევ. ნეტა სად არის?

— ჯერ კიდევ თბილისში გასვლამდე, გენინაც, და მანათვე წერილი, ჯიქურასთან გადმოცემული.

— მამ სკალ! წარმოსთქვა გენინამ და თავისუფლად ამოი-
სუნთქა, თითქმის მსრბედაც ტვირთი მოიშორაო; სკალ მე
გნახავ ამას!... ნექტარინა დაეშვა მუხლებზედ და ლოცვა დაი-
წყო.

გვირა დღე იყო. თუმცა აღწერილი ამხავა მოსდა ნოემ-
ბერში, მაგრამ დღე ნათელი და თბილი იყო. თბილისში შე-
მოადგომა ყველაფერს სჯობია, მეტადრე ოკტომბერი და ნო-
ემბრის დასაწყისი.

საუდრის ზარები არე-მარე აღვიძებდა. ორსები, ქართვე-
ლები და სომხები საუდარში ეშუებოდნენ. ზოგი საღოცკად,
ზოგი ვისმეს დასანახავად და ზოგნი დროს გასატარებლად.
მხოლოდ აღმასსახის სახლთან სიჩუმე იყო. დარაჯის დანახვა
ყველას აშინებდა და გზას ასვევინებდა: არავის უნდოდა საღ-
დათის დანახვა, მხოლოდ იმისთვის რომ ეს დარაჯი ქართვე-
ლი თავადიშვილის სახლთან იდგა — მხოლოდ ვისაც ძალიან
ეჭირებოდა ამ ქუჩით გასვლა, ისინი საჩქაროდ გაივლიდნენ და
საღამს აძლევენ საღდათს:

— გამარჯვება ორსო!

ათი საათი იყო, როდესაც დუქანში, რომელიც აღმას-
ხანის სახლის ახლოს იყო, შევიდა საზანდარი, დაგლეჯილ
ტანისამოსათ, ამასთანავე ქაღალდებში, ერთ-თვალ შესვეული და
ზურნით სულში.

საზანდარი ჩამოვდა დუქნის კარებთან და დამღერა ლექ-
სი:

ბიჭო, კარები გახლე მაღე :
სტუმარი მოდის, დაუსვდიო წინა.
ბიჭო, ქალ-ბატონს ეს მოახსენე:
უნდა დასტოვოს თავისი ბინა!

გლასამ გაიგონა სიმღერა თუ არა, მოაგონდა ჯიქურის
სიტყვები და დაუწყო ყურის გდება. საზანდარძა კიდევ განი-
მეორა თავისი ლექსი. რა თქმა უნდა, გლასა მაღე მისვდა, რო-
მელ ბიჭს ეგუთვნოდა ეს სიტყვები და რომელ ქალ-ბატონს
უნდა დაეტოვებინა სახლი. აშკარა იყო, რომ ჯიქურას განუ-
ზრახავს კნეინას მოტაცება. გლასამ პირ-ჟვარი გადიწოდა და
გამოაღო კარები, როგორც ლექსი ეუბნებოდა და შემდეგ გა-
ვიდა კნეინას შესატყობინებლად.

მოახსენა კნეინა ნექტარინას ეს თუ არა, ამ დროს სწო-
რედ თანჯრის წინ გამოჩნდა კიდეც კაცა დატვირთულის ცხე-
ნით, ცხენებს ზურგზედ ორი დიდი გოდორი ჰქონდა გადაკი-
დებული.

გლასა გარეთ გავიდა მებზევის გასაგდებათ, მაგრამ ამ
დროს მებზევემ ჰკითხა:

— ეჲ, ძმობილო ბჭე ხომ არ გინდა? გლასამ სმაზედ იც-
ნო ჯიქურა.

— გვინდა, გვინდა შენი ჰირომე! არიქა—აი შემოიტანე.

— ბზე სად დაველო?

— აი აქა, აქა, უჩვენა გლასამ პირდაპირ კნეინას ოთახი-
საკენ. თუცა გლასამ და ჯიქურმა იცოდნენ, რომ რუსის და-
რახს ქართული ენა არ ესმოდა, მაგრამ მაინც ჩუმიდ ღაშარა-
კობდნენ, რადგან ეშინოდათ, რომ დიმიტრის ან ქურდინოვისა-
გან გამოგზავნილ კაცებს ყური არ დაეგდოთ.

ჯიქურმა და გლასამ მოხსნეს გოდრები და შეიტანეს

კნენას ოთახში. აქ ჯიჭურმა დაინახა თუ არა საღომე, მკაცრად უთხრა გლახას:

— ეს დედა-გატი რატომ არ გაიყვანე აქედან?

— მე სომ გითხარი შენი ქირიმე, რომ ესაა ნანობს შე-
თქი და კნენამაც ამატია და თან უნდა წაიყვანოს.

კნენამ დაამოწმა გლახას სიტყვები და ამიტომ ჯიჭურამ გადასწევიტა, რომ ორივე წაეყვანა. ჯიჭურმა უთხრა საღომეს, რომ გომორში ჩამჟღარიყო.

საღომემ სისარუდით შესრულა ესა და, როდესაც ჩა-
ჯდა, სრულებით არ მოჩანდა. ზედ ჩადრი დაეფარეს და
შემდეგ ცოტა ბზეც მოაყარეს. ამ წიგათვე ჩაჯდა კნენა ნექ-
ტარინაც.

როდესაც მოჩნნენ ამას, ჯიჭურამ და გლახამ ორივე გო-
დორი გაიტანეს გარეთ და მოძარეთეს კურტანზედ.

გავიდნენ თუ არა გარეთ, პატარა მოაჯირიდან გამოსმა
ჩუმი შეკაკებული სიცილი და გამოჩნდა დიდი სომსურად ცხვი-
რი, მწყანე გახარებული თვალები—ეს იყო ქურდინოკი.

— აი ნამდვილი შტუტა, უთხრა ქურდინოკმა მის უკან შე-
მოსულ თავ. დიპიტრის—გარგია, რომ პოლიციას ადრე მი-
ველით, თორემ მტრადი თავის ბუდიდან გაფრინდებოდა. ეს-
ლა ჩვენ ხმის ამოუღებლად შეგვიძლიან ორივე გოდორი ჩემ-
სას გადავიტანოთ. გარგია რომ ასე მოხდა, თორემ კნენას
დათანხმება ძნელი იქნებოდა. გნაყო, ესლავ ამ უკანა კარე-
ბიდან გადით და ბიჭების დახმარებით შეიწყართ მეკურტნე
და კურტანიც—თქვენ ოთხი გაცი გყავთ—მეკურტნე უთუოდ
დაიჭიროთ, იმის დაჭერით იქნება ჩვენ ბატონიშვილს ალექ-
სანდრეს მივაგნოთ. აბა, მაღე გასწით, რომ მეკურტნე არ გა-
გეძნოთ.

თავადი დიმიტრი გავიდა და ქერდინოვი კი დანებებით უუერებდა ჯიჭურასა და გლასას მეცადინეობას.

გლასა კი ეჭვის ასანდენლად ღანძლავდა ჯიჭურას უკელს ენაზედ, ვითომც დამპყლის ბზის მოტანისათვის. ჯიჭურმა გიდეც გადადგა რამდენიმე ნაბიჯი, მაგრამ მობრუნდა გლასასაკენ და ამ დროს დაინახა ქერდინოვის სასე. გლასამ შეამჩნია ჯიჭურს, რომ რაღაც მომხდარიყო და ამასთვის მობრუნდა. ადვილი წარმოსადგენია, რა გაკვირებული შეიქმნა ჯიჭურ, როდესაც დაინახა ქერდინოვი.

— უოხალ ბიჭებო, უთხრა ქერდინოვმა, თქვენ მშვენიერ შტუკისთვის მოიგივნიათ. ახა, ბიჭებო დაუხქარეთ, თორემ საცაა დარაჯები შეგვიტეუბენ, უთხრა ჯიჭურას ქერდინოვმა თანაგრძნობით.

ჯიჭურას გაუხარდა ასეთი თანაგრძნობა და გიდეც საჩქაროდ გასწია, თუმიცა გლასა გაჭირებულის ხმით უძახდა.

ჯიჭურა ქერდინოვს არ აცნობდა და იფიქრა, რომ ეს კაცი უთუოდ გლასასაგან გამოგზავნილია არის, რომ დამესმაროსო და უკვირდა, რომ გლასა ასე მოუთმენლად კძახდა, მაგრამ უერადლება არ მიაქცია, რადგან, იფიქრა, ალბად გნენიანს რამე დაავიწყდარა და ამისათვის შეძახისო.

ჯიჭურა ესლა თავის თავს თავისუფლად გრძნობდა, მაგრამ ამ დროს ქუჩის მოსასხვევ ადგილას, წინ დაუხვდა დიმიტრი ოთხის ბიჭით, რომლებიც ერთ წუთს გარს შემოესვივნენ. თავადი დიმიტრი მიჰარდა ჯიჭურას:

— აქ მოიტა ალვირი, შე ავაზაკო? როგორ გაბედე ჩემი ძმის ცოლის მოტაცება? და ამასთან ცდილობდა ძელთ წაერთმია ალვირი.

ჯიჭური მისვდა, რომ მისი საიდუმლო გაგებული იყო.

და ამისთვის მალე გადასწევით, რომ ძალით თუ რაიმე იქნებოდა, თორემ სერსით კელარაფერი კერ მოხერხდებოდა. და ამასთან ისე ძაგრად და ღონიერად წაჭრა გულში ხელი დიმატრის, რომ საცლადვი თავადი ათ ნაბიჯზედ გადაგარდა.

მაშინ ოთხნავე ბიჭები დაეცნენ ჯიქურს თავს, მაგრამ ჯიქურამ თავის ძალ-ღონე სულ ესლა მოაგრიფა და ერთი სულით აღვირი ეჭირა და ძეორეთი ბიჭებს ებრძოდა. თითოეს გარტყმით თათო-თოთოს ძაძსა სცემდა, მაგრამ ბიჭები ისევ დგებოდნენ და სიბრძნით სელასლად ებრძოდნენ. ამ გვარად ჯერ ჯოხნა აჩაკისი არ იყო, მაგრამ ამ დროს წამოდგა დიმიტრი და იმშველა სანჯაღი, ბიჭებმაც ბატონს მიხაძეს და სუთი სანჯაღი საძაო იყო, რომ საცლადვს ჯიქურას იაჩრადი დაეყარა.

ამ დროს ჯიქურამ დაინახა ქურდინოვი. ეგონა, რომ უთუოდ გლასამ მოსაშველელად გამოგზავნაო და მაშინათვე გადასცა ქურდინოვს აღვირი და თვათონ კი გეფსკის ზიმარდით და გულადობით დაეცა სუთს კაცს.

ერთი თვალის დასასამებაზედ თავადი დიმიტრი და ორი ბიჭი იქვე დაჭრილები წაიქცნენ. დასარჩენ ორმა მალე თავს უშველა. ჯიქურმა საჭიროდ არ დაინახა, რომ მათ გამოსდგომოდა და მობრუნდა, რომ ცხენი გამოერთმია, მაგრამ, არც ცხენი, არც კურტანი და არც თვისი მომხრე აღარსად იყო.

ვინც კი იცნობს თბილისს და მეტადრე იმ ნაწილს, რომელსაც «ძველ ქალაქს» ეძახიან, იმას არ გაუგვირდებს ჯიქურის გაოცება. საწყაღმა არ იცოდა, რომელი გზით წავიდა მისი დამღუპელი.

ჯიქური გაჩერდა ზარ-დაცემული. მერე ყურები დატყვიტა, იქნება გაგიგო ცხენას ფეხის სმაო, მაგრამ ყველაფერი ამაო იყო.

ჯიქურს წაჩმოუდგა თვალწინ, რა განსაცდელი ელოდა იმას, ვინც მოიტაცეს ღ ამისათვის დაადგა ერთს ქუჩას. გაიბნინა რამდენიმე ნაბიჯი, მაგრამ არავინ დაინახა და ისევ სეფანლად დაბრუნდა და გასწია მეორე ქუჩისკენ. ასე, ამ გვარად ჯიქურმა რამდენსამე წუთში ოთხიოდე ქუჩა გაიბნინა, მაგრამ ვეკლათეტი ამაო იყო. ჯიქური იტანჯებოდა. ყოველი მისი ცდა, მისი წადილი ამაო იყო და ბერე რა უნდა ეპასუხნა ბატონიშვილისათვის? რას ეტყოდა ბატონიშვილი? ამ ფიქრმა ისე აიტაცა, რომ სანჯალი იძრო და მზად იყო გულში დაეტა...

მაგრამ ბატონიშვილი აღექვანდრე? როგორ, ბატონიშვილმა მიანდო მას მთლად თავისი სიცოცხლე, მიანდო იმიტომ რომ სჯეროდა მისი პატიოსნება, მისი ერთგულება, მსხობა, ჭკეპა, გამჭრიახობა და ესეა ასე უნდა გადაესდნა თავის ბატონიშვილისთვის? მაგრამ პირველმა შესვედრელმა კაცმა რომ ასე ტუტუტურად მოატყუა? ეს მით უფრო საწენი იყო, რომ ჯიქური ამ კაცს კარგად იცნობდა. ჯიქური მოატყუა ვიდაცამ, ის ჯიქური, რომელიც ყოველისივერში დახელონებული იყო?! არა, სიკვდილი სჯობია!...

მაგრამ ამ დროს ჯიქურს წაჩმოუდგა სსვა სურათი. უჯიქუროდ რა უნდა დამართინოდა ბატონიშვილს! იმ ბატონიშვილს, რომელიც სიცოცხლეს უჩნეკნოდა, რომლის სურვილი მისი სურვილი იყო, რომლის გრძნობა მისი გრძნობა იყო, რომლის იმედით თვითონ სცხოვრებდა? ვინ იქნებოდა აღექვანდრეს მიფარეული? ვინ ააცდენს იმ აუარებელ განსაცდელს და უბედურებას, რომლითაც გარემოტემულია!.. ვინ მიაღწევინებს ბატონიშვილს იმ სურვილამდე, რომელიც ორივეს ერთად უხარებდა გულს, ვინ გაუკეთავს გზას საწადელამდე, რომელსაც ჯიქურმა თავისი სიცოცხლე, თავისი მოსვენება,

თავის ნეტარება—ყოველი წამი თავისი სიცოცხლესი შესწირდა, ასეა ვინ იცის, იქნება ერთი სანჯღლის დაკკრით ის საწადელიც, ის იმედით სამუდამოდ გაქრეს....

ჯიჭურმა შეჩერდა. იმას მოაგონდა თავის მოვალეობა, თავისი მისწრაფება, თავის მაცოცხლებელი იმედი, სატრუიალო საგანი. დეე, დაითრგუნოს გული, თუ სანეტარო საგანი ასელოს არის და იმედის შუქი კიდევ აღმოებრწყენდა ცის დასაგაღრმად. ჯიჭურმა ჩააგო სანჯღლი ქარქაშში. ჩაიფარდა მძიმედ იმაზე, თუ რა საშუალება ესმარს. ჯიჭურ დაწმუნებული იყო, რომ ენეინას მომტაცებელი დიმიტრის ამხანაგი იყო და იმიტომ გადაწყვიტა მისუფადყო აქ, სადაც თავადი და ორი ბიჭი დატყნა, რომ იმათგან გაეგო, სად წაიყვანეს ნეტარინა, მაგრამ იმ ადგილს არავინ იყო.

მაშინ შეუდგა სხვა საშუალებას. ჯიჭურს მოაგონდა, როგორ ეძახოდა გლახა. იფიქრა, რომ ალბად რამე იცოდა და იმიტომ მუძახდა. მაგრამ რა იყო მიზეზი, ან ვინ იყო ის კაცი, რომელმაც ნეტარინა მოიხარა? ამის შეტეობას ცდილობდა ჯიჭურ და კერ მისგედრილიყო, გლახას მეტს ვის ეცოდინებოდა.

მაგრამ როგორ ნახოს გლახა. აღმასხანის სასაღში წასვლა ამ ამბის შემდეგ შეუძლებელი იყო. ამისათვის ჯიჭურმა გადასწყვიტა, ჯერ შედუქნე დათიკოსთან შესულიყო, რომელიც იქვე აღმასხანის სასაღთან იდგა. ამ დუქანში იყო, რომ გლახას სამღვრით შეატეობინა ჯიჭურმა ენეინას მოტაცების დრო.

ჯიჭურას დათიკო დასკდა ძალიან მოწყენილი, მაგრამ სანამ იმის მოწყენის მიზეზის ახსნას შეეუდგებოდა, ვნახოთ, ვინ იყო დათიკო.

დათიკო იყო ასე ოც-და-ხუთის წლისა. დედა ქართველი

ჭევანდა და მამა სომესი და ამიტომ სახესუდ ეტყობოდა ამ ტომის გარეგნობა.

— რა ამბავია? ჭკითხა ჯიქურმა დათიგოს, როდესაც მოწუნილი დაინახა.

— რა ამბავია და უბედურობა, ბატონო, მიუგო დათიგომ. ასეთი კარგი კაცი იყო... და ცრემლ-მორეული თვალი მუჭით მოიწმინდა.

— რომელ კაცსუდ ლაშქარავთ? ან რას სტირი, კაცო?

— ესლა აქ ზოლიცია იყო, ბატონო. აი თუ გინდა ოხრობა ეს არის და... თავადი აღმასსანი მეტეხში წაიყვანეს...

— თუ ღმერთი გწამს, მართლეს ამბობ?

— აი, გიდი, რა დროა და! დიაღ, ბატონო, აღმასსანიც და მისი მსასურნელე ეგელა მეტეხში წასსეს.

— საწყალი გლახა! წაიდუდუნა ჯიქურამ.

— გლახას რა უჭირს! გლახა იმათში არ იყო. თუმცა და-რაჟები ბლომად იყვნენ, მაგრამ მე გლახას მაინც შეენიშნავდი, რომ ყოფილიყო.

— მაშ უთუოდ შინ იქნება, წავალ ვნახამ. მაშ ნასკამდის დათიგო!

— ღმერთი იყოს შენი შემწე. ბატონო ესლა თავადი დიმიტრი გადავიდა თავის ძმის სახლში. თვითონ დიმიტრი და ორი მისი ბიჭი მძიმედ დაჭრილთ. ესლა აქ იყო დიმიტრის ბიჭი და ტრახახობდა, რომ აღმასსანს ან ციმბირში გაგზავნიან ან მასხათსედაო... აი ხათახალა თუ გინდა ეს არის და!

— მერე აქვე სული არ გაადგებინე იმ ავაზაკსა?

— რას ბძანებ, ბატონო, ნეტა მე არ მომკლან, თორემ მე საცოდავს რა შემიძლან. მაგრამ მადლობა ღმერთს, რომ კნენა მაინც წაიყვანეთ.

ამ სიტუებმა ჯიჭურა ეურებადის გააწითლა.

— ნეტა არ იცი, დათიკო, გლასა ესლა სად იქნება.

— არ ვიცი შენი ჭირბე. მე კი მგონია, რომ შიშისაგან სადღაც გაიქცა ის უბედურა.

— რას ამბობ, დათიკო, შენ არ გცოდნია გლასა რა პიჭია, გლასამ შიში არც კი იცის, რა არის. გარდა ამისა გლასა აღმასხანს თავს არ დანებებს, და თუ სადმე იმალება იმიტომ, რომ თავის ბატონს რამე უშველოს.

ამ სიტუებმა ჯიჭურას თავის მოკვლეობა მოაგონა ბატონიშვილისადმი და მალე გამოეთხოვა დათიკოს. ჯიჭურა გავიდა გარეთ და შეუდგა ნექტარინას ძეხსას.

თ ა ვ ი XI

ჯიჭურა არ ჭკარგავდა იმედს, რომ მომტაცებელს აღმოაჩენდა და კიდევ ერთსელ დაათვალიერა ქუჩები, მაგრამ ყოველივე ამაო იყო. ბოლოს ჯიჭურამ ტყვილად დროს კარგვის მაგიერ, გადასწყვიტა რომ ყველაფერი მოესხნებინა ბატონიშვილისათვის.

ამ განზრახვით ჯიჭურა საჩქაროდ გაუდგა გზას თავის თავს შესაფარისკენ. მალე გარდა თათრის მოედანს, რომელიც ესლაც არსებობს ამავე სახელით; ეს ნაწილი ქალაქისა სშირად არის დასახლებული, აქ საღახის მოძრაობა დიდია, თითქმის ყველა ქალაქების ნაწილზედ მომეტებული. აქედამ ჯიჭურა ავლაბარში ავიდა, მაგრამ მასინდელი ავლაბარი დიდად განსხვავდებოდა ესლანდელისაგან: არც ქუჩები, არც სახლები მაშინ

არ იყო, ალღა ალღა ქოხები მოჩანდა დაბადის პანით, რომელიც თითქმის მიწასთან იყო გასწორებული.

ჯიქურა თან და თან უახლოვდებოდა ამ ქოხებს. ბოლოს მივიდა ერთ ქოხთან, რომლის დანახვაც ძნელი იყო, ისე იყო გასწორებული მიწასთან. ამ დროს ჯიქურმა დაინახა ვიღაც გაცი. თუმცა ამ გაცს ბიჭის ძველი ტანთ-სამოსი ეცვა, მაგრამ ყოველს მას მოძრაობას, ყოველს გადადგმულ ნაბიჯს, მისს ალვის მსგავს ტანს აშკარად ეტეებოდა, რომ ეს ის არ იყო, რომლის ტანისამოსიც ეცვა — ყოველისფერში მოჩანდა მისი კეთილშობილობა, მისი დიდებულობა. დაინახა თუ არა ჯიქურმა, სანთელივით გაყვითლდა და დაუჩქარა სიარულს.

— წმინდა გიორგი! ეს რას ვხედავ, ბატონიშვილო, რას ჩადისართ? განა დაგავიწყდათ რომ მთელს ქალაქში გეძებენ? ასე უშიშრად შეადღისას დასერილობთ ქუჩა-ქუჩა?

— განა არ მხედავ. რა ტანისამოსი მაცვია!

— ვაიმე! ბატონიშვილო! ეს ტანისამოსი თქვენ იმდენად გფარავთ, რამდენადაც აღმასს უხეირო ვერხლი. განა თქვენებრ საუნჯე ამ ტანსაცმელში დაიმალება. ღვთის გულისათვის ბატონიშვილო, ესლაჲ დაბრუნდით, სანამ სომესს თვალი არ მოუგრავს თქვენთვის.

— დამშვიდდი ჯიქურ, შენ ეს მითხარი ნექტარინა რა უყავი. სად არის, რა ამბავია, რომ აქამდის დაიკარგე?..

— ბატონიშვილო, გაცმა უშავის სახე მიიღო და მომწარა გენიანა, სწორედ იმ დროს, როდესაც თქვენთან მომყავდა! მაგრამ სახლში შევიდეთ და იქ ყველაზედ დაწვრილებით მოგახსენებთ.

ორივემ გასწიეს კარებისაკენ, უკეთ რომ ვსთქვით შესაძრომელისკენ, რადგან იქ შესულა მხოლოდ დაგუზვის შემდეგ

შეიძლება. აქ დახვდნენ რამდენიმე კაცი მსლებელნი ბატონი-
შვილისა, რომლებმაც გზა მისცეს და დაბლა თავი დაუგდეს შე-
მოსულ ბატონიშვილ ალექსანდრეს—ზოგნი მერე განყოფი-
ლებაში შეეყვნენ თან და ზოგნი იქვე დაჩხნენ სადაჩაჟოდ.

შინაგანი სასუ ამ სადგომისა გარეგნული შესედულობის
შესაფერი იყო. მიწის იატაკი, მაწისავე კედლები და ბანზედ
ამოჭრილი ფანჯრის მაგიერ ადგილი სინათლეს უშვებდა ამ
ბატონისშვილის დაბრბაზში. სასდის მორთულობა კი სულ
სსკა იყო.

საკვირვლავ განსსკავებოდა თვითონ სადგომი მორთუ-
ლობისაგან. აქ იყო ძვირფასი ხალხები, ნობები, ფარჩეული,
სავერდის ჩოხა, კაბა და აჩხაღუსება ოჭროს სიძმებით გაწო-
ბალები; სსკა და სსკა ფერი სამოგვის წალები, ჩესტები, სა-
ცვეთები, აბრეშუმის ძაფით მოქსოვილები. ხმაღ-სანჯლები
ძვირფასის სამკაულებით, თოფები და დამბახები სსკა და სსკა
ზომისა. ერთის სიტყვით, აქ კაცი დაინახავდა სამხედრო კა-
ცის ყველა იარაღს. შუაში კოცონი განაღებული იყო, სადაც
მზადდებოდა სსკა-და-სსკა საჭმელები: ფლავი, ბოზბაში, ჩა-
ხირთის, მწვადები და სსკა. ბებერი მზარეული ისე იქცეოდა,
თითქოს სასახლეს სამზარეულოში აჩისო და ეტყობოდა,
რომ ერთხელ გიდეჟ ყოფილა დიდ სასახლეში.

ესლა თავი დაკანებოთ ამათ, რადგან ჯიქურა ყველაფერს
დაწვრილებით უამბობს ბატონიშვილს ნექტარინას შესახებ და
ვნახოთ, რა მოუვიდა გლახას.

გავიდა თუ არა ჯიქური აღმასხანის სახლიდამ, თან ქურ-
დინოვიც გაჩუკა. მერე ქუჩიდან გაიმჩნდა თბილისის პლატ-
მაიორი, პოლიციის მოსვლენი საფდათებითურთ და ყველა ესე-
ნი ერთად შევიდნენ აღმასხანის სახლში, რომ უბედური თა-

ვადიშვილი წაეყვანათ მეტესში თავის ბიჭებით.

საწყადი ექამი საჩატურჩიანი, თუმცა ყველას სთავაზობდა თავის ბურწუთს, მაგრამ ამასაც არ ასცდა მეტესი. ესეც დატყრილად იყო, რადგან ეგონათ, რომ ამასაც მოხაწილეობა ექნება რამდენად.

ეს ბრძანება სწორედ იმ დროს მოისმინა, როდესაც ერთი ხელით ბურწუთს იყრიდა უშეკლებელ ცხვირში, და მეორე ხელით, საბურწუთე გაუშვირა პოლიციის მოსულეს. ამ უკანასკნელმა დაინახა თუ არა ვეცხლის საბურწუთე, გამოაჩთვა ექამის და ჯაბეში ჩაიდო. ამ შემთხვევამ ისე გაანცვიფრა საჩატურჩიანი, რომ ორივე ხელები გაშვერილად დარჩა. საცოდავმა ექამმა დადის თხოვნით მიმართა ბ. პოლიციის მოსულეს, მაგრამ ტყუილად იყო მისი ვედრება. მოსულემ უზასუსა, რომ დატუსაღებულებს ნება არა აქვთ ძვირფასი ნივთები იჭონიონ, რადგან ამით მეტესს შეისყიდითო და ამ მიზეზით თავისთავს უფეშქაშა საჩატურჩიანის საბურწუთე.

გლახამ ამ დროს თავს უშველად და გარეთ გავიდა. დარჩეს შექმლად მისი დაყენება, მაგრამ საღდათი ამ დროს ფილანსოფურ მსჯელობაში იყო, რადგან მეორე ქუჩაში დაინახა ქართული ურეში დატვირთული რეზებებით:

— რა ტუტუტა საღსაა ეს ქართველობა, განა ღვირის სერი დაეურება რომ ამ ტყავის ტომარაში ინახამენ. ამ დროს გლახაც დაიმაღა.

— აი გიდი, განაგრძო საღდათმა, რამდენი ჩექმის ყელები გამოვიდოდა ამ რეზებისგან. სწორედ რომ ქართველები ტუტუტები არიან...

გლახა თაქმის მიზნობდა პოლიგონიკი კარიაგინის სახლასკენ და თავის საბედნიეროდ პოლიგონიკი შინ დახვდა; და-

ნახს თუ არა შეძლეს გლახს, კარიაგინ მასინკე მიესალმება:

— ოჲ, გლახა, გამარჯვება შენი, რა ამბავია; რამ შეგაშინა ასე?

— აი ბატონო, შენა ჭირიშე, გვიშველე რამე, ბატონო უშველე!

— რა დაკმაწთა, რა მოხდა?

— ამ წყაში მეტესში წაიყვანეს.

გოლადოვი, რომელსაც აღმასსახნმა სამსაი თუმანი დაუბრუნა, წამოვარდა ფეხედ.

— როგორ, გნაფ აღმასსახნი დაჰყრილია? ზოდგოვნიკო, აბა, ჩვენი დრო ესაა!

— ჯერ შეიტყუოთ საქმე რაშია? აბა გლახა, გვიამბე ყოველის ფერი.

გლახამ უამბო ყველაფერი, ქურდინოვისაგან სალომეს შესყიდვიდგან დაწყობილი და შემდეგ რაც მოხდა და რაც ჩვენ უკვე ვიცით. გლახამ დათავა თავის ღაზარაკი იმით რომ უამბო, თავადმა დიმიტრიმ და ქურდინოვმა დანახი როგორ შეადგინეს და ამ დანახის გამო აღმასსახნი მეტესში როგორ წაიყვანეს, მაგრამ გლახამ დამალა ყოველიფერი, რაც შეეხებოდა ნექტარინას კავშირს ბატონიშვილთან. ბატონიშვილზედ სიტყვაც არ უთქვამს, მხოლოდ ქურდინოვის სიმუღვილი იმით ახსნა, რომ ქურდინოვს ცოლად უნდოდა ნექტარინა, მაგრამ ვერ მოასყრნათ.

კარიაგინს აღმასსახნი მეტად უყვარდა და, თუმცა ადრევე ესმოდა, ვითომც აღმასსახნი ბატონიშვილს თავის სასლში მალავდა, მაგრამ ეს სრულიად არა სჯეროდა. ესლა გლახას სიტყვების შემდეგ დაწმუნდა, რომ აღმასსახნი უბრალო იყო. მოაგონდა ის საღამოც, როდესაც აღმასსახნი, დიმიტრი და ქურდინო-

ვი ერთად იყვნენ კოლოდოვის სახლში და შემდეგ რაგორც აღელდა აღმასხანი და სხვა და სხვა.

მისმა კეთილმა გულმა კეთილი გადაწყვეტილება მიიღო. უბრძანა რომ ბიჭს ტან-საცმელი მოემზადებინა, საჩქაროდ ჩაიცვა და მთავარ-მართებელისკენ გასწია. კოლოდოვი იმუქრებოდა და ყვიროდა, რომ დიმიტრის და ქურდინოვს უოუოდ თავს გააგდებინებს!

კარიაგინმა გლახას უთხრა, რომ სანამ მე მოვალ ჩემს სახლში დარჩიო, აქ არა ვინ შეგეხებაო, მაგრამ გლახამ არ იცისრა ესა:

— მადლობელი ვარ, ბატონო. მე ესლავე ბატონთან უნდა წავიდე, თორემ იფიქრებს, რომ გლახამაც დამტოვაო. და ამ სიტყვებით გამოესალმა კარიაგინს, მაგრამ კოლოდოვმა გააჩერა:

— მოიცა გლახა, ერთად წავიდეთ თავად აღმასხანთან. მე დაგამშვიდებ, ვეტყვი, რომ პოლიგონივი კარიაგინი ნამესტნიკთან ცდილობს შენს განთავისუფლებას მეოქა. აი ბანჭოსაც წავიდებ, იქნება არ მოეწინაოს. და ამ სიტყვებით გლახასთან ერთად გასწია მეტეხში.

კარიაგინი წავიდა მთავარ-მმართველთან.

თავი XII

ესლა მეითხელო, ვნახოთ საით წავიდა ქურდინოვი ვიქტორის ცხენითა და ბარგით. ქურდინოვმა გამოართვა თუ არა ვიქტორს ალვირი, მშინათვე მარჯვნივ ქუჩაზედ შეუბრუნდა და რადგან იქვე მისი სახლი იყო, შიგ ალაყათის კარებში შევი-

და. მაშისვე უბძანა, რომ კარები დაერაზათ, მერე დაუძახა არუთინას, რომელსაც მკითხველი ცოტათი იცნობს, ეს ის არუთინა იყო, რომელიც მეჭვრიტების გზაზედ შეხვდა თავად აღმასსანს და მის თანამოგზაურებს. ორივემ ერთად გადმოიღეს გოდოლი. ნექტარინას გოდოლი ქურდინოვმა თავის ოთახში შეიტანა და კარები მაგნად ჩაჭკეტა.

საღამოე მეორე ოთახში შეიყვანეს. საღამოე მალე მისვდა ამ უბედურებას და საშინელ სასოწარკვეთილებებში ჩავარდა და მიზეზიც ჰქონდა. კნენა ელოდა თავის მიჯნურს, თავის საყვარელს, რომელსაც მესწირა ყოველივე, რაც ქალისათვის ძვირფასია. იმ კაცის მაგიერ კი, რომელიც იყო იმისი სატი და სჯული, რომელსაც აძენი ვაი-ვაგლასის შემდეგ უნდა დაემშვიდებინა, უნდა მიეტა ყოველივე დაკარგულის მაგიერ მარტო სიყვარული, ის სიყვარული, რომლის მიზეზით ყველგან წევა და ღანძღვა ესმოდა, ნექტარინას ჩავარდა თავის მოსახლელ მტრის ხელში, რომელმაც ყველა საშუალება იხმარა, რომ ქმარს დაენახა, ცოლის ღალატი, შეიღებს — მოღალატე დედა და საზოგადოებას უზატიოვნება მისი წევრისა. იმისთანა კაცის ხელში ჩავარდა, რომელმაც ყოველივე ტასჯვა მიაყენა და ბოლოს საყვარელი კაციც კი მოაშორა. და ყველა ეს ისე სწრაფად მოხდა ქურდინოვისაგან, რომ ნექტარინას ვერც კი მოეკრიფა გონება.

ნექტარინას ეგონა, რომ აი ბოლოს მაინც მივალწიე ჩემს სანეტარო სურვილსაო, მაგრამ იღბადმა უმტყუნა. მისი ტანჯვა გამოუთქმელი იყო, მეტადრე ესლა, როდესაც ბატონი-შვილის მაგიერ მის წინ იდგა მისი ბედნიერების დამსშველი, რომელიც ჯვარს იყრიდა ესლა თავის უარ-ყოფილი სიყვარულისთვის და დაიტკბობდა თავის მსყდურ გულის-თქმას.

ასეთს უბედურებას ვერ აიტანდა მისი ნაზი ქალობრივი ბუნება.

მოისმა კლიტეს ჩხარენი. გაიღო კარები და შემოვიდა ქურდინოვი ახალი მდიდრული ტანთსაცმელათ, ორის გოგოთი, რომლებსაც მოჰქონდათ სხვა და სხვა სასიამოვნო საჭმელები.

ქურდინოვმა კენინას თავი დაუქრა და გოგოებს სტოლზედ საჭმელ-სასმელები დააწყო. შემდეგ შემოვიდა თოთხმეტი წლას ჯამაზი ბიჭი, დიადის სახელი და სუფრის შლას შეუდგა. ბერე შემოვიდნენ ანუთინა და კიდევ ორი ბიჭი სასმელებით. გაშალეს სუფრა თუ არა, ყველანი გარდა ჯამაზი ბიჭისა და ორი გოგოსი გარეთ გავიდნენ. ქურდინოვმა კარები დაკეტა და გასაღები ჯიბეში ჩაიღო და დაუწყო ღოდინი ნექტარინას.

მაგრამ კენინა აღაგიდან არ ინძრეოდა. ქურდინოვი პირდაპირ ჩამოუჯდა და კერ ბედავდა სმის გაცემას. ამ დროს კენინამ თავის მომხიბლავი სმით უთხრა:

— შე სულელო, განა სტუმრებს ასე ექცევა პატრონისი გაცი? რატომ არ მიმიპატიუებ. ჰა, გამომართო ესენი და სკამი, რას შამაბეჭემი, სკამე მეთქი!

— მადლობელი ვარ. მიუგო ქურდინოვმა და მართლა შეუდგა ჭამას.

— ოღონდ მაღე კი სკამე და მოწიი! დაუყვირა ნექტარინამ და ჩაიცინა. ბიჭო ღვინო მოგვართვი! დაუძახა კენინამ იქვე მდგომ ჯამაზ ბიჭსა. ბიჭმა მაშინვე აუხსრულა ეს ბრძანება. კენინამ ერთი წვეთი მოსვა და მიუბრუნდა ქურდინოვს:

— რა ცუდი ღვინოა, შე საზიზღარო! სადილად მეპატიუები და ასეთს ღვინოს მასმევ?

— გაბო, უთხრა ქურდინოვმა ბიჭსა, წადი და სარდაფიდან

შამხანია ამოიტანე. შემდეგ კნეინა დალოცა და დასცალა ერთი სტაქანი ღვინო.

— არა, არა, სტაქნით ნუ დაღვე, აი ჩაჩქით დაღვი, მიუგო კნეინამ.

— შენ ოღონდ ბრძანე და მე ავასრულებ, მიუგო ქურდინოვმა და მოიწიათ საკსე სელადა.

ქურდინოვი აღტაცებული იყო, ნექტარინას სიზარულის გამო და მის გარეგნულს გონებას წაშლადუა უკელათერი, რატ სადილის შემდეგ სიამოვნებას იგრძნობდა. ნექტარინა უთუოდ ჩემს ნებაზე მოიქცევა შემდეგათ.

— შენ, ეო, განა ასე უნდა მასპინძლობა? სად გაგიგონია, რომ ვაჟ-ვატი თავის საყვარელისათვის ასე სვამდეს ღვინოს. აი, გამოძარბოვი ეს ღიტი და ესლავ დასცადე, თუ ოდნავ გიყვარვარ!

— ვა, როგორ არ მიყვარხარ. მიყვარხარ და მერე ასე— თუ გინდა ერთს სხვანე ღვინოს დავღვე შენი გულისათვის.

და მოიწიათ საკსე ღიტი. ნექტარინა სიცილით კედებოდა ქურდინოვის ქცევისაგან. ბოლოს ქურდინოვმა გადმოაბრუნა ღიტი და ფრხილებზედ გადმოასხა, მაგრამ წვეთიც არ გამოსულა. ეს ქართულად ნიშნავდა, რომ დაღვეს საყვარლისათვის ასე უნდა.

— ესლა მკერა რომ გიყვარვარ, უთხრა ნექტარინამ, აჭა, მაკოტე და გაუშვირა ხელი. ის იყო ქურდინოვი მზად იყო მავარდნად საკოცნელად; მაგრამ ამ დროს საშინელის ხმაურობით გაიღო კარები და შემოვარდა საღომე, მთლად გაფითრებული მივარდა ნექტარინას და დაუწყო მუხლების და ხელების კოცნა.

— ნუ გეშინიან, ნუ სტირი სალამე, ღვინო ყველას გვე-
ყოფა.

— კინ გამოუშვა ეს დედა-გატი; გაჟავრებით ჭკითხა ქურ-
დინოვმა შემოსულ არუთინას და გაბოხს.

— მე რა ვიცი, უხასუსა ბიჭმა და თან ისე იყურებოდა,
რომ ვითომ ყველაფერი ვიციო.

— მართლა, გაბომ მიიღო თუ არა ქურდინოვისგან გასა-
ღები, მაშინათვე გაუღო სალამეს კარები. მიზეზი ის იყო,
რომ გაბოხს ეშინოდა, ვაი თუ კნენას მეოხებით მე პატოვი
ამტდესო და ქურდინოვმა უურადლება აღარ მომეჭვიოსო და
ამისათვის სალამე გამოუშვა, იქნება სალამესთან არაფერი
გაბედოს ბატონმაო.

ქურდინოვი თითქმის მისვლა გაბოხს სჩქეილის მიზეზს,
მაგრამ ესეც იცოდა, რომ გაბოხს არ ეშინოდა მისი და, გა-
ჟავრების მაგიერ, უბრძანა სანთლები მოეტანა, რადგან სა-
ღამო დადგა და ბნელდებოდა.

კნენა ნექტარინამ კი სალამე გვერდით მოისვა და
ღვინოს ასძეკდა, მაგრამ სალამე უარზე იდგა.

— კნენა, თქვენი სადღეგრძელო იყოს და დატალა სავსე
სტაქანი შამპანსკისა. ალაგვრდი შენთან, სალამე.

— მადლობელი ვარ! მიუგო კნენამ სალამეს მაგიერ და
დადია სავსე სტაქანი შამპანიისა. შემდეგ სალამესაც დაუსხა,
მაგრამ სალამემ ისეთი გაშტურებით შეხედა კნენას, რომ
ქურდინოვს შეეშინდა.

— იცოცხლე ბატონო! უთხრა კნენამ ქურდინოვს, სა-
ლამე, ალაგვრდი შენთან!

მაგრამ სალამემ ხელადგან წაართვა სავსე სტაქანი და
შუა იატაკზედ დასხადა.

ქუჩიდან თავის გულში სწევდა სალომეს, მაგრამ რას იქმნა. ნექტარინას სურდა რომ სალომე გვერდით ჰყოლოდა — მერე უბრძანა რომ დაიწყო მოუტანათ და გოგოებს ლექერი ეთამაშნათ.

დაიწყო ლექერი. გოგოები კარგი მოთამაშეები იყვნენ. თითქმის სალომეც აღტაცებაში მოიყვანეს.

ამ სმაურობაში და შექცევაში გაბრელების მეტს აწავის ესმოდა, როგორ დაიპყრობინა მოაჯირის ახლოს ჩაღმაც. გაბრელება გაიხდა და დაინახა რამი დიდრონი სედი, და რამი ბრწინავი თვალი თანჯარაში.

ეს თანჯარა ქუჩიდან ძალიან მაღლა იყო და ამიტომ გაბომ აფიქრა ალბად ისე მომეხვენო, მით უფრო რომ ესლა თუშტა დაკვირვებით უყურებდა, მაგრამ მაინც კერაფერს ვერ ხედავდა. მაგრამ მაინც წაიბრინა ძირს და უნდოდა ალყაფის კარებიდან გაესვინა და დაწმუნებულყო, რომ არცინ იყო.

კარები დარაზული იყო და გაბომ დიდი წვლების შემდეგ როგორც იყო გადმოაგდო ურდული, გააღო კარები და გაიქცა ქუჩისაკენ, მაგრამ კერაზინ დაინახა. როდესაც უკან დაბრუნდა, მისდა გასაოცრად კარები ხელახლა დაკეტილი დასვდა.

ძალიან გაბრაზდა და სიანხისათ დაიწყო ყვირილი და კარებს რასარუხი, მაგრამ მალე დარწმუნდა, რომ სანდისხან სიჩუმე სჯობს ყვირილს და სმაურობას; კიღამაც ისე მაგრამ ჩაატყა კისერში, რომ იქვე წაიქცა, ერთი კიდე დაივიწყა მაღლა, მაგრამ უცნობა ზედ წამოაბურა მისივე აბრეშუმის პერანგი, შემოხსნა სარტყელი და, თითქოს მამა არის მისიო, ისე დაუწყო ტემა. გაბომ ხმას არ იღებდა, რომ უცნობს ბატონს უფრო ძლიერად არ ეტემა.

თ ა გ ი XIII.

ჯიქურმა, ბეკრი ფიქრის შემდეგ ერთს აწიხს დაადგა. დაღამდა თუ არა, ჯიქურა წავიდა იმ ადგილის მახლობლად, სადაც ნექტარინა მოიტაცეს, წელის პირზედ — იქნება ჩემი ცხენი წელის დასაღვევად აქ ჩამოიყვანონ და ისიც გავიგო, მერე სად წაიყვანნო.

მაშთლაც ეს იმედი — მალე აუსრულდა. რამდენიმე ხნის შემდეგ ერთმა ბიჭმა სახი ცხენი ჩამორგია მტკვარში. ჯიქურმა სინარულისაგან კინაღამ არ დაიყვირა, რადგან იმ ცხენებში იცნო თავისი ცხენი. რა თქმა უნდა, უკან გამოტყუა ბიჭს და რა რიგ გატყუორდა, როდესაც იქვე მარჯვნივ ქუჩის შესასვლეში ბიჭმა ცხენი დიდ სახლში შეიყვანა და აღაყაფის კარები მოჭკპტა.

ჯიქურამ ასჯერ გაიარა ამ სახლებთან და რას იფიქრებდა, თუ ნექტარინა აქ იქნებოდა. ჯიქურმა გადასწვიტა, რომ კარგად დაღამების შემდეგ დატყუებოდა. სახლს, თორემ ესლა მარტოდ-მარტო ვერას გახდებოდა.

ყოველმხრივ დაათვალიერა სახლი და გასწია ბატონი-შვილისაკენ — ამ სასინარულო ამბის სახარებლად. საღამოზედ წამოიყვანა ხუთი დათარღებული ბიჭი და ქურდინოვისკენ გასწია.

მოვიდა თუ არა, დარწმუნდა რომ კარები დაკეტილი იყო. შემოუარა სახლს და ერთ ადგილას ფანჯარასთან სინათლე დაინახა. ჩვენ ჰიტით, შემდეგ რაც მოხდა... გაბომ შეამჩნია... გავიდა თუ არა გაბომ კარებიდგან, ჯიქურა და ოთხი ბიჭი შიგ

შევიდენ, მოიგეტეს კარები და მესუთე ჭი იქვე გაბოს დარაჯათ დააყენეს. შემდეგი ჩვენ ვიცით.

როდესაც გოგოებმა თამაშობა გაათავეს, კნეინას სალამი მისცეს და სთხოვეს რომ ეთამაშნა. ნექტარინამ ბევრი არ ისევწია, საჩქაროდ გამოსტაცა ერთს გოგოს ხელიდგან დაიწია და გაეპარდა; ისე უვლიდა, თითქმის ფრინავს აატაკებდა. მშვენიერი აგებულობა, კოსტა ტანის მოუკანილობა, სუბუქი მისვრა-მოხვრა აჩამც თუ ქურდინოს, არამედ მკვდასაც გააცოცხლებდა. სალომეც მოვიდა აღტაცებაში და სისხრუდით შესცქეროდა ქალბატონის ღისინს. ნექტარინა კი თან-და-თან უფრო ინთებოდა, უფრო და უფრო უსჩაგრებდა თამაშობას, ასე რომ კაცი ვერც კი მოასწრობდა იმის სახის დანახვას, ისე სწრაფი, უეტრები იყო მისი ფეხის აყოლა და ხელების შლა. მსუურებლებმა, როგორც ერთმა კაცმა ისე განაბეს სული. აღტაცება დიდი და ენით გა-მოუთქმელი იყო.

აქ მეოფთა შორის ვერაგინ ვერ შენიშნა, კარებში როგორ შემოვიდნენ უცხო კაცები და გასტუმრებით უყურებდნენ ამ მოკვადობულ თამაშობას. კარებში იდგა ოთხი კაცი თავით-ფეხამდის შეიარაღებული. ყველაზედ წინ მდგომი ზირი, უშველებელის სიმაღლისა და ამას შესაფერი მოუკანილობისა, სხვებზედ უფრო მომეტებულია შესცქეროდა ნექტარინას თამაშს და მის ზირის სახეს. რაც უფრო დიდ ხანს უყურებდა ეს დევი, იმდენად უფრო მწესარედ ხდებოდა მისი ზირის გამომეტეველება და ბოლოს ორი მწარე ცრემლები წამოუვიდა ასისხლებულ თვალებიდან.

ამ დროს კი ნექტარინა სულ ანთო, მთელი მისი არსება მიეცა ამ გიჟურს ტრიალსა, მსუურებლებები ტაშს უტყავდნენ და ვერვინ შეამჩნია ამ სმაურობაში ნექტარინას საჩხა-

რო, სანამ თამაშობა არ შესწევდეს და საღამოთ არ მოიხატეს კარს მღვდომი ჯიქურა.

მხოლოდ ესღა შეამჩნია ქურდინოვმა უცხო პირები. ტაშის კერა შესწუდა, ყველას გულში აუმაგმაგდა.

ქურდინოვი მისვდა, რომ ეს სტუმრები კარს არაფერს მოასწავებდნენ და მეტადრე ჯიქურის სახე ეცნობოდა, თუმცა ესღა სხვა ტანისამოსით იყო.

მაგრამ არც ჯიქური ჩამოჩნა ქურდინოვს განცვიფრებაში. საშინელი საზარელი, გამოუთქმელი ოსკრა აღმოხდა ჯიქურას გულდღას, როდესაც ნექტარიონამ სიცილით მიიწვია სათამაშოდ.

— შეშლილია! და მოჭვიდა კნენის სელი და გაიყვანა მეორე ოთახში. გასვლის დროს უჩუჩულა ყურში ბიჭებს წაღაცა და ბიჭებმაც ყველა კარები დაჭკეტეს. საღამოც ჯიქურას გაჭყვა და გავიდნენ გზოდან და მალე ღამის სიძნელეში გაქრნენ.

ამ დროს კი ჯიქურის მსვლელები შეუდგნენ თავის საქმეს. ერთ წუთს შეკრეს ქურდინოვი, ბიჭები და გოგოები.

ქურდინოვი ხმას არ იღებდა, იმას ემინოდა მხოლოდ სკივრების გატეხისა, რომლებსაც ბიჭები არც კი მიჰყარებინ, მაგრამ არც ესე გულ-გრილად მოეპურნენ ბიჭები ასაფრებდა გოგოებს, ამ დიანების შეკვრას ისინი უფრო დიდ ხანს უნდობოდნენ, ვიდრე ქურდინოვის და სხვა ბიჭების შეკვრას. როდესაც ყველაფერს მოჩინნენ, ბიჭები გავიდნენ გარედ, გაიყვანეს ჯიქურას ცხენები და გასწიეს შინისაკენ.

ასე იყო შეკრული ქურდინოვი მეორე დღის 11 საათამდის, სანამ პოლკოვნიკი კარიაგინი არ მივიდა და ბრძანება არ მიიტანა მთავარ-მმართველისაკენ, რომ ნექტარიონი შინ დაუბრუნებინა.

ქურდინოვმა უამბო, რომ წუსელის შეიარაღებულ გარეშე მოიტაცესო, კარიაგინმა გასწია აღმასსანისკენ და იქ შესვლა ნექტარინა, მაგრამ სრულებით შეშლილი.....

დიდად უყვარდა ბატონიშვილს ალექსანდრეს ნექტარინა, ამას ეტყვი არ იყო, მაგრამ მოუყვანეს შეშლილი ნექტარინა თუ არა, მაშინვე გული გადუბრუნდა და სიუვარული სწრაფად გაუცვივდა. ნექტარინა რომ მეკადარი მოეტანათ, იქნება ბატონიშვილს თავიც მოეკლა სასოწარკვეთილებისაგან, მაგრამ როდესაც თავის მიჯნური შეშლილი დაინახა, ატირდა, მაგრამ სიუვარულით კი აღარ უყვარდა. ბატონიშვილი არც მოესვია, არც აცოცა ნექტარინას, ეს ბუნების წინააღმდეგი იქნებოდა...

მეორე დღეს ბატონიშვილმა დასტოვა თავის ქალაქი გულის ტკივილით და მწარე გრძნობით. ალექსანდრემ ტანისამოსი გამოიცვალა; მეურმედ დაუჯდა ურემზე და ქალაქის წრეს ისე გავიდა, რადგან მეტი დაუოგნება საშიში იყო...

გლახამ მალე შეიტყო ჯიქურის ამბავი და დროზედ მივიდა კნეინას წამოსაყვანად იმისაკენ სასლში. გლახა დაწმუნებული იყო, რომ აღმასსანი ჩვილი გულისა იყო და შეშლის ნექტარინას ვახუსს არ მოსთხოვდა.

საღამე დაჩნა მარტოდ-მარტო ბატონიშვილის ქოსში. თვითონ ბატონიშვილი სპარსეთში გავიდა თავის ერთგული ჯიქურათ.

თავადი აღმასსანი... მალე წამოდგა ლოგინიდან და კიდევ ამატია ყოველივე თავის უბედურს ცოლსა.

რაც შეესება დიმიტრის, იმან გაიგო თუ არა, რომ აღმასსანი დაბრუნდა მეტესიდან, თავს უშუელა და სოფელში გაემგზავრა. ქურდინოვი და დიმიტრი კინაღამ დასოხისთვის მეტესში არ ჩაყარენ, რადგან ვერ დაამტკიცეს აღმას-

ხანის დანაშაულობა, მაგრამ მთავრობა სასტიკად არ მოე-
 ჟერო მამუღლებს. მხოლოდ ქალაქიდან სოფლებში გაგზავნეს
 და დიდ ხანს არ გამოჩენილან ქალაქში, იმ დროზედ, სანამ
 ასადი მმართველი არ დაინიშნა, რომელმაც ეს საქმე დაკა-
 ბას მისცა.

აღმასსანმა ცოლს აზატია, მაგრამ ცოლთან არც საუბა-
 რი ჰქონდა და არც შედიოდა მის ოთახში. ცხრა თვის
 შემდეგ ნექტარინას გაუირობა, აღმასსანმა უბრძანა
 გლახას მტკვარში გადაეგდო საცოდავი სიყვარულის ნაყოფი.
 ამით გათავდა აღმასსანის შურისძიება.

ვ. გენია.

პედაგოგიური მოსაზრებანი.

ოჯახის მნიშვნელობა ბავშვების ხასიათის აღზრდაში *)

პრაქტიკა აღზრდისა წარმოგვიდგენს ჩვენ წინა-
აღმდეგს ერთი-მეორისას, სისტემას, რომელნიც ორივე ერთ-
ნაირად უგარგისნა არიან განსხვავებულად მტკიცე და მამაცუ-
რის ხასიათისა.—პირველის სისტემის საფუძველს შეადგენს
დესპოტიზმო აღმზრდელთა და მშობელთა და თანხმად ამისა,
სრული დამონაჲება ყრმათა, სოლო მეორისას—სრულიად წი-
ნააღმდეგი პრინციპი—დესპოტიზმო ყრმათა და დამონაჲება
აღმზრდელთა და მშობელთა. «ჩვენ, იტუკის რუსო, ვიქმთ ან
იმას, რაც ესამოცნება და მოსწონს ბავშვს, ან მოვითხოვთ
მისგან იმას, რაც ჩვენ მოგვწონს და გვესამოცნება.—შუა
გზას არ ამოვიარებოთ: ბავშვმა ან უნდა გვიბრძანოს და ან უნ-
და დაგვემორჩილოს. ამისთვის პირველადვე უჩნდება მას თავში
აზრი ან ბატონობისა, ან მონობისა: თვით ჯერ უნო და
მუნჯო გაცემს ბრძანებას, ანაფრის შემდეგ გვემორჩილება
ჩვენ» (ემილი, 13). მართალია, აღზრდაში უნდა ისმარებოდეს
ეს სისტემა ორივე ერთად, მაგრამ, თუ რომ კარგად გვსურს

*) კაპტერევი «პედაგოგიური პსიხოლოგია». — პეტერბურგი
1877 წ.

შეიტყუოთ ამითა მნიშვნელობა, სჯობს განგხსნადეთ ესენი ცალკე-ცალკე დასაგებით.

პირველი საისტემა, რომლის საფუძველსაც შეადგენს დესპოტიზმით მშობელთა და აღმზრდელთა მდგომარეობის იმაში, რომ ამ საისტემით ყოველი მოქმედებანი ურმათა, როგორათაც უზიარესენი და საჩინონი, ეგრეთვე უბრალონი და უზინონი განწყობებისა აღმზრდელების ნებითა. ურმათაგან არ მოითხოვების სხვა რამე, გარდა მოწინააღმდეგისა და ბრძანების აღსრულებისა. როგორ და რამდენი უნდა სტამოს და დაჯიოს, რაღის ადგეს, როგორ და რა ჩაიცვას, როგორ წავიდეს სასკოლოდ და როგორ უნდა მოაქცეს სკოლისათვის დროს, რა უნდა ითამაშოს და რა არა, — ყველა ეს არის დადგენილი და განწყობილი მზრუნველ მშობლების და აღმზრდელებისაგან. ესეთივე მონობა სუფიებს ბავშვების გონებრივსა და წინებრივ აღზრდაში. თითოეული გასაგებოს გაუფრთხილ აღმზრდელი და ამ რიგად ჩაუდებს თავში. სხვა და სხვა კითხვებს და ეჭვებს, რომლებიც შეადგენენ ცნობის მოყვარე ბავშვის გონების და მსჯელობის თვისებას, არა აქვთ აქ ადგილი. აქ ყველა არის წინათვე გაზომილი, აწონილი; ყველა შესრულებული პროგრამის მოთხოვნებისამებრ, რომლის შედეგად და შეუსრულებლობა ყოველად შეუძლებელია. რა უნდა ქმნას ბავშვს და რა არა, რა უნდა ილაპარაკოს და რა არა — ყველა ეს არის წინათვე განსაზღვრული და განწყობილი. ერთის სიტყვით გონება და ნება აღმზრდელთა სრულებით აუქმებს ყრმის გონებას და ნებას; ეს წესი ბავშვთა საკუთარს გონებას და ნებას სთვლის მეტ ბრძანად და გამოუსადეგარ ნივთად, ცოცხალს კაცს ხდის მშინად. ოჯახში, სადაც სუფიებს ასეთი, ანუ ამის მსგავსი,

სისტემა, ისმის ნიადაგ დამშლედი ხმა და ბრძანება: «ესა და ეს არ ქმნა», «დაჯექ სწორედ», «ეს არ შეიძლება», «ნამომესსენ შენი გითსებებით» და სხვანი და სხვანი. ბავშვს არ შეუძლიან გადახიფოს, რომ იმ წამსვე არ შემოესმას უგანადგან აღვრძალვა და ბრძანება მშობელთა და აღმზრდელთაგან. ნიადაგ მწვრთნავ პატრონების მოჩინილს ყრმას არ შეუძლიან მოიქცეს სხვა ნაირად, თუ არ ისე, როგორც ნაბრძანებია: იმას არ შეუძლიან სჭამოს, როდესაც სმიან; გაიციონ, როდესაც ერიანება; იტიროს, როდესაც გტირება; მისცეს ნაცვლად ერთისა მეორე ხელი. ჩქარა არ შეიძლება ამოიქმინოს სხვა გვარად, გაჩდა განწყევლებისა» (რუსო, ემილი, 93).

ეს სისტემა აღზრდისა ჩინებული აქნებოდა, რომ კაცს საჭიროება და შემთხვევა არა ჭკანდეს ცხოვრებაში საკუთარი გონება და ნების ძალა მოისმაროს სოფმე; რომ შესაძლო ყოფილიყო, თითოეულისათვის მიგვეჩემებინა საკუთარი ღალა და მამა-მძოძუ, რომლებიც განაგებდნენ ყოველ მის მოქმედებათა. მაგრამ ცხოვრებაში ესე არ არის: რადუნსამე ხნის შემდეგ, ჩვენ განებებთ თავს ღაღებს და აღმზრდელებს და ჩვენი საკუთარის ჭკუის და ნების ძალის მოხმარება გიჭირდება. ჩვენ თვითონ იძულებულნი ვართ შევებათ და შევეჭიდოთ ცხოვრებას ჩვენის საკუთარის ღონითა და ძალით. მაგრამ ამისათვის აღნიშნული სისტემა—აღმზრდელთა დესპოტიზმი ვერ შეამოსდებს ყრმათა. ყრმა, რომელს თავისუფალი მოქმედება ყოფილა სისტემატიკურად შეჯახებული და დასშული, რომელიც არ არის ნაჩვევი ყოველ საქმეში მოხმაროს თავისი საკუთარი ჭკვა და ნების ძალა, ვერ მომხერხებს შებმას და შეჭიდებას ცხოვრებასთან: დასკეული მოქმედებას ნიადაგ თანახმად ნაბრძანებისა, ყოველ თავის ქცევაში, თვით უბრალოშიაც

კი, აღმზრდელთა ჭკუით და ნების ძალით, სელმძღვანელობს ველახადეს კერ მოახერხებს საკუთარის თავით და მსნობით მოქმედებას. ესრედ აღზრდილი ყრმა, რამ წამსაც შემოერღებინა მშობელნი და აღმზრდელნი, დაშობა ისეთივე უწყალო, უძალ-ღონო, როგორსაც წარმოადგენს ჩვილი ყმაწვილი. კერავითაჲს სიმტკიცეს, სასიათის სიმკერეს და მამაცობას მასში ველახ აზოვით. ყოველივე, რომელსაც მოუწა თავში მისი მიღება თავის მზრუნველობაში, რომელსაც მოეპრიანება მასსედ ბატონობა, გაუსდება ბატონადაც და მბრძანებელადაც.

მეორე სისტემა აღზრდისა სრულებით ეწინააღმდეგება პირველსა. ამ სისტემის ძალით, პირიქნება ბავშვისა აჩამტოუ არ დაინაგრება, აჩამედ შეადგენს საფუძველს ყოველ მის მოქმედებასს. იგი შეადგენს, როგორც იტყვიან, ქვა-კუთხედს აღზრდისას. ყოველი სურვილი, წადილი და უინი ბავშვისა ფიცხლავ შესრულებაში მოჭყავთ. ბავშვის გარშემო არ არის ისეთი პირი, რომელსაც შეეძლოს მასთან შეჭიდება. თუ რომ ვინმე მოინდომა მისი სურვილის წინააღმდეგობა, მაშინ ის ცრემლით და ტირილით უსათუოდ გაიუვანს თავისას, შეისრულეს თავის ქეიფს და სურვილს. არ მოიპოვება ისეთი სჯული და კანონი, რომელსაც ბავშვი უნდა დაემორჩილოს; პირიქით, მისი სურვილი ყველანაგად მალლა სდგას; ვეკლა თავს იდრეკს მის წინაშე: რამ წამს მიაწოდა ხელი რაიმე საგანს, იმ წამსვე რაოდენიმე ხელი ფიცხლავ მისცვივდება იმ საგანს, რომ მიართვან პატარა ბატონს,—ბრძანა სიტყვა ამ დესპოტიზს და გარშემო პირნი უსაცილოდ მოაჩივლებიან ამ სიტყვას; გამორცხადა ვისმეს და რასმეს თავისი უსიამოვნება და წამსვე ეს პირნი და ნივთნი ივარგებიან იმისგან. თუ რომ სადილ-ზედ დედამ მიართვა რაიმე და იმან ბრძანა: «მე ეს არ მიინდა»,

მაშინვე დედა შეწესებით ჰკითხავს: «მაშ რა გინდა, ჩემო სი-
ცოცხლე?» «მე მინდა აი ის ნატკერი», «აი ის ნატკერი, რომ-
მელიც შენ გინდა, ჩემო გარგო», «ეს გარგი არ არის, არ
მინდა». «გარგი არ არის? ეუბნება დედა.» «მაშ რა გინდა?»
«მე მინდა კუზატი». «კუზატი არა გვაქვს, შეძლო!» «მე მინდა
კუზატი», ბრძანებს დაყინებით ბავშვი. «დასუმიდი, შვილო,
დედა გენატყავს; სვალ მე გარგს კუზატს გამოგიცხადო»;
«მე სვალ კი არა, ესლა, ამ საათში მინდა კუზატი», დაიყი-
ნებს ბავშვი. დამარცხებული დედა გზაგნის მოსამსახურეს ბა-
რასში კუზატების სასუიდელოდ. «აი, ჩემო შატაშა ყინიანო,
კუზატი, ესლა რომ გამოყოფილი ხარ, რომ აღარა გინდა-რა?»
«ასლა მწყურია». «მწყურია? რა გინდა დაგაღვიძო,
ჩემო ტურფავ, წყალი, ჩაი, რძე?» «მე მინდა ყავა». «ყავა,
ჩემო საყვარელო შვილო, ვერ მისად არ არის». «მე ვმ წამ-
საკე მინდა ყავა», დაიყინებს ბავშვი. «დახანო, ტატო, რეც-
ხლი», გასცემს გულ-ჩვილი მშობელი ბრძანებას და სასტუმროდ
მომზადე ანდრიკოსთვის ყავა. «ნუ სტირო, დედა გენატყა-
ვს ანდრიკოსთან, ნუ სტირო. ამ წამსვე მოგიმზადებს შენი
გამდელი ტატო, ყავას». მომიტათ ჩქარა ყავა, დაიყინებს
ემაწილი. «ამ წამსვე, ამ წამსვე, ჩემო გარგო!» «აი ყავა,
ანდრიკო» (მიართმევს ყავას გამდელი). «მე ყავა აღარ მინდა,
მე მინდა რძე», «დედა, მე რძე მინდა, მომიტანოთ რძე.»
«აი, გენატყავს ჩემი თავი, შვილო, რძე». «ეს ჩემი სტა-
ქანი არ არის! მე მინდა ჩემი სტაქნით დავლიო რძე.» «რა
ჰკვირნი ემაწილი არის! მაშინვე შეიტყო, რომ თავისი სტა-
ქანი არ არის. აი, გენატყავ, შენი სტაქანი, დალიე, დედა
გენატყავს, შვილო»!!...

რადგანაც ამ უკანასკნელი სისტემის ძალით ყოველივე...

შესრულებს თანახმად ბავშვის ნებისა, მას სურვილისა და ჟანის წინააღმდეგობა აჩვენებს და ანაზქას აწეოდა, ამისთვის ზოგს ეგონება, რომ ბავშვის სასიამოო და ნების ძალა საკმაოდ უნდა გამოტყდებოდეს. მაგრამ ასეთი აზრი სრულებით შეცდომილია: თუ რომ ბავშვმა ქვითინით შეიძლო დამოწმდებოდა თავის მშობლებისა და შესრულება თავისი სურვილისა და წადილისა, ამ საშუალებით ის ვერ შეიძლებს სხვის დამოწმდებოდა. დაწყებული მუდამ ბრძანებულებას და ბატონობას თავის მშობლებზე და გარეშეში პირებზე, შეჩვეული, რომ ყველა მას ემორჩილებოდეს ბრძანების უმაღლესი, სიტყვის შეუხრებლად და ხმის ამოუღებლად, ამისთანა ბავშვი, რომ წამს კი ნახამს პატარა რაიმე დაბრკოლებას და წინააღმდეგობას, ვერ შეიძლებს მათ დაეპირებინოს, რადგან ბრძანება და სიტყვის თქმა აქ საკმაოდ აწეოდა, ანაზქად საჭიროა ძალის მოხმარება, დიდ-უბიერი და შეუზოკარი ბრძოლა, რომლისათვისაც სრულებით აწეოდა შემადგენელი. წინადა ყველა ემორჩილებოდა, ანაზქა აღუდგებოდა წინ, ის იყო ძალა-მოხილი, ერთი სიტყვით, უბრძოლვად, ესეა კი მისთვის საჭირო ხდება ბრძოლა, შეჭიდება. უეჭველია, რომ ასეთი ბავშვი ბრძოლის გამართვის დროს კი წაიჭრება: პირველი დონიერი ცხოვრების ტალღა, პირველი ცოტა რომ ძლიერი დაბრკოლება ეწიბნება შეუძლებლის ყველა ძალებს. ამ ცოტა ხნის წინადა გულადი და მამაცი, ბატონი თითქმის მთელი სახლობისა, რომელიც სთვლიდა ყველას უმაღლეს და აღმასრულებლად თავის სურვილისა, დღეს, დამაბრკოლებელი შემთხვევების გამო, გარდაჭრულად მხდებოდა, მშაშინად, დაცემულად, რომელიც სთვლის თავის თავს უფრო უძლეურად, უმაღლესად, ვიდრე ნამდვილად არის. მას ეჩვენება შეჭიდება ანაზქა თუ იმისთანა საქმისა, რომელიც იმისთვის გასა-

ჭირია, ანამედ იმისთანისაც, რომელიც სრულებით შესაძლებელია.

ესე, ეს სისტემატ ისეთივე უკარგისია განსავითარებლად მაგარის და მამაცურის სასიათისა, როგორცადაც ვარკელი. მაშ, რა სისტემით უნდა ეხელ-მძღვანელოთ, რომ ავსცდეთ ამ სტილას და ხარიბდას, ამჟსამწესართ აღზრდის კიდურ-მდგომარეობას; რა ნაიბად შეიძლება შეუმუშავდეს ბავშვს მტკიცე და დამოუკიდებელი სასიათი?

მტკიცე და დამოუკიდებელს სასიათი აქვს ორ-ნაირი თვისება: აქტიური და პასიური. აქტიურ თვისებას სასიათისას შეადგენენ: გამბედაობა, გამჭრიახობა, ნიჭი საქმის დაწყებისა და გათავებისა, საზოგადოდ ნიჭი ინიციატივისა; პასიურ სასიათის თვისებებს შეადგენენ: შეუპოვარი და დაუფიქრებელი გამოვიდება ერთხელვე მიზანში ამოღებულის საგნისა, დროთა ვითარების მოლოდინება, სერსი ფრთხილად მოქცევის შესახებ, თანახმად ბუნების და ცხოვრების კანონებისა. უეჭველია, აღზრდის დანიშნულება უნდა მდგომარეობდეს იმაში, რომ გამოიზაროს საშუალებანი აღსაზრდელად და განსამტკიცებლად როგორათაც აქტიურობის, ისე პასიურობის სასიათის თვისებების. ამისთანა საშუალებას აქტიურობის სასიათის თვისებების აღსაზრდელად და განსამტკიცებლად წარმოადგენს: დანიშვნა უმაწვილისათვის რაიმე წრისა თავისუფალ მოქმედებათათვის, რასაკეარველია, წლოვანობის შესაფერად და ვარჯიშობა მისი ამ წრეში; ხოლო რაც შეეხება განსამტკიცებელ საშუალებებს პასიური სასიათის თვისებისათვის, ამისათვის საჭიროა მხოლოდ აღმზრდელმა დაუმოწმიდოს ბავშვი დისციპლინას.

ნაჩვენებს წრეში ბავშვს უნდა მიეცეს სრული ნება თავისუფლად მოქმედებისა, ბავშვმა საჭიროა იმოქმედოს დამოუკი-

დებლად, ყველა შესარულოს თავისი ძალით და საშუალებით. სხვისგან შემწეობა საჭიროა და სასარგებლო, მხოლოდ იმ დროს, როდესაც ემაწვილმა იხმარა ყოველ-გვარს ღონისძიება თავის სასარგებლო განონიერის სურვილის შესასრულებლად და მანც კერ მოახერხა.

ძვირად შეხედებით, რომ ეს დიდი განონი იყო და ღრ-
ღვეწილი მშობლების და აღმზრდელების მხრივ შესასრუ-
ლებისა. ძლიერ სშირია, რომ მშობლები და აღმზრდელები
მთლად შრომას, რომელიც საჭიროა შესარულონ ბავშვებმა,
თვითონ კისრულობენ: რამ წამს ბავშვი გამოაცნადებს სურვილს
რისაზე გაკეთებისას, სადმე წასვლისას და შეეტაკება რაიმე და-
ბრკოლებას, ან კერ მოახერხებს მის შესრულებას, მაშინვე
გულ-სვილი და დაუთაქრებელი მშობელი და აღმზრდელი
გამოცნადდებთან საშუალოდ, ბავშვის გამოცნადებად გაჭირბი-
დვან. ამ გვარ თავის ქვევით მშობელთ და აღმზრდელთ
მოაქვთ დიდი ვნება ბავშვებისათვის, რადგანაც მათი სამსახე-
რის გამო, ბავშვი სცდება კარგეშობას, თავის ძალის საქმეში
მოხმარებას და გამოყენებას, — ბავშვს არ ეძლევა შემთხვევა
შეხმისა და შეჭიდებისა დამაბრკოლებელ მაზრების წინააღმდეგ.
სულ ყველა ესენი, როგორც ვსთქვით, შესარულუბიან მშობ-
ლების და აღმზრდელების მხრივ. რასაკვირველია, ამ ნაირად
სრულებით შეუძლებელია მაგარი სასიათის აღზრდა და გან-
მტკიცება და მართლაც, საიდგან შეუძლიანთ შეიშუშავონ ბავ-
შვებმა ნიჭი ინიცატივისა, თუ რომ მათ არ მაეწვიათ ნება
და შემთხვევა საკუთარი ძალის საქმეში მოხმარებისა და გამო-
ყენებისა.

რასაკვირველია, ჩვენ ამით ის არ გვინდა ვსთქვათ, რომ
ემაწვილს, სჯობია, მიანებოს კაცმა სრულებით თავი და გაუშვას

უეუზადლებოდ; რომ ყმაწვილისათვის საჭირო არ არის დახმარება. არა, ყმაწვილს ნამდვილად უნდა დახმარება, მხოლოდ დახმარება გონიერული, სასეფდობრ: იქ და მაშინ, სადაც ეს საჭიროა განსამტეიცებლად მასში ხასიათის სიმაგრისა, განსაკითხებლად მამცურის ხასიათისა. ვსთქვამთ, შეებრძოლა ყმაწვილი დამხრეოლებელ ძალას ურთხელ, რაჯერ, სამჯერ, რთხჯერ, და სსუ. ისმარა ყოველი თავისი ღონის ძალა და ვერ შესძლერ ვერც ურთხელ დახრეოლების დამარცხება, მაშინ, თუ რომ არ დავესმარეთ ბავშვს, დაჯგარგამს იმედს დახრეოლების დამარცხებისას და სსვა დროს ველარც ვი გაუბედავს ბრძოლას. ამისთვის საჭიროა დავესმარეთ და შევეშველოთ აქ ყმაწვილს, მხოლოდ, როგორც ზევით ვსთქვამთ, ამ ნაირად უნდა შევეწივნეთ ბავშვს მაშინ, როდესაც მოისმარა მან ყოველი თავისი ღონის ძალა-ენერგია და შესასრულებელი ვი ვერ შესრულერ. ვსთქვამთ, მაგალითად, ბავშვი ამზადებს გასაკვეთს და შესკდება იმივე სამხელო, გაუგებარი, — მოიცადეთ, ნუ დაეჩქარებით თქვენის დახმარებით და აღსნით! შევტათ, კარგად დაუიქადეთ ბავშვი, შევტადოს თავის-თავით იმის გაგებას: რკითონ გამოიველიოს სამხელო საგანი. — თუ რომ შეიძლერ და გამოიცნო, რომ ძალადან კარგი და თუ არა — შევეშველოთ, მხოლოდ ნუ გახითავისუფლებთ იმას სრულებით შრომისაგან, ნუ მიიდებთ იმის შრომისაგან თქვენს თავზედ, ნუ გაუღეჭამთ მას გასაკვეთს და ამ ნაირად ნუ ჩაუდებთ თავში.

ვსთქვამთ კიდევ, მოიბრძინა ბავშვმა მამისთან, ან დედასთან და სთხვავ რიმივე სათამაშოს გაკეთება, — ნუ დაეჩქარებით ამ სიამოვნების მოტანას ბავშვისთვის; მეტა, იმან თვითონ შეიძინადოს ყველა, რაც ვი საჭირო არის ამ სათამაშოს გასაკეთებლად და დაეხმარეთ თქვენ მხოლოდ იმაში, რისაც გაკეთება მან თვითონ ვერ შეიძლოს.

ესთქვით, შეემთხვა კიდევ რამე ბავშვის: წაიქვა, იტყინა რამე, ჩამოვარდა საიდუანზე და სხვ... ნუ დასდებთ ამის ბრალს ვისმეს და რასმეს, ნუ დაუწევთ გაჯავრებას გამძლებს და მოსამსახურეებს, რომ იმათ ატარონ თქვენი შვილი სულ სწორე გზაზე, რომ მან არ წამოვრას იუხი ან კენჭს, ან სრამ-ში არ ჩავარდეს და სხვანი. ზიარიქით, მიეცეთ დარჩება თქვენ შვილს, რომ სხვა დროსთვის იგი გაფრთხილდეს, დაიცვას თავისი თავი საუბედურო შემთხვევებისაგან და განსაცდელთაგან.

თუ რომ მშობელნი და აღმზრდელნი შეითვისებენ ამ აღზრდის სისტემას, ე. ი. დაესმარებინ ბავშვს მხოლოდ მაშინ, როდესაც ამათი დასმარება მისთვის საჭიროა, მაშინ ისინი შეიძლება იყვნენ მტკიცედ დამედებული, რომ ბერი რამ ქმნეს განსავითარებლად ბავშვი მაგარის და მამაცურის ხასიათისა. ამ სახით ბავშვი მიეჩვევა თავის ღონის და ძალის საქმეში მოხმარებას, — შებრძოლებას დამხრკოლებელ შემთხვევებთან, — დამოუკიდებელ მოქმედებას; თავისთავად თავის ცხოვრების საგანის ამოწვევას და იმ საშუალებათა ამოჩვენებას, რომლის შემწეობითაც შეიძლება ამ ამოწვეულის სურვილის შესრულება. ყოველ დროს და საქმეში იყოს დამყარებული თავის-თავზე და არა სხვაზე, სხვისა იმედზე.

ესე, მაგარი და დამოუკიდებელი ხასიათი უადგენს ნაყოფს თვით მოქმედებისას, დამოუკიდებლად დაწეობილის და განგრძელებულის ბრძოლისას სხვა და სხვა დამხრკოლებელ შემთხვევათა წინააღმდეგ.

რაც შეეხება აღზრდას და განმტკიცებას ხასიათის თვისებათა, ამისთვის საჭიროა აღმზრდელმა დაუმორჩილოს ბავშვი დისციპლინას. ძალიან სტდებიან ისინი, რომელნიც ამტკიცებენ, რომ ვითომ მაგარი ხასიათის განსავითარ-

რებლად, არ იყოს საჭირო დისციპლინა, ვითომც, პირ-იქით დისციპლინა დაუსუსტებს ბავშვს ხასიათს. მაგრამ ხასიათს არ შეადგენენ მარტო აქტიური თვისებანი: ნიჭი ინიციატივისა, გამბედაობა, გამჭრიახობა, თავის გამოდგმა და სხვა. არამედ პასსიური: სუფთა გრძნობებით ატანა სხვა და სხვა უბედურებათა და დანაკარგთა, დროთა მოგზავნება ანუ მოცდა; მოთმინება; არ დაცმა უბედურების დროს, არამედ მამაცურად დახდომა მისი და დამარცხება. კაცის ცხოვრება, როგორც იტყვის დარვინი, არის შეუწყვეტელი ბრძოლა, მაგრამ არა მარტო იმ აზრით, რომ კაცმა უნდა შემეხრას, დააჩლიოს, მიაყენოს უკან ყველა, რაც მას წინ უდგება და ეღობება; არამედ მომეტებული უფრო იმ აზრითაც, რომ მან უნდა შეუთანხმოს და შეუთანხმდეს თავისი წადილი და გულის-თქმა ბუნების და ცხოვრების კანონებს, იყოს მტკიცედ დაწმუქებული, რომ მხოლოდ იმ მოქმედებას შეუძლიან მოიტანოს კეთილი ნაყოფი და სარგებლობა, რომელიც სრულებით ეთანხმება და ემორჩილება ამ კანონებს.

ამ სახით, თუ რომ გესურს, აღუწარმოთ ბავშვს მაგარი და შეუცვლელი ხასიათი და ნების ძალა, უსათუოდ საჭიროა განვამტკიცოთ ბავშვის პასიური ხასიათის თვისებანიც. მაშ, ვიკითხავთ, რა შეადგენს ამის საშუალებას?

უმთავრესს ამის საშუალებას, როგორცა ესთქვით, შეადგენს ის, რომ დაუმორჩილოთ ბავშვი გონივრულ დისციპლინას. ეს შეადგენს გრძელს, განიერს და სწორე სავარჯიშო გზას თავის შესაკავებლად, აზრების და მოქმედებათა საზოგადო კანონების დასამორჩილებლად, შესაწირავად პიროვნული ინტერესებისა და სურვილისა თავის ვადის და დანიშნულებისათვის.

უეტკელა, რომ დისციპლინამ შეიძლება იქონიოს ამისთანა გავლენა ბავშვის ხასიათზედ მხოლოდ მაშინ, როდესაც პირველად, არ შეჯავშამს ბავშვის თავისუფლებას, არ გაუბოროტილებს ფეხებს, არამედ მისცემს ბავშვს სრულ ნებას თავისუფლად მოქმედებისას, ოღონდ კი მისი მოქმედება არ ეწინააღმდეგებოდეს საზოგადო კანონებს. ამის გამო აქ არა აქვთ ალბათ იმ მწავალ-გვაროვან წვრილმან დისციპლინას, დებულებას, ამ ათას და ათი-ათას აღკრძალვას და ბრძანებას, რომელიც სუფევს ოჯახებში.

მეორე უსაჭიროეს თვისებას დისციპლინისას შეადგენს სიმტკიცე და უცვლელობა. ეს უკანასკნელი გაიწევა იმ დისციპლინისგან, რომელიც სუფევს ოჯახში და არის მუდამ ცვლილებაში. რაც გუშინ ოჯახში იყო დაშლილი და მკაცრად განიდევნებოდა, დღეს იგი არამეტ თუ არ განიდევნების, არამედ ნებაც არის დართული. როდესაც დედა ნაღვლიანი, ან გაჯავრებული არის, მაშინ ყველა დანაშაული სასტიკად გადახდების ბავშვს, მის დაწუხებას და აღკრძალვას სათვალავიც არა აქვს; წინააღმდეგ, როდესაც კი მხიარულია, მაშინ თითქმის დიდი დანაშაულიც არ მოეკითხება. ეს კიდევ არაფერი.

ბევრჯერ იმასაც შევსვდებით ოჯახებში, რომ მამა ხელმძღვანელობს სხვა ნაირი დისციპლინით, დედა სხვით და ბებიას სხვით და ამ ნაირად ერთ ოჯახში სუფევს სამი რიგი დისციპლინა. ბევრჯერ, რაც მამისაგან ემაწილს დაემუდების, იმაზედ დედისაგან და ბებიასაგან სრული დასტური დაეცემის. რაღა თქმა უნდა, რომ ამისთანა ოჯახებს უნდა ჰქონდეთ დიდად საზიარო, მკნებელი გავლენა ბავშვის ხასიათზედ და მათ

შემწეობით არადეს ან შეუძლიანთ მისცენ ბავშვის სასიას საგმარ სამაგრე და დამოუკიდებლობა.

უკუდა ამას საჭიროა დაუშვანთ, რომ აღნიშნული სიტუაცი და დამოუკიდებლობა შეიძლება მიეცეს ბავშვის სასიას მსოფოდ მაშინ, როდესაც ოჯახში ან მოიზარებან ბავშვას სასიასათისათვის მკნებელი პირობანი თუ რომ ოჯახის წევრნი: მამა, დედა, ძმები, დები, გამდელნი და მოსამსახურენი წარმოადგენენ გაუბედავ, მსდალ და სუფ-მოკლე პირთ, მაშინ ძალიან საეჭო არის, რომ ბავშვი გამოვიდეს მტეიცე და დამოუკიდებელის სასიათისა, იუოს გამბედავი და სუფ-გრძელი.

თელაწყალელი.

სახალხო ლექსები.

(ქიზიუში შერევილი თელაწუღელისგან).

წელ-გაღმა ქალმა ღამაჲსა ჩიქილა დამიქნიაო,
აქით ის მოკლა სურვილმა, აქათ მე წამაქციაო.

ა, ქალო, მძივი, რა მძივი, წაწმეულისა მინაო,
არ მინდა შენი მინაო, დამიძასებენ შინაო;
ქმარი მცემს, მასლი მაგინებს, მუღი მიღესავს დანასა,
თუ დედამთილმა შემიტყო, გამომასაღმებს ყველასა.

ქალმა თქვა, ბნელა ღამეში რისათვის მინდა ფარანი,
მე ისეთი ქმარი მინდა, გულზედა ჭქონდეს ბაღანი;
ჭკიტირის სახლი ჩეუდგას, გვერდით მეუდგას მარანი,
ურმით საფეკავი მიჭქონდეს, კარს შესა-საღარი.

ეს ბიჭი კარგად თამაშობს, თითის წვერებსედედგებაო,
ფეხი თუ გადაუბრუნდეს, ჩვენ ნუჩას დაგებრადდებაო.

ქალო, ასეთი თეთრი ხარ, როგორც კედელზედ კირიო,
სიშმაწში მომაგონდება, წამოვდგები და ვსტირიო.
ქალი: აქადამა და შენამდინ კარდი მასხია ენამდინ,
თუ ეინმე გამომიშვებდეს, სიბილით მოვალ შენამდინ.

ზამთრიკ ღობიო დავთესე, გასაფხულს გაშავდებაო,
ბიჭმა რომ გოგოს აგონდოს, მითომ რა დაშავდება?!..

ივანე, ივანე, ქალაქ დაიგვიანე,
ერთი თვეში მოიტანე, ისიც გააჭიანე.

ივანე, ივანე ჭილაო, თაგვები დაგეჭირაო,
ხორცი გუდაში ჩაგედვა, ტყავები დაგეჭიმაო.

საწყაფსა კაცსა ვინ მისცემს ჯლების ღამეს ღვინოსა,
მჭადი ჭამოს და წყალი სვას, დაწვეს და დაიძინოსა.

მოვამაგიჩის დღესაო
არ დეელებს გუნესაო....

ქალ, თიანეთო, გამომე, გადგიჟან უაზიასა,
თუ გინდა მოვსა ჩაგატყვე, თუ გინდა დარაიასა;

თიანეთს ოქროს ღოგინსა, შიგ სამნი დანი წვეწანო,
აჲ კიცი, რომელს შევეჯარდე, სამნივე ერთმანეთს გვეწანო.

ანაგისა*) სეოხაზედ წყალი ჩამოდის მართული (ქან-
ქანებით გამოეყვანილი.)
ქალმა წინდები ჩამაცვს, თავის სელებით დართული.

ე ქედელი,**) კარგად იცი, სერია წაკიდებული,
პატა დროსედ გამოგვიტა, ვიწრო გვეჯ აკიდებული.
(აღიღოს დროს).

*) ა ნ ა გ ა არის სოფელი სიღნაღის მაზრაში.

**) ქ ე დ ე ლ ი არის სოფელი სიღნაღის მაზრაში. აქ ასაფლა-
ვია წმინდა ნინო, საქართველოს განმანათლებელი.

აღათასა, ბაღათასა, სელი ჩაკუა კაღათასა,
ქალო, კერცხა გამოგუტა, ღმერთი მოგცემს ბაჩაქასა.
(აღიღოს დროს).

V

ერთს ზაფხულის სადამოს, როდესაც გელამ ბერწი ცსკა-
რი მთაში გაისტუმრა და მეწიელი-გი შინ დაგდო, რადგანაც
ყინულების მასობრივად საგმარისი ბაღასი ჟერ არ იქნებოდა,
—ეს კაცი კარებთან ჩამოჯდა და უაღიონი გააგეთა. შემდეგ
ამოიღო ტალკეკი. ახედი და კვებსება დაიწყო; კარგასანი
ეწაღა, მაგრამ შრომამ ამაოდ ჩაუარა, რადგანაც ცუცხლი ვერ
გახსინა.

— დედა-კაცო, ცუცხლი! ბრძანებით დაიძახა იმან.

მაყვალამ „არცისკანათი“ ცუცხლი გამოიტანა, მისცა
და ის იყო გაბრუნებას აზიარებდა, როდესაც ქმარმა შეაყენა...

— მოიცა.

ქალი გაშეშდა; გელა ნიბუსს წენარად უგადებდა და ცოლს
ხან-გამომკებით წენარ-წენარადვე შესტყუროდა.

— ქალაუ, აქ დაჯექ. ბოლოს გაწვიტა ქმარმა სიბუბე.—
რადიაც უნდა გითხრა...

— რაი გინდა? უბასუსა მაყვალამ უგმაყოფილოდ და დაუ-
მატა:—მწუემსებისთვის ჟერი მიგვიანდების.

— აქ დაჯექ, მეთქი! გელამ ხმა შეუმადლა, თუმა ტუბები
რწმუნებით უღიმდებოდა.

— არ მცაღას მეთქი! იმავე ხმით უბასუსა ქალმა, მაგრამ
ადგილიდგან არ დაიძრა.—მიტხარ, რაი გინდა და წავალ.

— დაჯექ, დაჯექ ქალასი! ჟერს კიდევ მოასწრობ, ხმა
მოიტუბო კარმა, მოსვია სელები და თავისკენ მიიზიდა.

ქალმა წინააღმდეგობა არ უჩვენა, მოაწილად მიჰყვა და,
როდესაც გვერდს მოუჯდა, ქმარმა მსიარულად შეხედა.

*) «ივერია» № 7, 1885 წ.

— „ძალუმი“ სარ, ღვთის მადლმა! წამოიძისა იმან და გრძნობით აკოცა.

მაყვალამ აქაც სმს არ ამოიღო, მაგრამ გაწითლდა, წარბები შეიჭმუსნა და ის ადგილი, რომელსაც კაცი შეესო, მკლავით მოიწმინდა. ქმარმა შესუდა, შეამჩნია მაყვალას ეს მოძრაობა და ჩაიფინა; გაშალა მკლავები, მოესკვია და ძალზედ მიიწიდა.

— კარგია-ლა ჩე! გელარ მოითმინა ქალმა, გაიბრძოლა, მაგრამ გელამ არ გაუშვა.

— დაჩუმიდი, ჩემო ყუეღაჲ! რაღასთვის არ გინდა რომ გაკოცო? ალერსით ეუბნებოდა გელა, მაგრამ ქალი მაინც არა ნებდებოდა და სასუს არიდებდა.

ბოლოს ქმარმა თავი მაგრად დაუჭირა, სასე გადმოუბრუნა და გაცხარებისგან აღვსნებულს ტუჩებში აკოცა.

— ფუი! გადააფურთოსა ცოლმა და მოუთმენლად დაუმატა: — ეგ რაილა იცო?

— მაშ რაისთვის იწმენდ? ჩაშნის მოგებით მიუგო მთიელმა და პირზედ კმაყოფილების ღიმილმა გაუთამაშა.

— იმად, რომ მეჯავრები! გელარ მოითმინა მაყვალამ.

გელამ შუბლი შეიჭმუსნა და წენარად, თუმცა მტკიცედ და გარკვევით უზასუსა:

— ღვთის მადლმა, რომ შემეყვარებ.

ამ სიტყვებმა ცოლი უფრო გააბრაზა და განრისხებით შებღვირა.

— ეგრე ნუ მიუერებ, ნუ, ღვთის მადლმა, თორემ კიდევ გაკოცებ. ისევ გაუღიმა მთიელმა და თვალები შეუთამაშდა.

უბედურმა ამოიოსრა, რადგანაც არ იცოდა, ამ კაცის ალერსს როგორ მოშორებოდა.

— კარგი, კარგი, ნუ ჯავრობ, თორემ გეუბნები რომ კიდევ გაგოცებ მეოქი! გა, აგრემც შემეწკა საძება.

— არ გჯავრობ, არა! ძლივს წარმოხსოვდა თვალებში ცრემლ-მოჩუქულმა მაყვალამ და უფრო მოთმინებით გააგრძელა:— ბე-ჩა, შირთხარ ჩაისთვის შემსხოდი, ცოდი გამიცდივდების.

— გოცნა მომწადდა და იმად! გაიხარხარა ნაიასაუღარობა.

— დამბრძეს თოლი!

— რა, არ მოგწონს?

— გამიშვი, გამიშვი, ისევ გაიბრძოლა ქაღმა.

— ქაღმის გახარება, ტყუილად ბრძევი.

— რამეინდა ჩემგან?

— შირთხარი:— არ მოგწონს მეოქი?

— თქ! მოუთმენლად მოსცა ზასუსი და სრულად გაჯავრდა.
— არ მომწონს არა! ახლა?

— ჩაისთვის არა? კაი გოცნა ვიცი?!

გელას ესმოდა რომ ამ საქციელით საფეხრელს ქაღს აბრუნებდა და ამ საქციელში რაღაცა განსაკუთრებულს სიამოვნებასა ჰგონებოდა.

— მაი ერთხან გაგოცებ და ისე გეტყვი, რაიც მინდოდა?

— არაუ! მაყვალამ სახეზედ ხელები დაიფარა.

— ჩემო ვეკლაუ!

— არაუ, არა მეოქი!

— აი თუ არა! კაცი ისევ ძალზედ მოეხვია, მაგრამ, რაწამს ქაღი გულთან მიიკრა, მისი სიხსლოვის სიტყვობა იგრძნო, ერთხანად სხელები ისევ გაუშვა და ორნივე ზეზე წამოცვიდნენ.

უზოს კარები კიღაცა კაცმა შემოაღო, ცოლქმრის არში-ყოხას თვალი შეჰქრა, შემკრთალი ისიც იმავე ადგილას გაჩერდა და თავი დახარა.

ყველანი აჩქარდნენ, დაიბნენ და კარგა სანმა გაიარა, სანამ სმის ამოღებას მოასვენებდნენ.

— სადამო მშვიდობისა, გელაუ! ზოლოს სტუმარმა ძლივს მოასვენა.

— ონისე! შენა?.. გამოიარე გა!.. რაისთვისღა დადექი? მიეგება მასშინძელი.

მაყვალა ცოლის მოვიდა, მსწრაფლად გაბრუნდა და, ჭარხალსაკით გაწითლებული, სასლში შეკარდა. სტუმარი შემოვიდა და მასშინძლისგან ნაჩვენებ ადგილზედ დაჯდა.

ორნივე გაჩუმებულნი იყვნენ და ჯერ კიდევ პირველის შთაბეჭდილებიდან ვერ გამოორკვეულებოდნენ. ონისესთვის, მისდა უნებურად, მოწმად დასწრობას, თუ სხვა რომელიმე გრძნობას თავი ჩაესრუებინა და სასე სანდაწილად გარდაექცია; გელა ჯერ კიდევ ისევ საყვარლის ღაზათიანობის შთაბეჭდილების ქვეშ იყო და წმინდებით გუნებაში იმოკრებდა: „სტუმარს, უყვარვარ!“

ონისე არაბული გელას მეზობელი იყო, მაგრამ მის სასლში მაყვალას შესვლის შემდეგ აღარ გაეჭაჭანა. ეს ბიჭი, ბევრით უმაწვილი გელაზედ, წარმოსადგობითაც და სიღამა-ზითაც მასშინძელს ბევრად სჯალდობდა. ამასთანავე გამბედავი, პირ-და-პირი და პატიოსანი სტუმარი მთელს სოფელს სელისე საგოგმანებლათა ჭეჭანდა გამსდარი.

ონისეს, მართალია, გელასოდენი შეძლება არა ჭეჭონდა, მაგრამ შრომა უყვარდა, მუყაითობა იცოდა, მთელს სიცოცხლეს ცნებაში ატარებდა და გლეხ-კაცის კეთილდღეობა-კი მხოლოდ ამაზედ არის დამოკიდებული. სწორედ ეს იყო მიზეზი, რომ ონისეს ყოველთვის გელაზედ მეტი შოვნა შეეძლო, სტუმარსაც და მტერსაც უკედ უხვდებოდა და თემობა-

საც მეტს ემსახურებოდა. ეს ღამეში უმაწიდი და მოხდენილი სწორედ ის აჩანოდა იყო, რომელსაც მათგან სიყმაწვილითვე გულში ისე ჩასტეფოდა, რომ თვით ჯოჯოხეთის რეცხლსაც გელარ ამოებოდა და ქვეყნის ნაღვარს გელარ წაეღო.

სტუმარ-მასპინძელი დასდენ, მაგრამ, რადგანაც ერთმანეთს ესაუბრებოდნენ, შეერის მიზნისად ჯანაყის დაწყებას ერთმანეთს აცდიდნენ.

— მაი ვახშად აქ დარჩი. მოიწვია მასპინძელმა.

— დამარჩეს შენი თავი!.. ბარემ მეც მიხდოდა შენთან ყოფნა, მაგრამ ხელმარტობას რაი უყო?.. ცხორი ტიალად დამჩხა და მეღუშების.

— კარგია-და ჩე!.. ცხორს რაი უნდა?.. მწუქმსები იქ არა ჭყავს? უთხრა მასპინძელმა და თხოვნა გაუყოლა: — დარჩი, ღვთის მადლსა!

— კერა, ღვთის მადლმა, კერ დავჩრები... შენთან ბატარაი საჭმე მქონდა და მთიადი იმად ჩამოკელ.

— რაი საჭმე? ჭკიონსა გელამ და ახლო მიუჯდა. — ახსოვს.

— მითხრეს მინდვრად ბინის დასაჭერად მიდისო და ამხანაგობამ გამომგზავნა, — ადგილი ერთგან დაიჭირათო.

— კარგი და კეთილი, გაესარდა მასპინძელს, რადგანაც რჩისესთან გახედულის და გამოცდილის მწუქმის მეზობლობა ძვირად დასაფასებელი იყო. — რაისთვის არა?.. თქვენთან ნამგალობა (ამხანაგობა) ღვთის წყალობაა...

— თავადა ხარ ეგეთი, გელაისა! და ცხორს ნუღარ აქებ... ენა იცო და სამართალი, შენთან ვის გაუჭირდება?

— აი ხვალ კახარე წასვლას; თუ შენც წამოხვალ, დაგიტე.

— მე წაისთვის-ღა წამოვიდე?.. შენზედ უკეთესად ადგილს ვერ ავაჩქევ და ვერ მოურავდები.

— ანა, ონისეისა, თავად წამოდი, თავად ნახე შენის ბედ-ნიერის თვალებითა, თავად მოათლელიერე და ასე კმჯობინების.

— მეტა კაცი—მეტი სარჯია... ფუღს მოგცემ, წადი და ღვთის ბედობასზედ, სადაც დაიჭერ, ჩვენც შენთანა ვართ.

— როგორც გინდა, შენაი ჭირადიე, ეგერე შენი ნებაა, როგორც გინდა. ბოლოს დაეთანხმა მასპინძელი.

— ეგრე, გელაისა!.. დაიჭირე ადგილი და, თუ გინდა, ნამგალათ წამოვალთ, თუ გინდა და ცხკარს დაგიჩვევთ.

— დავრიოთ, ონისეე! დავრიოთ. ეგ კმჯობინების, ერთ-ერთზედ უფრო გუფი შეგკავადების, უპასუხა გელამ და მხიარულად დაუმატა: — ახლა კი უკანშმოდ აღარ გაგიშვებ, ღთის მადლმა.

— ნუ-ღა, გელაისა! ცხორი უპატრონოდ არის და პატრონის მოძორებულ საქონელს-კი მანე დაუპატრონების!

— ცხორის რაი გაუჭირდების? ეგეთი მწყემსები გეყვანან, ღთის მადლმა, რომ ცაში ფრინველს არ გაატაცანებენ და ქვესკნელს ჭიანჭველას. უკანშმოდ არ გაგიშვებ წმინდის გავარგის მადლმა!.. ბესუ, გზა მაინც დამიღოცე... დედაკარო, დედაკარო, — საყორელს სტუმარს საყორლად დასკედრა უნდა, — მოგვიმზადე, რაც უფალმა მოგვცა.

ონისემ ჩაახაჩა ბეის მისაცემი და სასარჯო სკედრი ფუფი და კასშიად დასხდენ.

პირველის ორიოდ ყანწის გამოცდის შემდეგ, სტუმარს მოაგონდა წინანდელი დღეები, მოაგონდა, ოდესმე რა სიტუბოება უაღერსებდა, რა იმედს უქადოდა მომავალი და თვალწინ ათასფერად გამოესახა ის სანეტარო წუთები, როდესაც

მაყვალს თავისად სთვლიდა, მისგან სულის გაცოცხლებას მოელოდა, გულის სიტკბოებას; მოაგონდა და გული შეეკუმშა, თითქოს ძალზედ რაღამაც მოუჭირაო. დადონდა, დაფიქრდა და მოიღვრიმა. ესლხა ობლად, სრულიად ობლად მიანნდა თავისი თავი და მერე ამისთანა ობლად, რომელსაც თავის სიცოცხლეში ტოლი არ გამოუჩნდებოდა, სააღერსო, გულის დაძევაბელს სიტყვას არ გააგონებდა.

მასპინძელმა დადონება შეამჩნია და მხიარულებას მოუმატა, რომ სტუმარი გაერთო; ამისთვის შინაურს აჩაყს მოუმატრჯვა, სადღეგრძელოები მოუხშირა, მაგრამ, ერთსელ გულჩახურული ონისე, კელარ გამობრუნებულიყო. კრთხაშად გელა წამოიღვა და სტუმარს უთხრა:

— ბატარა სანს შეეჭეტი და მეც ესლხეე მოვალ.

— გვეუოფის, ღვთის მადლმა! უთხრა ონისემ და დაუმატა: — მეც მეტი აღარ შემიძლიან.

— კარგია-და, ძმოხასა! ნუ მოჭეკები. ბატარაი დაიცადე და ეგეთი მხიარულება გაუმართოთ, რომ მკვდრებიც-გი სამარადგან ადგნენ ჩვენს საცქერლად.

— ნულა გელაისი! დრო გადავიდა, ჯალაბობასაც ეძინების. შესედა მაყვალს, რომელიც იქავ კერასთან იჯდა.

— გესმის, მაყვალაუ! დაუძახა ქმარმა. — სტუმარს გულ-და-ხურული რაისათვი ეჩვენე?

— არა, ღვთის მადლმა!.. სტუმარი ღვთისაა და, თუ კი ჩვენს სასლს იკადრებს ვინმე, უფალს მადლობას ვამღეკ.

— თუ ეგრე, წამოიძახა ისეე გელამ. — წმინდის ღივარგის მადლმა, მზის ამოსვლას ღხინით უნდა დაკხედეთ... ბატარაი მომიცადე. გაათავა მასპინძელმა და საჩქაროდ კარი გაიარა.

ადვილბ იყო გელასათვის თქმა: ამზის ამოსვლას ღხინით

უნდა დავსვდეთო! მაგრამ იმათთვის, ვისაც თავიანთი თავი ცოცხლადვე სამარეში ჩაუძარსათ, ვისაც გული შავით შეუმოსავთ და სამუდამოდ დაკარგულს იმედზედ გლოვა დაუწეობინებიათ, იმათთვის მზის სხივების ღზინით დახვედრა საკმაოდ გასაჭირი უნდა ყოფილიყო.

რაც ონისეს და მუჟალას ერთმანეთი არ ენახათ, კარგად რომს გაეცლო და ამ ხანში ორთავეს ნაღველი გულში ეგროვებინათ; აღმრულის გრძნობის ძალვას შეჩვეულიყვნენ და ამისთვის ესეა, როდესაც მარტონი დარჩნენ, მეტად ძნელს მდგომარეობას გრძნობდნენ. ორთავეს ეძნელებოდათ ღაშატაკი, და ორთავეს კი იმდენი სათქმელი ჰქონდათ, ორნივე, როგორც ყოველთვის შეყვარებულები არიან ხოლმე, ერთმანეთს ეძიებოდნენ და საყვადურის თქმა უნდოდათ, ყელში მომდგარი სიტყვა მხოლოდ პირს გააღებინებდა, მაგრამ მეტისმეტი აღულებოდა მათთვის სმას გააწვევტინებდა და ისევ ისე გაჩუმებული დარჩებოდნენ.

მუჟალა ჭფიჭრობდა, რომ ონისეს გული უეჭველად სხვას შესთამაშებსო, რადგანაც მას მოშორებოდა და უბედურების დროსაც მშველელი ხელი არ მიეწოდა; ონისე კი ჭფიჭრობდა, რომ თუ მუჟალას თანხმობაც არ ყოფილიყო, გელაზედ ძალად კერ გაათხოვებდნენ და, მაშასადამე, კიბედაც გათხოვდა, ის სხვაზედ მეტად უნდა უყვარდესო.

ასე ისხდნენ ორნი, თავდაღუნულები, აღშფოთებულები, თითქმის ერთმანეთს ვაბუტვიანო და მხოლოდ გასშირებულ ოხკრა-ლა ამტკიცებდა, რომ წარმოუთქმელს მოუსვენრობაში იყვნენ.

კარგა ხანმა გაიარა, როდესაც ონისე ერთბაშად შეკრთა და თითონაც არ იცოდა, როგორ წამოიძახა:

— ქალაუ! ბევრი ხანია არ მინახისარ... შენი ანბოვი არ გამოგია, მიანბე, როგორა ხარ?

— რაი მიჭირს. მწარეს ღიმილით და ამოოხვრით მიუგო მასუკლამ და მსრუბი აიწია. — სახელი მაქვს და ქმარი მყავს.

— მას ბედნიერი ხარ? იკითხა ონისემ ერთბაშად. შესედა, ხმა აუკანკალდა, მაგრამ, რა წამს ქალის სახე დაინახა, ისეკ მოტედა და წყნარად დაუმატა: — ინებოს უფაღმა!.. ჩემთვის ყველა დანჭრა, ყველა მოკვდა და სიცოცხლე გამწარდა!.. შენ მაინც იყავ ბედნიერი.

ქალმა შესედა და გულში თითქმის რაღაცა აუდუღდა; თბილად, მოუსვენრად აღმა წამოვიდა, სასულესთან ცასცახა დაუწყო. ათრთოლებულის თითუბით მისწვდა საკინძეს და ანგარიშ-მიუტედად ჩამოიწევიტა. მას ეგონა, რომ პრანგმა ძალზედ წაუჭიარა, სული შესტაცა და ამოხუნთქვის ნებას აღარ აძლევსო.

ბოლოს ონისემ ადღო არუთ სახსე ყანწი, ამოიოხრა და დალია; დალია ისე რომ ქალმა აშკარად შეამჩნია, — გულის გაბრუება უნდოდა და ნაუკლამანად შესედა.

— რას მიყურებ? ჭკითხა ონისემ და ამღვრეულის თვალებით ცქერა დაუწყო.

— მაგდენს რაისთვი სვამ? მოგკლავს. თითქმის ხვეწნით წარმოხსთქვა მასუკლამ და ყულისანის ბოლოს ძენმა დაუწყო.

— მომკლავსარა, გულგრილად წამოიძახა უმაწვილმა და შუბლზედ ხელის დადებით დაუმატა: — გეპრალუბი?

— აუ! ადამიანი არა ვარ?

— ხარ, ღთის მადლმა, ხარ.

ორნივე ისეკ გაჩუმიდენ და თავი ჩაღუნეს, მაგრამ ონისემ ვეღარ გასძლო და უთხრა:

— ქალაუ! მითხარი რამე.

— აბა, რაი გითხრა? ბენაჟად მიუგო მაყვალამ.

— უწინ ბერს შეჯანჯარებოდი? ბერს მზირდებოდი?

— კი უწინ იყო და ესლა კი ცხრა.

თუ ასე იქნებოდა, რაისთვი აძებ-გაძებო?... რაისთვი მომი-
ხიბლე სიცოცხლე და გზას იქით გადამიგდე!.. არ გიყორდი
და მასხარად მხდოდი განა?... შენს ღმერთს რაღას ეუბნებოდი?..

— ონისე!... დაიწყო ქალმა, მაგრამ კაცმა გააწყვეტინა.

— შენ დამივიწყე, მაგრამ მე კი ისევ ისე მიყორხარ, ღთის
მადლმა! ისევ ისე, როგორც ღმერთი!..

მაყვალას ესლა აკლდა, რომ ნაღველს წვეთიც მოჰმატე-
ბოდა და მდუღარე ნაკადულად გადმოხდებოდა; იმას ეგონა,
რომ ონისეს დიდი ხანი იყო, რაც გულიდგანწამოელა, გადა-
ეგდო, დაევიწყებინა და ესლა-კი ესმოდა, რომ მოტყუებული
იყო, სიცოცხლის სიტუბუბის იმედი კიდევ შესაძლებელი იყო.

— ბიჭაუ, იუჟი. მოუთმენელად წამოიძახა ქალმა და მწა-
რედ გააგრძელა: — იუჟი, ღვთის მადლმა, თორემ თავს მომა-
კვლევენებ.

— რაისთვი?... კინც გიყორდა, შეირთე... კინც გპულდა—
მოიშორე... თავი რასეღლა უნდა მოიკლა?..

— იუჟი, გეუბნები! ქალმა კიდევ უთხრა და ტირილი გა-
რსებდა გადაეჭრა.

ონისე გაყრუოლდა, აღელდა და თავდავიწყებაში ჩაჯარ-
და. გრძნობამ გაიბრძოლა და აქამდის შეჩერებული მოთმინე-
ბა გადმოხეთქა. საბრალომ იგრძნო, რომ თავს კვლავ იმაგ-
რებს და ძალის მოსაზრებლად ისევ არაყს მიმართა; მაგრამ
კვლავ მოასწრო უანწის ტუჩებთან მიტანა, როდესაც ქალი
ყიჟე წამოიჭრა და გამწარებით მიჯარდა.

— ვარგია, გეუფის!

— რათ მიჯვადებ? შენს სადღეგრძელოსა ესკამ, უთხრა ონისემ.

მაგრამ ძვირს მოასწრო ამ სიტყვების გათავება, როდესაც ივრძნო კისერზედ მოხვეული ქაღის ნაწი ხელები და თვალი დაუხვლდა.

— ნუ სვამ, ნუ! შენაი ჭირამე... თავს ნუ იღრწობ... არ მინდა, ბიჭო! გაიგონე მეოქი, არ მინდა! წყნარად და ტკბილად ჩასუნთქვლებდა მყუაჯა; თრთოდა, ინთებოდა, ზედ კვლებოდა.

ონისეს გადაავიწვდა ჭკეუხა, გადაავიწვდა სტუმრის მოვალეობა მასპინძლისადმი, გადაავიწვდა თავის-თავი და მსოფლივ ერთმა გრძნობამ შეიპყრო; ერთმა წადილმა დაიმორჩილა. მას ესმოდა, რომ მყუაჯას უყვარდა, უნგაროს ტრფიანებით ეაღვრებოდა, ესმოდა მისი გულის ძგერა და წუთის თავ-დავიწეებას მისცემოდა.

ონისეს თვალები აქმტვრა, სისხლა აუდრულდა, აუჩუხჩუხდა, მკლავები გაეშალა და წუთის შემდეგ ძვირფას ქმნილებას გულში ძაღსვად იკრავდა, ნექტარის სიტკბოებას ჭგრძნობდა.

ერთავეს სიტყვა გაუწვდათ, სულთქმა გაუძნელდათ და, მის მაგიერად, ხანგაძმობებითი აღმოფოთებას ქშენაღა ისმოდა...

არავინ იცის, ეს საღამო რითი გათავდებოდა: ქაღის ცოლის მოკაღვლობის გრძნობა გაეღვიძებოდა და ტრფიანისგან აღგზნებულს ცეცხლის ჩაქრობას მოასკრებდა, თუ თავ-დავიწეებულად, ბუნებრივს მოძრავობას მონად გაუხდებოდა; ყველას დაჭკარავდა, დასთმობდა, ფეს-ქვეშ გაჭქვლამდა, ოღონდაც ონისე შეჩჩნოდა?!...

ამ თავ-დავაწებაში, სულისა და გრძნობის კვეთებაში იყვნენ, როდესაც ერთბაშად გარედგან სიმღერის ხმა მოესმათ. ორნივე შეკრთნენ და შეშინებულნი სძენათ გადაიქცნენ. შათ აშკარად გაიგონეს:

ავაყ-კაცსა ცოლის სიავე
შუა გზას მოაგონდება;
წავალის საგონებელში,
გზას იქით გადავარდება...

ორისე და მუყალა გაიყარნენ; მუყალა გაწითლებული სენაკში შეკარდა და კაცი კი აღელვებული გრძელს სკამზედ მიეგდო; კარები ერთბაშად გაეღო და სახლში გელა და ჩამდენიმე მომღერალი შემოცვივდნენ.

გაიმართა ღვინი, ტაშფანდურა და მასპინძელი, დაპირებისამებრ, სტუმრებთან ერთად მზის სხივებს მხიარულის აგო-გონათით მიეგებნენ.

მზემ კარგად მოიარა, როდესაც გელას გამხიარულებული სტუმრები ვახშიდგან აიშალნენ, ჩვეულებისამებრ, გამოსამშვიდებელი თასები გამოცალეს და გაიყარნენ, რადგანაც მასპინძელი ჩქინისკენ უნდა გამგზავრებულიყო, და სტუმრებს კი — თავთავანთ საქმისთვის მიეხედნათ.

როდესაც გელა განთავისუფლდა და მარტოკა დარჩა, გამობრუნდა სახლისკენ და შესვლის უმაღ მზადება დაიწყო.

მუყალა ამ დღეს, როგორღაც გულ მოდგინედ შეელოდა და ემსახურებოდა, თითქმის რაღაცა დანაშაულსა ჭკრძნობდა, შენანების ნიშნად ქმრის მიშეკლებით დანაშაულის გამოსყიდვა უნდოდა.

როდესაც სახლის პატრონმა სამგზავროდ ჩაიწვა, შე-

მოიკრა იარაღი და ცხენი შეკმაწა, — ცოლს შემდეგის სიტყვებით მათუბრუნდა:

— ჭალაუ! ძალთან კი მშველი მომზადებასა და, არ ვიცი, ჩემი წასვლა გიხარის, თუ გონს მოხვედრი?

ჭალმა პასუხი არ მისცა; მხოლოდ ოდნავ გაწითლდა და თავი დახარა. კაცი დააკვირდა კარგა ხანს და შემდეგ ისევ წარმოესთქვა:

— გული რასმე მებრძვის, — მეუბნება, არ წავიდე, მაგრამ არ დავდგები... კინძლო სასლს გაუფრთხილდე, მტერი არ გააგინა. ამ სიტყვებთან ერთად მათრახს დაავლო ხელი და განაგრძნო: — აბა, მშვიდობით... მაი, ერთი მაგოცე და გახსოვდეს, რომ, თუ სათემოდ შემარცხენე, შენის თოლების მეტი გერა გიხსნას-რა.

ჭალი არ გაინძრა და არც თავი აიღო; მხოლოდ ქვეითა ტუჩის ცახსახსედ დაეტყო, რომ ქმრის სიტყვებმა გულზედ უკბინა.

— არ გესმის, ჭალაუ! უნიანად და ენის არეკით გაუმეორა გელამ და მათრახი გადუქნია: — არ გესმის, ადამის გვერდო?

ჭალი დაიკლანკნა ტკივილისაგან, მაგრამ არც შეჰკიკლა და არც ცრემლი გადმოუგდო; ამის სამაგიეროდ წარბები ძალზედ შეკუმუნა, თვალები გაუბრწყინდა და სახეს მუქარის გამომეტყველება დაეტყო.

— ნუ იტყუხენამ წარბებსა, ნუ, მეოქი! მკაცრად დაუმატა გელამა და მათრახი კიდევ რამდენჯერმე გადაჭრა:

— დედა-კაცი და ცხენი ერთია — მათრახი კი ორთავისთვის გახენილი!

— კმარა, გეოფა! წენარად უზასუხა ჭალმა და დაუმატა: — ჯვთის მადლმა, მათრახათ თავს კერ შემაყვარებ.

— ჭა, ჭაი! ჩაიცინა კაცმა და ამავე კილოთი მიუგო: —
 ჯანს კი არ გაგატყუებენ?

— ნუ-ღა, ნუ!... ნუ ეცდები, თორემ განანებ! გა, აგრემც
 შემეწევა ზედანში!

— აი, თუ მანანებ! დაუჭეოვლა არუისგან შესურებულმა გე-
 ჯამ და ისევე ძათრასი შეუმაღლა.

— მაშ თუ აგრეს, შენმა სულმა ზღას! უზასესა ქაღალმა
 და სწრაფად გარედ გავარდა.

გელა არ მოელოდა, რომ ცოლი გაჭეცვას გახედავდა და
 ამისთავის, მცირე გაოცების შემდეგ, რამდენჯერმე მაღლად და-
 უევირა:

— მაყვალაუ, მაყვალაუ! დაბრუნდი, ღვთის მადლმა, თო-
 რემ სისხლს გარწყევინებ! მაგრამ მის სიტყვებზედ არავინ შე-
 მობრუნდა, რადგანაც ქალი მესობლებისას დამალულიყო.

გელა გავიდა გარედ, შევიდა ბოსელში, უველგან ეძებს
 ცოლი, მაგრამ კერსად იპოვნა და კარგა გულის ბრუნების
 შემდეგ გადასწყვიტა:

— სად ჯანახას წავა, აქა არ უნდა დაბრუნდეს?

ძლივს გაათავა მოხვედრე ეს სიტყვები, როდესაც მასთან
 წაიყვანეს წამსვლელი მთიელები მოკვიდენ და გელა ისე გაუ-
 დგა, რომ მაყვალა აღარ უნახავს.

VI

წარსულს ღამეს, როდესაც სიტყვებმა ასე მოულოდნე-
 ლად ქმრისა და სტუმრების მსიარულებამ შეუწყვიტა მაყვალას,
 მათმა ქეიფმა და ღროს გატარებამ — საშუალება მისცა თავის

მდგომარეობას დაჰყვირებოდა. პირველმა თავ დავიწყების წუთებმა გაიარა და მათი ადგილი ცხოვრების სინამდვილემ დაიკავა, თვალ-წინ წარმოუდგა წარსული და მძიმე ღონით გულის შემოაწვა. ქაღს მოგონდა მწარე და ძნელად ასატანი წუთები ძალადიგათხოვებისა, მოგონდა ცრემლით გატარებული ღამეები, როდესაც თავის მოკვლას და ეშმაკისთვის სულის მიტემას მსოფლივ სასწაულით გადაჩენილიყო, მოგონდა მთელის წილობით მგლოვიარე გულის კენკსა და ბოლოს ის საიმედო შუქი, რომელიც ჩაბნელებულს ცხოვრებას თემის გადაწყვეტილებამ მიაყენა და სულმა თითქოს ნეტარებით თრთოლა დაუწყო; მაგრამ ეს მდგომარეობა დიდ ხანს არ გაგრძელდა, რადგანაც თვალ-წინ ისევ ძალა და უსამართლობა წარმოუდგა; მოგონდა თემის გარდაწყვეტილების, იველით გადალახვა და ქმართან ძალად დასასალება; მწარე და სკედიანი დღეები, როდესაც ისე დასამტკირებლად უნდა აღესრულებინა უსაჯიო კაცის ბრძანება და მის მოთხოვნის წინაშე თავი უნდა მოესაჩივრა; მოგონდა და გული ჩაეთუთქა, რადგანაც ეს მოგონებანი მომაკვლისთვისაც არაფერსა ჰპირდებოდა. ონისკისთან შეყრამი გააკებინა, რომ იმის საოცნებოდ გულის ამბგერებულს არამც თუ ვერ არ დავიწყებოდა, არამედ პირველის შეყრის წუთების ძალით უცემდა გული, გრძნობა საკირესავით ანთებული ჰქონდა და სისხლი მთის ჩანჩქარსავით სცემდა და უდუღდა, მაგრამ რა გამოვიდოდა ამ სასიხარულო წუთებიდან?.. მუყაღა რამდენჯერმე მოატყუა იმედმა, მოატყუა იქაც კი, სადაც მის მოსაჩინოდ მთელის თემის ძალა გამოვიდა. და ამის შემდეგ რაღა იმედი უნდა ჰქონოდა მარტოდ მარტო ონისკის ბრძოლისა, თუნდა შეეყვარებულს გულს სატრფო ღონადაც წარმოუდგინა?

ეს ფაქტები მოუვიდა თავში და გულს სევდამ ჭასრავად მოუჭია, მწარედ კენესა დაწვეებინა; მაყვალამ იგრძნო, რომ მათი შეურა უბედურების მეტს არას მოასწავებდა და წუთის სიტუაციას გრძნობამ მხოლოდ ძველი ჭრილობანი, ძველი იარები აუშალა. ისა სწუსდა ონისესთან შეურას, სწევლიდა და ჭკრულამდა იმ წუთს, როდესაც ამ «ბიჭ შავს» გელასთან ნამგალობის წადილი მოსვლოდა და ნასკვარს სიცოცხლეს მისცემდა, რომ ეს საღამო იმის ცხოვრებიდამ ამოტყეხილყო.

ქალმა გადასწვია, ყოველი საშუალება ესმარნა, რომ ონისე, რაც შეიძლებოდა ჩქარა დაევიწყნა, დაშორებოდა და ისიც დაეწმუნებინა, რომ აღარ უყვარს. სწორედ ეს იყო მიზეზი, რომ დიასახლისი სტუმრებს თავს არ დასტრიალებდა და შეუვარებულის თვალი ძვირფას საგანს ველად ხედავდა. აღასრულებდა ამ გარდაწვევტილებას, შესძლებდა აღძრულს გრძნობასთან ბრძოლას თუ არა, ამის თქმა ძნელია, მხოლოდ ის გი შეგვიძლიან ვსთქვათ, რომ მაყვალას წადილი გულ-წრფელი იყო და იქნება, სხვა ზირობათა შორის რომ ყოფილიყო, თავში არც გი მოსვლოდა ეს განზრახვა.

ქმართან გამოსაღმების დროს გელას მოუფიქრელმა საქციელმა გუნება სრულად შეუცვალა, ჯვარის ამოსაყრელად ონისესთან გაქცევა მოათვლიდა, მაგრამ, რაღა შინ დაბრუნდა, ქმარი იქ აღარ დასვდა, ცოტა ოდნად დამშვიდდა და ისევ ოსკრათ წარმოსთქვა:

— იმ თავით ამ თავამდე უბედურს გზას ვადგევარ, ჩემს საქმეში ბიჭი რაისთვი-ღა გაეხა?... არა, ღთის მადლმა!.. მეტად მიეორს და იღბალს არ დაუგარგავ?...

ამ სიტუაციით მაყვალა ზირველს გადაწვევტილებასვე მა-

უბრუნდა და მტკიცედ შეუდგა მისთვის ძნელად აღსასრულებელს საქმეს—ონისეს გულისგან ამოღებას.

ასე მიდიოდა დრო, ჭკუენა ჩვეულებრივ საქმეს დასდგო-
მოდა და ერთმანეთის შეწასათ თიბა გაეხუტებინათ; ამ სა-
ერთო ჭკამონიას მსოფლოდ ოხისე განშორებოდა, რადგანაც
აღარც სამუშაოდ ეცადა და აღარც სახლის მისახედად.

ამ ბიჭის უმაწილ-განცობა მეტად დასაგრულიყო, მის
გულს მეტად ბეჭი სევდა და მწუხარება გამოეგლო, მეტად
ბეჭი ეგებნეს ობლობასა და სიმართლეში, რომ ბედისგან გა-
დიმებას სრულს თავ-დავიწყებამდის არ მიეყვანა. მართლაც,
წარსულის წუთების სიტყვებზე მეტად ტკბილი და ძლიერი
იყო, რომ არამც თუ ამ ნეტარების კარგა სანს მომლოდინე,
არამედ ზარკელად შემსკდრაც არ დაეტებო, არ მოესიბლა და
შეტოკებული გული აღარ დაესვენებინა. გონებას ესევოდა მე-
ტის-მეტი ნათელი და ოცნება კი უხატავდა გაბრწყინებულს
სურათებს; მკაცრის ყინვის შებდე ერთბაშად და მოულოდნე-
ლად დამევაკებული ტკბილი სითბო ეგრძნო და ერთბაშად იმ-
დენი სანუგეშო იმედები გაღვიძებოდა, რომ აზროვნებას,
გარდა მავკაფასთან შეთანაშებისა, მასთან ბედნიერების წარ-
მოდგენისა, აღარაფრისოვის არ ეცადა.

მართალია, მოხვევს გახუტებულს გონებაში ათასში ერთ-
ხელ ელვასაკით აზრი გაუბრუნდა, რომ გელასთან სახუმრო
ბრძოლა არ მოუხდებოდა, მაგრამ ეს ფიქრი იყო წუთისა,
რომელიც ისევ ისე სწრაფად ჭჭრებოდა, როგორც იზადებოდა;
ამ ფიქრს სწრაფად შესცვლიდა მავკაფასთან შეერთების იმედი,
და ეს საკმარისი იყო წელში გამართულს ყოველისფერი გა-
დავიწყებოდა, თავი მადლად აედო და, გამსწევებულს, არამც
თუ მართლაც გელა, არამედ მთელი ჭკუენა ბრძოლად გამოე-

წვია. ამ წუთებში ონიკე სატროფოს მიფლობულადა ჰკრძნობდა თავის თავს და ეს სავძარისი იყო, რომ გუფს გამაჩვიების ბუკისთვის ეკრა და ღონე გათიებულა ეგრძნო; მაყვალა მისი იყო და თავს ქვეყნის მიფლობულად სთვლიდა! ეინ იქნებოდა ისეთი თავხედი, რომ შესციფებოდა?!...

შეყვარებულს ასეთი ფიქრები მოსდიოდა და სიცოცხლეს ათას გვარად უფერადებდა; ყოველს საგანს ბუნებაში ფასი დასდებოდა და ათასის მხრით სააფერსოდ, დამატებობულად ესაუტებოდა; აფერის დროს შეყვარებული გუფი სატროფოს სიხსლოეს ითხოვდა, მაგრამ დღეები გადიოდა ოცნებაში და სატროფოს კი კერსად შეხვედრიყო, კერსად შეაფერსებოდა და გადიებულა გუფი მოუთმენლად გასძახოდა: «ტოფი მინდა, ტოფთან შეერთება მწადის!»

ძახდა და არ ისვენებდა; მოთმინებას თან და თან ძალა ელევოდა და მისი ძახილი ძალე შეუვენებულს, აღუღებულს და მხჭიფარეს წადილად გადაიქცა.

— სად გნასო, როდისა, როგორ? მეათასედ ამოარება ონიკე, მაგრამ შემთხვევა არ ეძლეოდა, რომ წადილი აღსრულებოდა, რადგანაც ქალი შინ შეკეტილიყო და წყალზედაც კი აღარ გამოდიოდა.

ონისეს ვერ წაშმოედგინა, რომ ქალი ერიდებოდა, და მისი უნასაობა კი მასთან შესვედრის წადილს თან და თან უფრო უძლიერებდა.

პირველ სანში ვერ კიდევ მოაზრება შთაავონებდა, რომ მაყვალასთან პირ და პირ სახლში მისვლას, შეიძლებოდა ქალის სახელისთვის წირჭი მოეცნო, მაგრამ ამ ფიქრებსაც შეერის წადილმა ძალე დასძლია და საზრუნეულად მხოლოდ მისი ნახვა შეაქნა, მასთან აფერისი, სადაც უნდა და როგორც უნდა

მომხდარიყო, მოსთენილებად გადაეჭრა.

— დღეს თუ სვალ, სამი ჩემი უნდა აქნას, იფიქრა იმან და ამას მოჰყვა შემდეგი გარდაწყვეტილება:—მაშ რაი ბედენაა, სადაც უნდა შესვდე?

სთქვა ესა, თოფს სელი დააუღო და ავგზნებული ატაცებულსაგით გარეთ გამოეპარდა.

მოკარე ის იყო მთის წვერიდგან ამოშუქებულიყო და ღრუბელს ნახევრად შეჭტარებოდა. ღამის მნათობის მოაჩქიეოთ, რავი სატროფოს მიახლოება ეგრძნოთ, მორცხვად შეწითლებულიყვნენ და მნათობისთვის გული გადაეშალათ, რომ ჩაბნელებული სასე სსივით გაკშუქებინათ; წუნარი ნიაგი ნაზად მოქროდა და სიფრთხილით აჩსევდა მთის გველურებს; სურნელებას სტატებდა და მიდამოს უნოსების დამატებობელის ჭყერით ავსებდა; მდინარე ამ ადგილს მდოროთ მოდიოდა და, გამედგრებული ღრიალის მაგიერად, წუნარად და ტებილად მოდუდუნებდა. ნაზაქბსედ იღუმადად შემოჩქიფული ტალღები, უკან იღუმადადეკე მაქანავდა და წვრილის კენჭებიდგან ჩაწურულა წვეთები გრძნობით აღსავსეს ჩუხჩუხით გველურით ესაღებოდა.

ბუნება ონასეს მდგომარეობას უფრო სელს უმართავდა, თითქოს განგებ ამ ღამეს, ისე მოწეობილიყო, რომ გაბრძოლებულის გულისთვის წადილის გამღვიძებული ნეკტარი მეტად გაეძლიებინა.

მოსკეპმ ძალზედ ამოაუნთქა და წმინდას, სურნელოვანის ჭყერის მაგარებასთან ერთად, გულმატ მეტად გაიფართოხალა. მოიხადა ქუდი და შუბლი გამგრილებელს ჭყერს მიუშვირა, მაგრამ ადუღებულ სისხლი მეტად შეჭსურებოდა, რომ შეება მისცემოდა და ჩქარის სიარულით, თითქმის სიარულით გელას სახლისკენ გასწია.

კარგა გვიან იყო და საწოლიდან შუქი აღარ გამოდიოდა; ეტუობოდა სოფელში ყველას დასძინებოდა და წარსულის დღის შრომის შემდეგ ყველა ტბილს განსვენებას მისცემოდა.

ონისეს სულმა შესტაცა, გულმა ძეგრა მოუხშირა და თითის წვერებზედ შემდგარი, გაძახული წინ წყნარად მიიზარებოდა. თვალ-წინ მას ესატებოდა, სოფლისგან განცალკევებული სახლი გელასი, სადაც ამდენი ხნის მოუხვენრობის მიზეზი იმყოფებოდა.

ადგნებული თვალები, შეწითლებული ღოუებით, სმაგაკმენდილი ონისე, ისეთის სიფრთხილით და მოწიწებით მიდიოდა ამ სახლისკენ, თითქოს უწმინდესს ადგილს გულ-მსურვალე ძლოცველი უახლოვდებოდა; ყოველი ბიჯის გადადგმა უახლოვებდა საგნს და ყოველი მიახლოება კი სანეიტაწო მოლოდინით აცხცავდა.

მოხვევით მიაღწია დერეფანს და შესდგა, რომ სული მოექცია, რადგანაც გული ისე მაგრად უტემდა, რომ ძალზედ გაყვებული სულით ოდნავაც კერ შეეყენებინა.

ბოლოს მაუასლოვად სარკმელს და მოუთმენლად სარკმელში შეიხედა. ოთახში ბნელადა და კერა დაინახა-რა, მხოლოდ კერაში «ჩახვეულს» ცეცხლში, რომელიც მთლად ჩანატრებული იყო და შუქი ფერფლს დაეხელებინა, ერთს ადგილს ნაპერწკალი ბრწყინავდა. ონისე დააკვდა სარკმელს და როდენსამე ხანს გაწამებული, სულ-გაკმენდილი და კრიჭა-შეკრული უფერებდა, მაგრამ მაინც კერა გააჩნია-რა. ბოლოს აიღო კენჭი და კერაში გადაადგო; ნაცარი გაიფანტა, ნაპერწკლები აცვივდა და ოდნავ გაშუქებულს კერის პირს გამოჩნდა ერთად ერთი ღოგინი, რომელშიაც კიდაცა იწვა და ძილი აქამდის გახშირებოდა, რომ კერც ქვის გადადგომის სმაურობამ

გამოაღვიძა და კერც ცეცხლიდამ აცვინულმა ნაპერწკლებმა.

ონისე მოშორდა სარკმელს, წენარად მივიდა კარებთან და ურდულს სიფრთხილით წკალებს დაუწყო. ეტუობოდა, კარებს «კედა» კარგადა ჰქონდა გამაგრებული, რადგანაც მთიელის მეცადინეობა ამაოდა რჩებოდა და ურდული აზრ მოაჩინებოდა.

ცოტა სანამც გაიარა ამ მეცადინეობაში და ერთბაშად სმაურობა მოასმა თითქოს შიში, მაგარი რაღაცა ჭაჭით *) მოკირწყლულს კარების ზღუდეს დაეცაო. აშკარა იყო, ურდულის გასამაგრებელს შეეუნაში **) კარების დამკეტს კედის ბოლოში ჰქა ჩაეჭვდა, რომ კარები კედარ გაღებულიყო და სმაურობა ამ ქვის ჩავარდნის გამო იყო.

ამ ბრასუნზედ ოთახში მწოლი შეკრთა და შეშინებული წამოჯდა. კარგა ხანს უურის გდების შემდეგ გაიღმა და დამშვიდებით წამოიძახა:

— გატა ტიალამ ძილი გამიფრთხო! გადაიწერა ჰიზჯვარი, ისეკ მიწვა და ისეკ ღრმა ძილში შევიდა.

ონისემ ჩაჩნოსა და კარის ფიცრის შუა ხელი შეუო და ურდულს ისეკ წკალებს დაუწყო. კედა შეინძრა, მიაწია უკან და კარები წენარის ჭრიალით შაელო.

სახლში მწოლარბე, რაკი ძილი ერთსელ დაჭკრობოდა, სმაურობა მაშინვე გაიგო და მისვდა, რომ კიდაცა შემოვიდა.

— კინა ხარ? დაიძახა შეშინებულის ხმით და საჩქაროდ საგულე გადაიცვა.

*) ჭაჭი არის გაღიებული ქვა, რომლისგანაც ასპიდის ფიცრებს ამზადებენ.

**) შეეუნას—კედელში დატანებულს ხვრელს ეძახიან. ამ ხვრელში შედის ურდული და იკეტება კარები.

— სუ! სუ! ნუ ჰკივი! მოესმა იმას ჰასუსად.

ამ ხმაზედ ქალი გაურეოლდა, წადგანაც ონისე იცნო, მაგრამ გონება მაინც არ დაეფანტა და მტკიცედ უთხრა:

— გაია-ღა კილატა სარ, თავს ნუ იგდებ, ღვთის მადლმა, თორემ უნიშნოდ არ გაგიშვებ?

— სუ-ღა, სუ მაყვალაისი... ნიაკსავით წენარის, თუმიცა აღზნებულის სმით უზასუსა დაუპატიუებელმა და მისერულს კარს ურდული ისევ გაუმაგრა.

— ბეჩო! ღმერთი აღარა გუჯეს?! იმავე კილოთი გაიმეორა ონისემ და წენარად კარისკენ გასწია.

იქამდის ძლიერი იყო ეს ხმა, იმოდენა ტანჯვა და მუდარა გამოითქმოდა ამ მოკლე სიტყვებში, იქამდის უბედურად, შესწავლებლად გეგნებოდათ ეს კაცი, რომ ქაღს გული მოუღბო და ენა ჩავარდნილმა სიტყვა კედარ მოასერსა.

მოხვევს ქმარზედ ჩამოკიდებულის ჩანთიდან ამოიღო გრძელი და წვრილი წმინდა სანთლის სანათებელი, რომელიც რგვლად იყო ერთმანეთზედ დახვეული; უზოგა თავი, გამოშალა წაოდენადმე, ცეცხლზედ აანთო და კედლიდან გამოშვერილს ქვარედ დადგა და გულ-სულ დაკრეფილმა ცქერა დაუწყო ქაღს.

ქაღმა შეხედა, სცადა სიტყვის წარმოთქმა, მაგრამ სწრაფად ისევ თავი დასხრა და მთრთოლვარეს თითებით ნაწნავის წვერებს ძენძნა დაუწყო. ონისე მთლად გაფითრებულიყო და ისეთი სახე დასდებოდა, თითქოს მსაჯულისგან გადაწვეტილებას მოეღოსო.

— ბიჭო, რად მოხველ, რაი მოგსვლია? ოდნავ გასაგონარის ჩურჩულით ჰკითხა ქაღმა.

— რად მოვედ—ეგ თავდაც კარგად იცი და რაი მომივლია

— მაგას კი გეტყვი. ონისკე შეისვენა, მძიმედ და სან-
გრძლივად ამოისუნთქა. — ის მომსვლია, რომ მაწვადებს და გზას
კი ზღარ მამდე!...

— რაი გზა მოგწე, რაი გინდა ჩემგან? სმის განკალთ
კითხვა გაუმეორა მკვლამ.

— დავდნი, დავილი, ქალაქ! და გადაწვეტილს კი არას
მეუბნები... მითხარი, რას მიზარებ? მითხარ, ღვთის მადლსა!

— ბიჭო! თავ-დავიწყებით წამოიძახა ქალმა და სკლები
ონისესკენ გაიშვირა, მაგრამ მაშინვე თავი შეიმაგრა და სმა
ჩაუწედა.

— სოჭი-ღა, სოჭი! მაშურა მოსვენებ და რამდენიმე ნაბი-
ჯი წინ წასდგა.

ქალმა ღონე მოიკრიბა, სრულს თვით მეფობელობაში
შევიდა და სკლების მაშველებით შეაყენა.

— მოიცა-ღა!... რას სჩადი? უთხრა იმან და დაუმატა: —
რადისთვი მოხვედი ამ შუა-ღამასს... რადისთვა გამიტყეს სას-
ლი?...

— იმად რომ მიეოწხნარ! ისეთის სმით შესძახა ბაჭმა,
რომ მის გამტონე ქვაც კი დადნებოდა.

მაყვალა შეკრთა და წნოჩის ფერცელსავით თრთოლა
დაიწყო, მაგრამ მაინც უზასესა:

— რაი გქნა, ონისესკი!... შენ გიეოწვარ, მაგრამ...

— მაგრამ რაილას? გაფითრდა ონისე და ნაკადელსავით
ცვიმა ქვარის ოფლმა სვითქად კადმოხეთქა.

— მაგრამ ისა, რომ მე არ მიეყარსარ.

— რაი სოჭი?! წენარად და გაგრძელებით იკითხა კაცმა და
სმა ჩაუწედა.

ქალის სიტყვები მთიულს თავში ზარსავით დაეცა და ფეხბამდის ზრიალით გაუზბინა.

— რაი სთქვი? გაიმეორა იმან.— მას კერე?... არ გიუო-
კარ?... მას რაისთვილა მეოცნიდი, რაისთვილა მეხვეოდი ..
რაისთვილა მხიბლავდი და იმედს მძლეკდი?...

— მეზრალეოდი და იმად.

— გეზრალეოდი? მწარედ ჩაიციხა ონისემ. მასინ გეზრალე-
ოდი, მასინ, როდესაც გული ჩაღნა, ჩაიწვა, გაზრუვდა...
მასინ გეზრალეოდი და სიბრალულოთ ტეცსლი ხელახლად მო-
მიდე?... ეგ იყო სიბრალულო!.. აჰუ! მუყალაუ!.. მანგე, მაც-
დური ყოფილსარ და არ დაინდობ...

— რაისთვი სვავრობ?... ღმერთმა და ხალხმა ცხოს მა-
კუთნა და უნდა დაემოწმილდე.

— სტყუი!.. ღმერთმა და ხალხმა კი არა, ძალამ გაკუთნა
და შენც დაემოწმილდი... მოკვდე ის არ გირჩევიან? ქვის გუ-
ლი გჭონია, ღვთის მადლმა!

ქალს გული ამოუჟდა და იგრძნო, რომ სუსტდებოდა.
ჭკბრბობდა, რომ ეს კაცი მეტად უყვარდა და მასთან შეკ-
რება ათასს უსიამოვნობას მოასვენებდა თავსა და სწორედ ამი-
სათვის ცდილობდა თავის გადაწყვეტილებისთვის არ ეღალატნა.

— კარგი ონისეისი!.. რაიც გინდა დამარქვი, ოღონდაც
წადი, მომშორდი!..

— წავალ მუყალაუ, წა! რაისი გეშინიან? შენი ბეღია, რომ
დიაცი ხარ და დიაცზედ ძალას ვერ მოვიტან!.. მაგრამ იცო-
დე, იცოდე ღვთის მადლმა, რომ ჩემის გაგდებით გელასა და
ჩემში, თუ ორთავეს არა, ერთ-ერთს მაინცა ჰქვია!... იყოს...
რაიც მოგვივა, მოგვივიდეს, ჟანახას ჩვენი თავი!... შენ იყავ
მშვიდობითა...

ამ სიტყვებით ონისე გამობრუნდა და წყნარის ნაბიჯით კარისკენ გასწია.

მაყვალა კი ერთს ადგილს მეს-დაცემუფსავით იდგა და განძრევაც კელარ მოეხერხებინა. ამ ქალს უნდოდა მთიულთან გაშორებით მისთვის მოსალოდნელი განსაცდელი აეცილებინა, ამ აზრით მისხვერპლად მოჰქონდა თავისი თავი, გრძნობა, მოსვენება და ათას რიგად წამებული გული და ერთბაშად დაინახა, რომ ამით განსაცდელს არამც თუ კერ აშორებს საყვარელს კაცსა, არამედ გაბრაზებას მეტის ძალით უცხოველებს და ფათურაკს თავსა ჰხვევს.

— ონისე! გაქანდა ქალი, სწორედ იმ დროსა, როდესაც ონისემ ურდულს ხელი გაავლო.

ამ ერთს სიტყვაში იმდენი მდულარე, აღშოშოებული გრძნობა გამოისმა, რომ მთიული შეერთა, გაურყოლდა და თავისაკე უნებურად კისერი მოეღრჩია.

— რა-ღა გინდა? ცოტა სიხუმის შემდეგ ჰკითხა იმან. — ერთხელ მითხარ: «არ მიუღრხარო» და ცხელი ტყვია გუელს გამიტარე... ერთი ჭრილობა არ გინდა მაკმარე?...

ამ სიტყვებით გამობრუნდა, გადწია მკერდი და გამწარებული წარმოსთქვა:

— აჰ, ნელარ შესდგები!... მომკალ და გაათავე!

მაყვალა შესდგა, ხალუნა თავი და წყნარად წარმოსთქვა;

— არა, არა... შენთვის გონჯი არ მინდა... არა, ღვთის მადლმა!.. მაგრამ, წადი, წადი, ხაიქნია ხელი.

ონისე გამობრუნდა.

— ქალაუ! რაისთვი-ღა მაწვალე?... კატა რომ თავს დაიჭრეს, მოჰქვალავს, ათამაშებს, გულს მოიჭერს და გადაადებს და შენ? შენ კი აღარცა მელაუ და აღარც თავს მანებე!..

დმეტრი მანც ღღარა გუგს?... კაცი უნდა ყოფილიყავ, რომ გადაესადა!

— ბიჭაუ! ღვთის მადლმა, სატანჯაჲდაც მებრალეები... ონისეს სასე გაუბრწეინდა, იმედმა გული გაუშუქა და ფართსაღო დააწეებინა.

— მაშ გებრალეები? წამოიძსა იმან და სმენად გადაიქცა.

— მებრალეები, მებრალეები ასე, რომ თავის სიკვდილით შენი დასსნა რომ შეგმდლოს—მოკეცლავდი...

— მაშ გულს რაღად-ღა მიკლავ, ცენხლს რაღად მიდებ?!

— გასათხოვარი, რომ ყოფილიყავ, ცამც დამტესოდა, თუ შენს მეტი ქმარი მესურვა, თუ გულში ცხო კაცის სასე ჩამესვენა... მაგრამ ესლა... რაი გიყო?... ქმარიანი კარ და თემს უბად კერ აველებინებო!.. წადა, ონისეისი... იცხოვრე, იცხოვრე მშვიდობიანად... ჟერ კიდეც უმაწვილი სარ... რაი გიჭირს ბედნიერო... რინ გეტყვის უარსა?... მთა საგსეა უეგვილებით და მოწევიტე, რაც მოგეწონოს... იუაგ მშვიდობიანად, ბედნიერად და შენის ბედნიერებით მეც მომასვენე.

— მაშ, მაგად მომასბრუნე? ჩასკელა მთიელმა და დაცინვით დაუმატა:— ქალაუ! იმისი თუ არ გეშინიან, რომ ქმარს მოგიკლავ?

— იმისი მეშინიან, რომ შენ არ მოგვლან! გაიშვირა ქალმა იმისკენ სელები.

— მაშ წავიდეთ, გავიქცეთ! ადგნებულის სმით წამოიძსა ონისემ.

— ნუ, ონისეისი, მაგას ნუ გამაგონებ!... მანდილს კერ მოვიხდი.

— გველო, დაშსამულო გველო! ხელის კერით მოაშორა ქაღი.—ნეტავ შეგმდლოს, თავი გაგისრისო!

ამ სიტყვებით ონისემ ხელი ხანჯალს გაიკრა და სასეში აიჭია; ეელში სრული დაიწყო და თვალებიდან ნაწინწკლები გადმოხცვივდა, პირის სასეზე აღმური აედინა. მაგრამ ეს იყო წუთის თავ-დავიწყება, რადგანაც წუთის შემდეგ ის მისწვდა თავის ეელს, ხელები ძალზედ წაიჭირა და რაოდენსამე ხანს ასე გაწამდა.

— არა. შენ არა, შენ არა... ბოლოს მწარედ წარმო-
სთქვა იმან — შენი რა ბრალა! ბედმა ცხელს მისცა შენი თა-
ვი და მეც იმას მოკვლევინები. მშვიდობით მავკლავ! შენ
ძანტე იუჯ ბედნიერი!

ამ სიტყვებით მწარედ მოიგლო შეკრდს ხელი და მოვრალ-
სავით ბარბანით გარედ გამოვარდა.

მაყვალა ონისეს სიტყვებმა შეაშინა, ძალა მოუხშო და
მუხლებზედ დასცა. კარგა ხანი მოუნდა, სანამ გონს მოვიდო-
და. როდესაც ზეზე წამოდგა, მოისკა თვალებზედ ხელი, წყნა-
რად მიისკდ-მოისკდა, — ოთახი დაცარიელებული იყო და ოდ-
ნავ მბუუტავს წმინდა სანთელს ღამის წევდიადი სუდარასავით
გარს ესკეოდა.

ბ. მოჩხუბარიძე.

(შემდეგი იქნება)

სახალხო ზელოცვანი.

(შეკრებილი ქიზიუში თელაწყელელისაგან).

I. მჭვალის ღოცვა,

სახელოთა მამისათა და მისათა და სულისა წმიდისათა.
ამინ.

წელის ჰარს მოსულა მწვანე სე, ასხია მწვანე ფოთოლი,
ასულა მწვანე ფრინველი, გაუკეთებია მწვანე ბუდე, დაუდვია
მწვანე კვერცხი, გამოუსხამ მწვანე ჭუჭყულები. ესულა, უგუ-
ლა, უცხვიროა, უშიროა, უთვალა, უეუროა. უხელოთ ადის,
უფესოთ ჩამოდის. მარამ დედას (მღვთის მშობელს) დას-
დგომია მჭვალი, იჟდა და ჭეიოდა. ქრისტე ღმერთმა ჩამოა-
რა, ჭეათსეს, რა არის ამის წამალი. ქრისტე ღმერთმა ბრძა-
ნა: ჩაიარეთ გზანი, კანაოეს ჩაართვით მხარი, ენდროთ შედე-
ბული ძაფით მხარი აუკარით, წმინდის გიორგის ღახვრით.
ღმერთო, გააქრე მჭვალი (აქ უნდა ითქვას იმის სახელი, ვისაც
ადგა მჭვალი).

ცულის ჰიროთ მონაჭერი
რულსა ტარად ერგებოდა,
ჩემი ჰიროთ შელოცვილი
ამას წამლად ერგებოდა.

II თვალში მოხვედრილის ღოცვა

სახელთა მამისათა და ძისათა და სულისა წმინდისათა.
ამინ.

ურია ბანზე იდგა. ქრისტე ღმერთი ბურთაობდა. ბურთი-
ახტა, თვალში ეცა, თვალი სისხლათ გარდაექცა. ისე დადნეს
ის (სახელი უნდა ითქვას) თვალში სიწითლე, როგორც ჩემ
ხელში მარილი.

ცულებს ზირით მონაჭკრი
ცულებს ტარად ერგებოდა,
ჩემი ზირით შელოცვილი
ამას წამლად ერგებოდა.

III ჭიის ღოცვა.

სახელთა მამისათა და ძისათა და სულისა წმინდისათა.
ამინ.

ჭიამა შეიღი მომპარა, ჭიამა-ჭიაღუმა, უცხვარომა,
უპირომა, უთვალომა, უეურომა, უხელომა, უფეხომა, (შავ-
ტარა დანა უნდა აიღოს ხელში და უთხრას) გამოდი, გამო-
ჰყე ჩემსა ღოცვასა, თორემ დაგცემ შავ-ტარა დანასა, მოგჭრი
თავსა, ჩაგფლამ ნესვში. შავგვი ცოცხით, შავსვეტ ნიხით,
ჩაუერი გოდორს, გავიტან მინდორს, მივცემ ქვენა ქარს, გავ-
ტანინებ ზენა ქარს. ღმერთო, შენ დასწერე შენი წყალობის
ჯვარი.

ცულის ზირით მონაჭკრი
ცულებს ტარად ერგებოდა,
ჩემი ზირით შელოცვილი
ამას წამლად ერგებოდა.

IV მგლის პირის ღოცვა.

სასუღითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმინდისათა
ამინ.

ეგენია, ბეგენია, ბეგენს ხატი ასეენია. ღმერთო, ღმერ-
თო! ჩამოუარე ცხრა კლიტენი რკაღისანი, შაკარ, შებეჭდე
კბილნი მსეტთა, მკლავნი მეკობართა, ენა მიეც ნაბდისა, კბი-
ლი მიეც სანთღისა, რომ ჩვენ ულახუ ვირსა კერა დააკლეს-რა.

ცულის პირით მონაჰერი

ცულსა ტარად ერგებოდა,

ჩემი პირით შელოცვილი

ამას წამლად ერგებოდა.

V ექმურის ღოცვა (ექმური არის ატეხილი თავის ტკივილი)

სასუღითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმინდისათა.
ამინ.

შაკევი შამოჩეულა სათივისა ბოლოსა, ისე სჭამდა რკი-
ნასა, როგორც ხარი თივასა. (3 ჯერ უნდა ითქვას).

ცულის პირით მონაჰერი

ცულსა ტარად ერგებოდა,

ჩემი პირით შელოცვილი

ამას წამლად ერგებოდა.

VI ტყირპის ღოცვა.

სასუღითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმინდისათა.
ამინ.

პირველ მამის უიეილი, ბრძანება არის ღვთისა, ტყუილში
ღვებოდეს, დნებოდეს, ჩაკარდებოდეს ძირსა (3 ჯერ უნდა
ითქვას).

ცულის პირით მონატერი
ცულსა ტარად ერგებოდა,
ჩემი პირით შელოცვილი
ამას წამლად ერგებოდა.

VII ღოცვა, ქალს რომ მუცელი უფუჭდებოდეს.

სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმინდისათა.
ამინ.

ანი იძრა, ბანი იძრა, განი იძრა, დონი იძრა და სხვ.
(უნდა ~~ა~~ ბირად ჩამოითვალეს მთელი ანბანი); ქვაბი იძრა,
ტაფა იძრა, კარცლი იძრა, სკივრი იძრა და სხვანი. სასლი
იძრა და ისეკ დადგა. ამ ქალის მუცელში უმაწვილი იძრა და
ისეკ დადგა.

ცულის პირით მონატერი
ცულსა ტარად ერგებოდა,
ჩემი პირით შელოცვილი,
ამას წამლად ერგებოდა.

VIII შეშინებულის ღოცვა.

სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმინდისათა.
ამინ.

თეთრი ქორი ჭანდარასა, ქათამი საბუდარასა, გულო ნუ
შეგეშინდება, გულო, ჩაკარდი ბუდესა, გულო, დედა აქ არის,

იესო ქრისტე გადგა თავს. კინ შეგაშინა, რისგან შეშინდი: კაცმა შეგაშინა, დედა-კაცმა შეგაშინა, უმაწვილმა შეგაშინა. დღე შეშინდი, თუ ღამე შეშინდი? ძალში შეშინდი, მღვდისაჲ შეშინდი? თოფის ხმამ შეგაშინა, ოთხ-ფეხმა შეგაშინა, მფრინ-ველმა შეგაშინა? რათ შეშინდა, რისგან შეშინდი? გულო, ნუ გეშინიან, გულო, დედა აქ არის, იესო ქრისტე გადგა თავს. გულო, ჩაკარდი ბუდესა, გულო დედა აქ არის, იესო ქრისტე გადგა თავს (3 ჯერ უნდა ითქვას).

ცულის პირით მონაჰერი

ცულისა ტარად ერგებოდა,

ჩემი პირით შელოცვილი,

ამას წამლად ერგებოდა.

(აქ აიღებს სარტყელს, სამ წყრდას გაზომავს და თუ რომ ღოცვამ არგო, მეორე დღეს ნამდვილად ზომას დასაღდება).

სახალხო ლექსები

(ზევში შეკრებილი ა. მ.—საგან.)

მდიდარო, სარჩო ბეგრი გაჰეს,
გირჩეუ მეც გამიზიარო;
თორემ წაგვრამ და წაგართმევ
შენც რომ ჩემს კარსედ იარო.

ერთი ერთისგან მოკლეული
აბა რა სატირალა?
მაგრამ ერთს რომ ორი დაჰგვრავს
ის არის შესაბრალო.

«ყოჩაღო! ჭაღის ბოლოსა
«რად არ ჩაავლე თვალია?
«ამირანთა სასღ-კარის
«თუ არსად სჩნდა კვალა?
«გმირისა დამჩხო ვერ ნახე,
«ან იმის ღოძა სარია?»
— ენახე და კეღარ დაეწონე,
არწივს ეფარა მხარია.

«ოხო, გუდუნით მაძლარო,
და იმერქლო — დომითა;

ბეჩაო, არაგვის კაცო,
გაუმაძღარო ომიოა!

—
ავდგეთ, წაიდეოთ ყოჩნებო!
დავევით თუშების კვალსაო;
არ მოგვაკლებენ საჭმელსა,
საკორტნად—იწმის ძვალსაო.

—
გენახვენ შავ-ბიჭად ჩაძმულებს,
პირს გაუღიმებს ქალსაო;
გული დონეზედ დადგება
მტერს დაუყენებთ თვალსაო.

—
მთაო, გადმიშვით მაღალაო,
რას ნისლი მოგისვევია?
შენს იქით ჩემი საგულაო
ცხოს ვისმე ჩაუხვევია.

—
კარგი უმა ხმაღსა ჩასძახის:
— ხმაღო! გამიჭრი თუ არა?...
შინ მოვა—ლამაზ გოგოსა:
— გოგოე! ჩამიხვევ, თუ არა?

—
ბეჩაი მოიკმაზება,
მოიღამაზებს პირსაო,
მარჯვეში კარგი ბიჭია,
მარხოში არსად ღირსაო.

ბედნიერი შენი ქმარი
მტერსა ხვდება, როგორც ფარი;
უბედური ჩემი ქმარი
ნაცარს ჰქექავს, როგორც ქარი!

ბეთლემის კარზედ ჰკიდა,
კოჟა ჯურხაის ფარიო!
მოუღლის ომის წაღილი,
ხანდისხან შესძრავს ქარიო.

ჩდილობითი სიძე იყო,
სულ მუდამ ქარად ჰქროდაო;
არც არა თავად მოჰქონდა,
არცა რა ძასაღთ ჰქონდაო.

ბიჭი კარ გოგოლაური,
რას მიტყერ ტარავალშია?
მომალეს ძაღას მივაყრი,
მას ჩაუდგები კვალშია;
ფეხს დაკვრავ, გადაუფრინდები
ბახტრიონ გალავანშია,
მივიტან ჩვენსა ალაშსა,
დაურჭლობ, ცისის კარშია?

დათვო, სთქვი, დათვო შენს სულზედ
ვინ უფრო გეომებოდა?
— თუთრია პირის ქალაი
ძალაზედ მერიდებოდა,

თუ მნასის გაკარდებოდის,
 მოსას იქით მემალეობდა.
 შავაი, შავგერემანაი,
 გულ და გულ მიკარდებოდა,
 ასეთსა კლდეზედ გადმაგდის,
 ორბი ვერ ჩაფრინდებოდა,
 კბეტს კუნჭულში მიმკუჭკის,
 თაგვი ვერ მობრუნდებოდა.
 რასაც კი ბლანჯი მოუსვს,
 ეჭიმი დასჭირდებოდა.

ცნობანი ძველის მწერლებისა კავკასიაზედ.

კავკასიის დასავლეთი მხარე ძველადგანვე ცნობილია. პირველი ცნობანი აღნიშნულ მხარეზედ ძველ ხალხთ შეიძინეს არგონავტთა მითითურ მოგზაურობის დროიდან და ეს მოგზაურობა აღუწერია ჰომიროსსა, რომელიც დასავლეთს უწოდებს აიას. ეს ქვეყანა მას ჰგონია კუნძულად, რომელზედაც სცხოვრობს ღრუბელთ შვილი ეოსი და, საცა აღმომავლებს მზე ჰელიოსი. ამ ქვეყნის პატრონს ჰქვია აეტა *). შემდეგ პინდარისა, რომელმაც დაწერილებით აღწერა მოგზაურობა არგონავტთა, კოლხიდა, მდებარე ევქსინის ზღვის პირას, ჩასთვალეს ჰომიროსის ქვეყანად—აიად. უმთავრესი მდინარე ამ ქვეყნისა—ფაზისი პირველად მოხსენებულია გეზიოდისაგან.

ძველთა ხალხთ უფრო მეტი ცნობანი შეიძინეს კოლხიდაზე მას შემდეგ, რაც მცირე-აზიის ბერძენთა, უმეტესად მილეტლებმა, დაიწყეს ნაფოსნობა შავს ზღვაზედაც მე-VIII საუკუნიდან მე-VI საუკუნემდე ქრ. წინად. აქ ევქსინის კიდეებზე გააშენეს მრავალნი ახალშენნი და უკედ გაიცნეს აღმოსავლეთი კიდეები აჰ ზღვისა. მის შემდეგ ზღვა „აქსინისა“ (არა სტუმართ-მოყვარე) იწოდა „ევქსი-

*) უეტესი ანუ ოტია (თეიმურაზ ბატონიშვილი).

ნად“ (სტუმართ-მოყვარედ). სამწუხაროდ, ამ დროების ცნობანიც არა გვრეწნი, ნაწყვეტ-ნაწყვეტნი არიან და მხოლოდ შემდეგი დროების მწერალნი გვაცავენ და პოეტიკური სტილი პირველად ხმარობენ სიტყვას „კავკასია“. ესხილი იხსენებს აგრეთვე: მეოტის ჭაობსა (აზოვის ზღვა), ქვეყანას კოლხიდას; მდინარეთ: ფაზსა (რიონი), გიბრისტეს (?) და თერმოდონტს, აგრეთვე ქალაქ თემისკირს (?). თითქმის ამავე დროს სკილაქს კარიანდენელი თავის *Periplus*-ში ჩამოსვლის შავი ზღვის აღმოსავლეთ კიდეზე მოზინადრე ზღვების სახელებს და ამასთანავე ცოტა მეტ ცნობებს გვაძლევს კოლხიდეელ ფაზელებზედ, მინამ სხვა ზღვებზედ.

ჰეროდოტი, მამათ-მთავარი ისტორია-გეოგრაფიისა მე V საუკ. ქრ. წინად, გვაძლევს ვრცელ ცნობებს ჩვენს ქვეყანაზე. ეს არის პირველი მწერალი, რომელიც პირად თვითონ იყო ამ ქვეყანაში და მოიმგზავრა მისი ერთი ნაწილი, სახელდობრ ფაზისიდამ კიმმერიის ბოსფორამდე (ქერჩის სრუტე) და საკმაო ცნობებს გვაძლევს კავკასიის ზღვებზე, მათ წეს-ჩვეულობაზე და ურთი-ერთ-მომართვის ვაჭრულ დამოკიდებულებაზე. რაოდენიმე ცნობანი კავკასიაზედ გადმოგვცა ჩვენ აგრეთვე ბერძნის ექიმმა ჰიპოკრატმა. კსენოფონტი (431 — 354 ქრ. წ.) შეეხება მხოლოდ კავკასიის მიჯნებსა, იხსენებს კოლხებსა და სხვა ზღვებსა. არისტოტელი მცირე ცნობებს გვაძლევს კავკასიაზედ. ყველაზე შესანიშნავი წყარო კავკასიაზედ არის *Argonautica* აპოლონ როდოსელისა (250 — 200 ქრ. წინად). ამ მწერლის ცნობანი საყურადღებონი არიან მით, რომ მას ყოველ-გვარი ცნობანი ამოუკრებია ძველი მწერ-

ლების თხზულებათაგან. აპოლონი აღწერს არგონავტთა მოსვლას კოლხიდაში, გვიამბობს ბინადარის ხილხის ყოფა-ქცევაზე, ზნე-ჩვეულებაზე და თავის მოთხრობათა უმატებს ამ ხალხის გადმოცემათა.

ცნობანი კავკასიაზედ შეივსნენ და გამრავლდნ I საუკ. ქრ. წინად, როდესაც რომაელნი ებრძოდნ *) მიტრიდატ დიდსა, პონტიის მეფესა. რომაელთ ჯარმა მოიარა ორთავე ზღვით შორის მდებარე ყელი. რომაელთაგან შეძენილ ცნობათა წყალობით I საუკ. ქრ. შემდეგ სტრაბონმა გადმოგვცა გეოგრაფია მაშინდელი დროის კავკასიისა. თვითონ სტრაბონს არ მოუყლია მთელი ჩვენი ქვეყანა და ამიტომ შეჰპარვია შეცდომანიც. მაგ. იგი ამბობს, რომ, ვეთომც, კასპიის ზღვა იყოს ნაწილი ჩრდილოეთის ყინულიან ოკეანესი, არეზი მტკერის ტოტი არ არისო და პირდაპირ ზღვას ერთვისო და სხ.

შემდეგში, როდესაც რომაელთ ომები აღბანელებთან, ობერებთან და კავკასიის სხვა ხალხებთან გახშირდა, მაშინ კავკასიაზედ ცნობანიც გამრავლდა; ესა სჩანს პლინისა და პტოლომეს აღწერილობიდან. შემდეგ და შემდეგ ბიზანტიის მწერალნი ახალ ცნობებს ძალიან მცირედ გვიამბობდნ და ამის გამო შემდეგი საუკუნენი დიდი ხნის განმავლობაში დაშთენ განუხილველად.

I ფიზიკური გეოგრაფია კავკასიისა. მთანი და მდინარენი.

ძველ დროში ევქსინისა და კასპიის ზღვით შუა მდევ-

*) ამ ომებზე ცნობებს მოვიყვანო «ივერიის» შემდეგს წიგნში.

ბარე ყელი ისრე განიერი არ ეგონათ, როგორც ნამდვილად იყო. ზოგნი ამბობდნენ, რომ მისი სიგანე არის მხოლოდ 1500 სტადი (სტადი 184,97 მეტრია) და ამასთანავე ამტკიცებდნენ, რომ ორთავე ზღვა ერთდება მდინარე უაზით. ამის გამო სელევკოს ნიკატორეს (357—281 ქრ. წ.) მოუვიდა აზრათ გაეკეთებინა ვრცელი არხი ამ ორთავე ზღვათა შუა მდებარე ყელზე, მაგრამ სიკვდილმა აღარ დააცალა, რომ თვისი წადილი განეხორციელებინა. იმაზედ, რომ კასპიის ზღვის სიმაღლე უფრო დაბალია, ვიდრე შავისა, პერძენტ არა იცოდენ რა. შემდეგში პტოლომეოსმა ყელის სიგანეს მიუზომა 60 მილი, თუმცა ნამდვილად იგი (სიგანე) უდრის თითქმის 75 გეოგრაფიულს მილს.

კავკასიას მიუსაკუთრებდნენ აზიასა, რადგან მაშინ აზიისა და ევროპის მიჯნებად სთვლიდნენ: მდ. ტანაისსა (დონს), მეოტის ჭაობსა, ევქსინის ჰონტსა, ჰრო-ჰონტიდას და ჰელლესპონტსა. ეს მიჯნები აღიარეს სტრაბონისა და პტოლომეოსის შემდეგ. ამათ დრომდის კი აზიისა და ევროპის მიჯნებათ მიაჩნდათ თაზი და არეზი. საკვირველი ის არის, რომ ისრეთს ბუნებრივს მიჯნაზე, როგორც არის, მაგ., კავკასიონის მთა, ძველთა მწერალთა არაფითარი ყურადღება არ მიაქციეს. ეს აიხსნება იმით, რომ მაშინდელ დროს კავკასიონის სიმაღლეზე, მიმართულებებზე და სიგანეზე ჰქონდათ ბინდ-ბუნდი ცნობანი. კავსიონად ძველნი ხალხნი სცნობდნენ იმ მთა-გრსხილსა, რომელიც მდებარებს კასპიის და შავი ზღვის შუა და რომელსაც ჰქონდა სარმატიდამ იბერიაში შემოსასვლელი გზა, ცნობილი კავკასიის კარებად (*portae Caucosicae*). ამის გარდა კასპიის ზღვის ახლოს იყო სხვა კარები — *portae*

Albaniae. კავკასიონი მიაჩნდათ უმაღლეს მთად. არისტოტელი ამბობს: „კავკასიონის მწვერვალნი სჩანან მეოტის ზღვიდამ და, როცა სიბნელის სუდარა გადაეფარება არემარეს, მაშინ ჯერ კიდევ ანათებენ მისნი მწვერვალნი. აგრეთვე დილითაც, ყველაზე პირველად იმას მოხედებიან მზის სხივნი და გაანათებენ“. არიანი კავკასიონს სიმაღლე-სიბრტყლით აღარებს ალპის მთებსა, პოეტნი კი უწოდებენ მას (კავკასიონს) «თოვლიანსა». იგი მიუყარებელად და მიუვალად მიაჩნდათ, მეტადრე სამხრეთის მხრიდამ. მაგრამ მიუხედავად ამისა პომპეიმა მიტრიდატის დევნაში გადიარა ეს მთა და უფრო დაახლოებით შეიტყო მისი ვითარება.

აქვე მოვიხსენიოთ კავკასიონის შტონი, რომელთაც იცნობდენ ძველნი ხალხნი. ერთი შტო, მიმავალი ჩ. ა. კასპიის ზღვისა იწოდებოდა კერაუნად; დასავლეთის მხრისა კი—სარმატიისა და კოლხიდის შუა კორაქსად, რომლიდამაც გამომდინარებდენ კიროსი და კამბიზი. სამხრეთის შტო, გამყოფი მტკერისა და ფაზისის ბასეინთა და შემაერთებული მესხეთის მთებისა ანტიტაერთან, იწოდებოდა პარიადრესად. ეს მთანი მდებარებენ პონტის აღმოსავლეთით, ატეხილნი არიან ტყით და მათზე მოსახლეობენ ავაზაკნი ტომნი. სიმაგრისა და შეუვალობის გამო მიტრიდატი თვისთა საუნჯეთა ჰმალავდა ამ მთებში და თვითონაც აქ ემაღლებოდა პომპეისა. წინად ბერძენნიც, ქსენეფონტის წინამძღალობით, ამ მთების ერთ მწვერვალზედ—ფეხესზედ ღზინობდენ, ოდეს შორიდან დაინახეს ზღვა. იქით, სამხრეთ-დასავლეთისკენ ეს მთანი იწოდებოდენ სკელიზესად; სხვა შტონი კი იყვნენ: სტრობელუს, კასპიის მთანი და ამაზონისა.

ამ მთებიდამ გამოდიან მდინარენი, რომელნიც ცნობილნი იყვნენ ძველთა ხალხთაგან. კასპიის ბასენს ეკუთვნოდნენ: კირუს (მტკვარი), რომელიც გამოდის იბერიის ანუ კორაქსის მთებიდამ და შეადგენს მიჯნას კოლხიდა—არმენიისას. მისნი ტოტნი არიან: **Aragus** (არაგვი), **Alasanius** (ალაზანი), **Cambises** (იორი), **Araxes** (არეზი) და სხვ. ყველა ესენი სანაოსნონი იყვნენ. სტრაბონის თქმით, არეზი მტკვრის ტოტი არ არის და თავის თავად შემდინარებს ზღვაში. ამას გარდა: **Albanus** (სამური) და **Casius** (კოისუ). ამათ შორის იყო „ალბანის კარები“. და სხვა მდინარენი.

ევქსინის ბასსენს ეკუთვნოდნენ მდინარენი: 1. ფაზისი (რიონი), რომლის სათავეა მესხის მთებში და ჯერ იწოდება ბოასად. მიმდინარეობს მცირე-აზიისა და კოლხიდის შორის. შემდინარებს ზღვაში ქალაქ ფაზისტან (ფოთი) $72^{\circ} 30'$ სიგრ. და 45 სიგანისა. მისნი ტოტნი არიან: გლოკუს და ჰიპპუს (ცხენის-წყალი). რიონი სწრაფია და მღელვარე, წყალი მისი ცივია და ისეთი მსუბუქი, რომ ზღვის წყალს ზემოდან მოექცევა ხოლმე. მდ. ფაზისისაგან ხოხბები იწოდებიან ფაზანებად (**Phasanae**), რომელნიც მრავლად იპოვებოდნენ აქაურობაში. 2. **Acampsis** (კოროზი) გამოდის სომხეთის მთებიდამ ლაზების ქვეყნის დასავლეთის მხრიდამ, შემდინარებს ზღვაში ისეთის სიქლიერით, რომ ბერძენთ დაარქვეს «ბოას» (ლრიალა). 3. ჰიპანის (კუბანი) გამოდის კავკასიონის მთიდან და მიმდინარებს აზიის სარმატიდამ ორ ტოტად; ერთი მათგანი შემდინარებს აზოვის ზღვაში. მეორე შაქში კიმმერიის ბოს-

ფორთან ახლოს. 4. მერმოდას (ეგერლიკი). 5. ტანაის (დონი). 6. Chobus(ხობ) და სხვანი.

II კავკასიის ხალხნი და მათი ქვეყანანი.

კოლხიდა, იბერია და აღბანია—აი ქვეყანანი, რომელნიც ბევრად თუ ცოტად ცნობილნი იყვნენ ძველ ხალხთაგან. ეს ქვეყნები მეტად ნაყოფიერნი არიან, გარდა მთიანი ადგილებისა და აქვთ მშვენიერი იალალები.

ამ სამთა ქვეყანათაგან ყველაზე დასავლეთით სძევს ის მხარე, რომელსაც პირველად პინდარმა და ესხილმა უწოდა სახელად კოლხიდა. ამ დრომდის კი იგი ცნობილი აყო «აიად», რომელიც საკუთრად იყო საცხოვრებელი ადგილი მეფის აიეტისა (Aietes). პროკოპის ნაწერებში იგი იწოდება ლაზიკად (Lasica). ეს მხარე განსაკუთრებით ცნობილი შეიქმნა არგონავტთა მოგზაურობის შემდეგ. სამხრეთ დასავლეთით კოლხიდას ჰმიჯნავდა პონტის სამეფო, დასავლეთით ევქსინი მდ. არაქსის შესართავამდე (პტოლომეოსის ჩვენებით ეს მდინარე იყო ქალაქის დიოსკურიის ახლოს, ჩრდილოეთით კავკასიონის მთანი, გამყოფნი კოლხიდას აზიის სარმატისაგან; აღმოსავლეთით კოლხიდას და იბერიას შუა მდებარებდნენ მესხის მთანი, და სამხრეთის მიჯნა კი მიუწვდებოდა სომხეთის მხარეს (არმენიას). მაშასადამე კოლხიდად უწოდებდნენ იმ ქვეყანას, საცა ეხლა მოთავსებულია: იმერეთი, გურია, სამეგრელო და აფხაზეთი. კოლხიდას მოსახლენი იყოფოდნენ მრავალ ხალხებად. ამათ შორის მოხსენებულინი არიან მახელო-

ნნი და გენიოხნი. ესენი, ძველების ფიქრით, იყვნენ სპარტანელთ შთამომავალნი, დაშთენილნი აქ სარგონავტოვან. თუმცა უმეტესი ნაწილი მათი სცხოვრებდა მთიან ადგილებში, მაგრამ ბარშიაც ზღვის პირისკენ, როგორც ამბობს სტრაბონი, ჰქონიათ 1,000 სტადის სიგრცე ადგილი. გენიოხნი კარგ ხალხად არ ითვლებოდენ. არისტოტელი უწოდს მათ „კატო-ქამიად“. სტრაბონი ამოწმებს, რომ ესენი და ახენელები იოლად მიდიოდენ ზღვაზე მეკობრობით. მათ ჰქონდათ გრძელი ნაეები. თითოში 30 კაცი სხდებოდა. მთელი ფლოტი, ამნაირის ნაევებით შემდგარი, დაეცემოდა ხოლმე სავაჭრო გემსა, ან ზღვის პირა ქალაქებსა სცარცვიდა, დათარეშობდა. ამნაირად გენიოხნი ზღვაზე ბატონობდენ. მათ ხანდისხან ზველოდენ მცხოვრებნი კიმმერიის ბოსფორისა. ესენი ნებას აძლევდენ გენიოხთ გადმოსულიყვნენ მათი ძვეყნის კიდეებზედ, შეექუჩებინათ დავლა და გაეყიდნათ. თავის ქვეყანაში რომ ბრუნდებოდენ, იღებდენ თავიანთ ნაევებს მხარზე და მიჰქონდათ ტყეში. ეს იმიტომ, რომ კარგი ნავთ-საყუდელნი არა ჰქონდათ. იქ, ტყეში შესჭამდენ ნადავლსა და მერმე ისევ შეცურდებოდენ ზშვაში სამეკობროდ. ხან-და-ხან სხვის ქვეყნებშიაც გამოდიოდენ, ავაზაკებრივ ატყვევებდენ ხალხსა და მერე ისევ პატრონებსავე მიჰყიდიდენ.

გენიოხთ მეზობლად მოსახლეობდენ ციდრეტნი და ლაზნი. შემდეგში უკანასკნელი სახელი ეწოდათ ციდრეტებსაც. ამათ იქით, ზღვის პირ-პირ სცხოვრებდენ აფსილნი (Apsilae) და აბაზგნი (აფხაზნი), რომელნიც აგრეთვე ვაჭრობდენ ტყვეებითა. ესენი პროკოპის დროს იყვნენ ლაზთა უფლების ქვეშე. აბაზგთ იქით იყვნენ სა-

ნიგნი და მერმე კორაქსნი (Coraxi), კორაქსის მდინარის გაყოლება, ქალაქ დიოსკურთან. ამათგან აქაური მთებიც იწოდენ კორაქსის მთებად. ამათ იქით ჩრდ. დასავლეთისკენ მოსახლეობდენ: კოლელნი, მელდახლელნი, გელონნი და სვანნი ანუ სვანოკოლხნი (Suanocolchi). უკანასკნელ ხალხზე სტრაბონი ამბობს, რომ იგინი მეტად უშნონი, მაგრამ ამასთანავე ძლიერნი და მეომარნი არიანო. მათ ჰყავთ მეფე, რომელსაც ახლავს 300 მდივან-ბეგი. ოპის დროს ამათ შეეძლოთ გამოეყენათ 200,000 მეომარი. ამ ქვეყნის მდინარეებში იპოვება ოქროს ქვიშა. იგინი თავიანთ ისრებს უსმენ რაღაც ნაირს წხამსა, რომელიც თავის შესაჯარის სულით თავბრუს ახვევს დაჭრილთა. სვანთ შემდეგ სცხოვრობდენ ფტიროფაგნი Phthirophagi), ესე იგი ტილთაჭამიანი, ასრე წოდებულნი უწმინდურად ცხოვრებისაგამო.

კოლხილის შუა, დაახლოვებით იქ, საცა ახალციხეა, სცხოვრობდენ მესხები. იმათ ჰქონდათ ფრიქსისაგან აგებული ტაძარი და ჰყავდათ არაკული ღმერთის ლევკათისა, საცა ყოჩის მსხვერპლად შეწირვა აღკრძალული იყო. როდისღაც ეს ტაძარი მეტად მდიდარი იყო, მაგრამ იგი გაცარცვა (პირველად) ფარნაქმა, ბოსფორის მეფემ (184—157 ქრ. წ.), მეორეთ მიტრიდატ მე VI-მ (121—64 ქრ. წ.) სვანთა და კორაკსთ აღმოსავლეთით სცხოვრობდენ მონრაფნი (მეგრელნი) და აბაზგებს იქით მთებში კი—ბრუხნი (Bruchi).

ყველა ეს ხალხნი ძველს დროიდგანვე იყვნენ სპარსელთ გავლენის ქვეშე. ჰეროდოტი ამბობს, რომ თუმცა იგინი ელდებულნი არ იყვნენ, მაგრამ სპარსთ ხელმწიფეს მაინც ხუთ წელიწადში ერთხელ უგზავნიდენ 100 ყრმასა და 100 ქალსა. შემდეგ დროში კოლხილა ჩავარდა პონტის მეფეთ უფლების ქვეშე. მიტრიდატი აქ მართველებად დასვამდა ხოლმე უკეთეს თვის მეგობართაგანსა. მიტრიდატის დამარცხების შემდეგ (37 წ.

ქრ. წ.), რომელთა კოლხიდა აჩუქეს პოლემონს, პონტიისა და ბოსფორის მეფეს, რომლის სიკვდილს შემდეგ ქვეყანას ჰმართავდა მისი მეუღლე პითადორიდა. შემდეგ ეს ქვეყანა ისევ დაიპყრეს რომაელთ, რომელნიც იღებდნენ ხარკსა აქაური მმართველებისაგან. მათ (რომაელთ) ზღვის კიდეებზედ ვაჭრობის გასაფრცვლებლად ააგეს რამდენიმე ციხე და სავაჭრო ფაქტორიანი. თვით კოსტანტინე დიდის დრომდის რიონის შესართავებთან იხილვებოდენ რომაელთ ციხენი.

სტრაბონი აიბობს: «ეს ქვეყანა ძალიან ნაყოფიერია. აქ მრავალია ნავთ საშენი მასალა. მიწა აღმოაცენებს სელსა და კანაფსა. შესანიშნავია აქაური ტილოს ნაქსოვნი, რომელიც იგზავნება სხვა ქვეყნებში. აქვე აკეთებენ სანთელსა, ფისსა და თაფლსა, მაგრამ ეს უკანასკნელი მწარეა». აქაურ თაფლზე ქსენეფონტი ამბობს: «ბერძენთ მეომართ რომ საჰმეს თაფლი, რამდენსამე დღეს დამთვრალნი იყვნენ. ზოგიერთს კი საშინლად აღებინა და გააჟაღარათა და დიდ ხანს უგონოდ დაშთნენ». ამ ნაირ თვისებას აქაური თაფლისას პლინი ხსნის მით, რომ ფუტკარი თაფლის მასალას აგროვებს ერთ გვარ მცენარისაგანა, რომელსაც ჰქვიათ როდოდენდრონი.

დავასახელოთ უმთავრესნი ქალაქნი ამ ქვეყანისა. ზღვის კიდის ქალაქთა შორის პირველი ადგილი უჭირავს დიოსკურის. იგი, არრიანის თქმით, იყო მილეტის ბერძენთ ახალშენი. მდებარებს მდ. ანტებურის შესართავთან, 790 სტადის (100 მილი) სიშორეზედ ფაზისიდამ და 2,20 სტადიისა—ტრაპეზუნტიდამ. ეს იყო უმთავრესი სავაჭრო ქალაქი ყველა გარშემო მდებარე ქალაქებისათვის. სავაჭროდ (ბაზრობაზედ), პლინის სიტყვით, აქ მოაწყდებოდა 300 არა ნაკლები სხვა და სხვა ტომის ხალხი. სტრაბონის თქმით კი არა ნაკლებ 70 ტომის წარმომადგენელთა. აქ სცვლიდენ საქონელს უმეტესად მარილზე, რადგან კოლხიდაში მარილი სრულიად არ მოიპოვებოდა. თავის სავაჭრო საქმეების წარსამართავად რომაელთ ჰყვანდათ აქ 130 მთარგმნელი (მო-

ენე) და ქალაქს დიოსკურს დაარქვეს სებარტიპოლი. პირველ საუკუნეში ქრისტეს შემდეგ ეს ქალაქი ცარიელი იყო. იუსტინიანემ კი მასში ჩააყენა თვისი ჯარი.

ფაზისის შესართავთან მდებარებდა ქალაქი ფაზისი (ფოთი). სამის მხრით მას ერტყა წყალი: წინაღონ ზღვა, მარჯვნივ მდინარე, და მარცხნივ ტბა (პალეოსტომი). ეს ქალაქი შესანიშნავი იყო თავის ტილოს ნაქოვებითა. 350—360 სტადიაზე დიოსკურიდამ იყო ქალაქი პოტი, რომელსაც სტრაბონი უწოდს «დიდსა». იგი მდებარეობდა კოლხიდის მიჯნაზე და I საუკ. ქრ. შემდეგ დაინგრა გენიოხთაგან. შემდეგში გაამაგრეს რომაელთ და დააყენეს იქ თვისი ჯარები. დიოსკურის აღმოსავლეთით იყო ქალაქი ნეაპოლი. მდინარე ციანეს და ხარისტოს შუა მდებარებდა ქალაქი გეაპოლი.

შიგ ქვეყანაში მდებარე ქალაქნი: სარაპანა (შორაპანი) შესანიშნავი ციხე კოლხიდასა და იბერიას შუა. იგი მდებარებდა ვიწრო და შეუვალ ლელეში მდ. ფაზისზე. რადგან აქ ეს მდინარე მეტის მეტად იკლავება, ამიტომ იბერიაში მიმავალ გზაზედ გაკეთებულ იყო 120 ხიდამდე. სარაპნიდამ ორი დღის სავალი გზა იყო მტკვრამდის. ქალაქი ციგოპოლი მდებარებდა ტრაპეზუნების ახლოს. სურეიუმი (სურამი) სარაპნის დასავლეთით (?), ქალაქი არხეაპოლი—შემდეგში კოლხიდის დედა ქალაქი მდებარებდა იბერიის მომიჯნავედ ფაზისზე, გარშემორტყმულ იყო მაღალის კლდეებით. აგრეთვე იყვნენ: როდოპოლი და მთაში მდებარე ციხე უხემრიონი. ქუთაისი (კუტატოს) ძველადგანვე ცნობილი იყო, როგორც მაგარი ციხე. აპოლონ როდოსელი და სტეფანე ბიზანტიელი უწოდებენ მას „კიტას“. ამ ქალაქს ბესი სთვლიდა მედეას სამშობლოდ, თუმცა სხვანი, მაგ. სკილაქსი უჩვენებს სხვა ქალაქს—მალას (Mala) და სტრაბონი კი «აიას» (ეა ანუ ნაქალაქევი), მდებარე ზღვიდამ 30 სტადიაზე ფაზის პირას.

იბერია. კოლხიდიდგან იბერიაში წასასვლელი გზა იყო შორაპნიდამ ფაზისის (?) გაყოლება ვიწრო ლელეში. მრავალნი კლდენი, სწრაფნი მდინარენი და მაგარნი ციხენი შეუვალს ჰყოფდენ ამ ლელესა (ყელსა). ამ ყელს გარდა, იბერიაში წასასვლელი გზანი სხვანიც იყვნენ. სტრაბონი ამბობს: „ჩრდილოეთის მაწანწალა ხალხებიდამ მიდის სამი დღის გზა მთა-მთა, მერმე 4 დღე არაგვის (Aragus) ხეობაში, საცა გზა ისრე ვიწროა, რომ იქ მოგზაურნი და საქონელნი თითო-თითო ძლიეს გაივლიან. გზის ბოლო კი გამაგრებულია ძლიერის ციხით. ალბანიის ყელი ჯერ იწყობა კლდეზე დაკიდულ ბილიკიდამ, რომელიც მერმე გადადის ალაზნის ქაობში. სომხეთიდამ გზა მიდის (იბერიაში) მტკვრისა და არაგვის პირ-პირ. ამ მდინარეთ შეერთებამდე შეგვხვდება ორი მაგარი ციხე—მდ. მტკვარზე არმოზიკა (არმაზი) და მეორე მდინარეზე კი—სევსამორა. ამნაირად იბერიის დასავლეთით მდებარებდა კოლხიდა, სამხრეთით მტკვარი განჰყოფდა მას სომხეთისაგან, აღმოსავლეთით ალაზანი ალბანიისაგან და ჩრდილოეთის მიჯნას კი შეადგენდა კავკასიონის მთა. მაშასადამე იბერია, თითქმის, უღრის ეხლანდელ ქართლსა და თიანეთის მაზრასა. უმცირეს ნაწილს ამ ქვეყნისას შეადგენდა მეტად ნაყოფიერი ბარი ადგილი, საცა სცხოვრებდა მიწის მხენელი და მშვიდობიანი ხალხი, რომელსაც ჰქონდა თვისი სახელმწიფო წეს-წყობილება. მთა ადგილებზე მოსახლეობდენ იგეთივე მეომარი ხალხი, როგორც სკვითნი და სარმატნი, თუმცალა ენეიც მიწის მუშაკობასაც მისდევდნენ რაც უნდა იყოს, იბერნი უფრო მალლა იდგნენ თვისი კულტურით, მინამ კოლხნი. სტრაბონი, სხვათა შორის, ამბობს, რომ იბერიასა აქვს მრავალი ქალაქები და სოფლები, რომლებშიაც შეხვდები მშვენიერ კრამიტით დახურულ სახლებსა, ბაზრებსა და სასტუმროებსა (მგზავრთათვის).

იბერიაც ძველადგანვე იყო დამოკიდებულებასა და გაელენასა ქვეშე სპარსთა ხელმწიფეთა. მთელი ხალხი ამ ქვეყნისა იყოფოდა (უნდა დაუმატოთ თარნაოზიდამ 302 — 237 წ.) ოთხ კასტად ანუ დასად: პირველნი, ანუ კეთილშობილნი. ამათგან ირჩევედნ მეთესა და შემდეგ ამისა მეფის ახლო მონათესა ვეთაგან — მსაჯულსა და სპასპეტსა. მეორე, ქურუმნი, რომელნიც აგრეთვე იღებდნ მონაწილეობას სამსჯავროში(?), მესამე, მხედარნი, მეოთხე, უბრალო ხალხი, მეფის ყმანი. ქონება გაუყოფლად ეკუთვნოდა მთელს ოჯახსა, რომელსაც უფროსობდა უფროსი პირი ოჯახისა. შემდეგ დროებში იბერიელნი ჩაცვიდნენ რომაელთ უფლების ქვეშე. არცინის ძეგლზე (*Monumentum Anciranum*), რომელიც ანციის მცხოვრებთ ააგეს აგვისტოს (კეისრის) პატივის საცემლად, მეგობრობის მთხოვნელ მეფეთა სახელებ შორის ეწერა აგრეთვე სახელნი იბერიისა და ალბანიის მეფეთა. ტრაიანეს მეფობაში კი იბერნი იყვნენ ქვეშევრდომნი რომაელთა. მათ ქვეშევრდომობაში დაშთენ იულიანემდის და მაშინ კი იგინი დაიმორჩილა სპარსეთის მეფემ საფორმა.

უმთავრესი მოსაყალი ქვეყნისა იყო: პური, ზეთი და ღვინო, რომელიც განთქმული იყო ძველ დროიდგანვე.

ქალაქნი იბერიისა. კოლხიდის მიჯნაზე — იდეესსა, რომელიც უფრო ძველ დროს იწოდებოდა ფრიქსოპოლისად. უფრო შესანიშნავი იყო არმოკეტიკა ანუ არმაკელიკა. ეს იყო მაგარი ციხე. ამ ციხის შირდა-პირ მტკვრის მეორე კიდეზე იყო სევსამორა. ამას ჩრდილოეთით 12¹/₂ გეოგ. მილზე არტანისსა. კაპიის ზღვის პირას მდებარებდა ციხე კუმანია, რომელსაც ერქვა აგრეთვე იუროიპახი და რომელიც მეხუთე საუკუნეში დაიჭირეს სპარსთა.

ალბანია. იბერიის აღმოსავლეთის მხრით მდებარებდა ალბანია, ესე იგი ეხლანდელი ბაქოს გუბერნია და სამხრეთი მხარე დაღისტნისა. იბერიის და ალბანიის მიჯნა იყო ალაზანი და ჩრდილოეთიდან ჩამოყალი შტო კავკასიონისა. ალბანიის ჩრდილოეთით იყო სარმატია, კერაუ-

ნის მთებს გადაღმა. აღმოსავლეთით კასპიის ზღვის პირა ჭაობიანი. სამხრეთის მიჯნად ითვლებოდა მტკვარი და არეზი. ჩრდილოეთი ნაწილი ალბანიისა და დასავლეთი — კამბიზენა იყვნენ მთიანნი, ამას გარდა კამბიზენა იყო უწყლო. სხვა ნაწილები ალბანიისა ირწყვებოდა მტკვრის წყლით და მეტად ნაყოფიერი და მდიდარი იყო.

სტრაბონი აღტაცებით აღწერს ამ მხარეს და ამბობს, რომ აქ იზრდება საუკუნოდ მწვანედ მშთენი მცენარენი და მშვენიერი ხილიც იცისო. ამიტომ ეს ქვეყანა მას შეუდარებია ჰომეროსის ციკლოპთა ქვეყნისათვის და ამ უკანასკნელთ ქვეყნების ლექსით აღუწერია ჩვენი ქვეყანაც:

«იქ უდარდელად იგინი, უკედაეთა შემწვობით ყოვლის მქონენი, არც ხვნენ ხელითა, არცა ხვნენ გუთნითა, იქ მიწა ნაყოფიერი მრავლად უზენელ-უთესველად აჯილდოებს მათ შვრიითა, პურიითა, ქვრიითა და ყურძნის მშვენიერი ნაყოფითა».

სტრაბონის მოწმობით, საკმაოა, რომ გუთნით მოხნა და დასთესო და ნიადაგი დაუსვენებლივ იძლევა სამსა და ოთხს მშვენიერს მოსავალს. პირველ მოსავალს ორმოცდაათჯერ მეტი მოაქვს დათესილზე. ეს ქვეყანა, კარგი სარწყავების შემწვობით, გადამწვანებულია მშვენიერი და ნაყოფიერი ბალახით, რომლითაც იკვებება დიდძალი საქონელი. ვენახებს არაფერი მოვლა არ უნდათ, მხოლოდ ყოველ ხუთ წელიწადში ერთხელ სხლავენ. ორი წლის ბაგაც იძლევა ნაყოფსა. როდესაც კი გაიზრდება, მაშინ ნაყოფი ულეველია და ერთი ნაწილი მტევნებისა ზედვე ვაზზე რჩება მოუკრეფლად. ეს ქვეყანა მხოლოდ იმითია ცუდი, რომ აქ იცის ბევრი შხამიანი მწერი, ქვემძრომი და ობობა. ობობის ნაკბენისაგან კაცი ავად ხდება და კვდება.

აქაური ხალხიც ლამაზია, მშვიდობის მოყვარე, უნგარო, მაგრამ ზარმაცი. იუსტინე (მე II საუკ. ქრ. შემდეგ) ამბობს, რომ, ვითომ ეს ხალხი აქ მოსულიყოს ჰერკულესთან ერთად იტალიის ალბანიის მთებიდან. და ამის გამოც ასრე გულ-ლიად მიიღეს პომპეი მისის მხედრებითაო. ტაციტი გვარწმუნებს, რომ ალბანელნი და იბერნი კავკასიაში მოვიდნენ იაზონთან ერთად თესალიიდანაო მაშინ, როდესაც იგი მედიის მოტაცების შემდეგ მეორედ შამ-ავიდა კოლხიდაშიო.

თუმცა ხვნა თესეა ამისთანა ნაყოფიერ ქვეყანაში უფრო მეტ სარგებლობას მისცემდა ალბანელთ, მაგრამ ისინი ხვნა თესვას არ მისდევდნენ, არამედ საქონლის მოშენებასა, თევზაობას, ნადირობას. სანადიროთ კარგა გაგეშილი ძაღლები ჰყავთ, რომელნიც მეტად ღონიერნი არიან. პლინი და სოლინი ამბობენ, რომ აქაური ძაღლები ნადირებზედაც ღონიერნი არიანო და შეუძლიანთ შეჯახება ხარსა და ღომთანაო. როდესაც ალექსანდრე მაკედონელმა გაილაშქრა ინდუსტანისაკენ, მაშინ ალბანიის მეფემ გაუგზავნა მას საჩუქრად ორი ძაღლი. ერთი მათგანი. მიუტყეს ღორებსა და დათვებსა, მაგრამ ძაღლი არც კი გაინძრა მათ დანახვაზე: ღირსად არა სცნობდა ამ გვართ მსხვერპლებს. ალექსანდრემ ვერ გაიგო ესა და ძაღლი მოაკვლევინა. მეორე ძაღლმა კი ძირს დასცა ღომი და შეეპოჟოლა სპილოსაცა, რომელიც თავის სიმარდით ჯერ დაღალა და მერე მივარდა და დედა მიწაზე დაანარცხა.

ალბანელთ უნგარობის დასამტკიცებლად სტრაბონს მოჰყავს ის ფაქტი, რომ ოქროს ფული არა აქეთო. ალბანელთ თვლა იცოდნენ მხოლოდ 100-მდის. არ ხმარობდნენ წონას, ზომას და საქონელის ცვლით ვაჭრობდნენ. უმეტესი ნაწილი მათგანი ღარიბნი იყვნენ. ჩვეულებისამებრ მკვდართან ერთად ჰმარხვიდნენ მთელს მის ქონებასა და ამიტომ ვერც ერთი ვერ იძენდა სიმდიდრესა.

თუმცა შვიდობის მოყვარენი იყვნენ, მაგრამ თუ კი მათ თავისუფლებას და ქვეყანას შეეხებოდნენ, მაშინ იგინი გახდებოდნენ ძლიერნი და გულადნი. პომპეის წინააღმდეგ მათ გამოიყვანეს 60,000 ქვეითი ჯარი და 20,000 უკეთესი ცხენოსანი. მათი იარაღი იყო: ისარი, შურდული და ხიშტი (ლახვარი). იმათ ეცვათ რკინის პერანგნი და ნადირის ტყავის ქუდეები და ჰქონდათ კარების ტოლა ფარები. მთელი ხალხი იყოფოდა 12 ნაწილად და ყოველ ნაწილს საკუთარი მეფე ჰყვანდა. სტრაბონის დროს კი მათ ერთი მეფე ჰყვანდათ და ლაპარაკობდნენ 26 ენაზედ. შემდეგში შვიდობის მოყვარე ალბანელნი გახდნენ მეტად მეომარ ხალხად. დიონი კასიუსი და ამმიანის მოწმობით, იგინი მონათესავენი იყვნენ მასსაგეტებისა და მათთან ერთად შეესეოდნენ ხოლმე მეზობლად მყოფ ქვეყნებსა. ვესპასიანეს დროს იგინი გავიდნენ კასპიის კარებიდამ და დაეცნენ სომხეთსა და მიდიასა, ასე, რომ აქაურმა მეფემ ვოლოგესმა ითხოვა შემწეობა რომაელობაგან. აღრიანეს დროსაც მათ გაიმეორეს თვისი გალაშქრება. მე IV საუკ. ქრ. შ. იმათ მდინარე დუნაიაზე ფილიპიის ბრძოლაში დამარცხეს რომათა მეფის გორდიანის ჯარნი. შემდეგში გუნთაგან შეეიწროებულნი მიიქცნენ გალლია-ისპანიისაკენ, დამარცხდნენ და სრულიად განიბნნენ.

ალბანელთ სარწმუნოება. იგინი თაყვანსა სცემდნენ მზესა, ზევესსა და უმთავრესად მთვარესა. მთვარის ტაძარი იდგა იბერიის მიჯნაზე. პირველ ქურუმად ტაძარში ითვლებოდა მეფის შემდეგ პირველი პირი ეა. მას ექვემდებარებოდნენ ყველა მოსამსახურენი ტაძრისა. ზოგი მათგანი წინასწარმეტყველებდა, ზოგი კი მიდიოდა ტყეში და მარტობაში ატარებდა დროებასა. ყველაზე უკეთ მოღვაწეთ გამოიყვანდნენ ხოლმე ტყიდგან, შეუყრიდნენ ბორკილებსა და მთელ წელიწადს აჭმევდნენ უკეთეს საჭმელსა და მერმე სხვა სამღვთოებთან ერთად სწირავდნენ მსხვერპლად ამ ნა-

ირად. ის, რომელსაც ეჭირა ხოლმე სამღეთო ლახვარი, მიუახლოვდებოდა მსხვერპლისა და სცემდა ფერდში. იმის მიხედვით, თუ რა ნაირად დაეცემოდა მსხვერპლი, ქურუმნი იწანასწარმეტყველებდნენ ხოლმე. მერმე გვამს გადიტანდნენ სხვაგან და ყველანი მივიდოდნენ, შეეხებოდნენ და განიწმინდებოდნენ.

ალბანიის ქალაქებს პირველად იხსენიებს პტოლომე, თითქმის იქ, საცა ეხლა ბაქოა, ძველად იყო ქალაქი გეტარა. ამის ჩრდილოეთით, მდ. ალბანზედ იყო ქალაქი ალბანი. მდ. კაჭიუსის ჩრდილოეთის მხრით იყო ქ. თიანუხა. შგი ალბანიაში ალაზნის მტკვართან შესართავთან იყო ქალაქი ოზიკა, ალბანიის კარების ახლოს კი ხაბალა (ყაბალა?).

ალბანიას სტრაბონი მიუსაკუთრებს კასპიის ქვეყანასაც. აქ სცხოვრებდა ხალხი კასპნი, რომელთაგან თვით ზღვაც იწოდა კასპიისად. ამ ხალხს ჰქონდა ჩვეულებად ისა, რომ 70 წლის ბებერ კაცებსა და დედა-კაცებსა შიმშილით უდაბნოებში ამოხოცდა ხოლმე.

მცირე ხალხნი. მდ. კორაქსილამ მოკიდებული კავკასიონის ჩრდილოეთით მდებარე ქვეყანა მეოტის ქაობამდის და მდ. ტანაისამდის იწოდებოდა სარმატიად და ამის აღმოსავლეთის მხარე კი აზიის სარმატიად (*Sarmatia Aziatica*), მაშასადამე სარმატია იყო ის ქვეყანა, სადაც ეხლა სცხოვრობენ: ჩერქეზნი, ყაბარდონი და ჩრდილოეთის მხრის დალიატანელნი და სხ. ამ ქვეყანაში ძველად ბევრი ხალხნი სცხოვრობდნენ და ყველას საერთოდ ერქვათ სარმატნი. სტრაბონის თქმით, ზოგიერთნი მათგანნი სცხოვრობდნენ მთებში, სხვები ტყიანს ღელეებში და იკვებებოდნენ ნადირის ხორციით, გარეულის ხილით და რძით. ზამთარში მთები შეუუვალნი არიან და ზაფხულობით კი იცმენ ლურსმებ დაკრულ ქალამნებსა და მათ შემწეობით აღიან მთებზედა. მთებიდან კი დაცურდებოდნენ ხოლმე მჯდომარენი ტყავზედ. აი საი ხელები ამ ხალხებისა კოლხიდის სევანთ მეზობლად იყვნენ

ციგნი, შემდეგ სინდნი, მერმე კორკეტნი (ალბად აწინდელნი ჩერქეზნი), რომელთაც ეპყრათ 800 სტადი ზღვის პირისა. ამათ იქით მარდნი, აზეელნი და ბოსფორელნი კიმბერიის ბოსფორზე, ტამანის ნახევარ კუნძულზე მდ. ანტიკიტის შესართავთან. ეს ხალხი იყო ძლიერი და მეომარი. ამათ დაიპყრეს სინდნიცა და უმეტესი ნაწილი მეოტებისაცა. ევქსინის პონტიც განათავისუფლეს მეკობრეთაგან და დააარსეს დიდი სამეფო და დაიწყეს ვაჭრობა, მაგ. ათინაში ჰგზავნიდენ ხარძალსა. მიტრიდატის ომების შემდეგ ბოსფორნი შავიდენ უფლებასა ქვეშე რომაელთა.

კასპიის ზღვის პირას რომაელნი იცნობდენ ხალხებს: უდებს (უდინთ) მდ. უდონზე (კუმა). ამათ სამხრეთით იყვნენ ალონდნი მდ. ალონდაზე (თერგი), ამათ სამხრეთით ირონნი მდ. სოანზე. ალონდების მეზობლად იყვნენ დიდურნი და სანაბნი. ამ ორ ქვეყანას შორის იყო სარმატიის ანუ კავკასიის კარები. დასავლეთით და ჩრდილოეთით მონრალებისა სცხოვრობდენ აგარიტნი, ამათ მეზობლად მეტიბნი, მერმე კონაპსენი და სხ. ატრაბონი იხსენიებს კიდევ თროგლოდიტებს კავკასიონის ჩრდილოეთ ზურგზე, ესენი სიცივისაგამო სცხოვრობდენ გამოქვაბულებში და ჰქონდათ დიდ-ძალი პური. ამათ ჩრდ. იყვნენ ხამეკეტნი და პოლიფაგნი, შემდეგ იყვნენ ისადიგების სოფელნი. ქვეყანას ამაზონკებისა, რომელთაც იცნობდა ჰომიროსი და რომელიც, გეროდოტეს თქმით, ემუქროდენ საბერძნეთსა, სხვა და სხვა ადგილას უჩვენებდენ. პირველად შეჯგუფულები იყვნენ იგინი ქალაქის თემისტირის მიდამოს კაპადოკიაში მდ. თერმოლონტზე. აქედგან გადავიდენ სკითეთში მელოტის ზღვის კიდეებზე და მდ. ტანაისზე და აქ შეუერთდენ საურომატებსა. სხვები ამბობენ, რომ იგინი კერაუნის მთებში სცხოვრობდნო. პტოლომეი კი მათ საცხოვრებელ ადგილს უჩვენებს ვოლგის შესართავისაკენ.

სინდერის ქვეყანაში იყვნენ ქალაქნი: გორგიპპია ზღვის ახლოს, ეს იყო მათი დედა-ქალაქი. გერმანასსა, მერმე სინდუსი, რომელიც სკილაქსის თქმით იყო ბერძენთ ახალ-შენი, 400 სტადიაზე ამისგან. დასავლეთისკენ იყო ქალაქი და ნავთ-საყუდელი ბატა. ბოსფორის სამეფოს დედა ქალაქი იყო ფანაგორია, რომელიც, საფიქრებელია, წინად იყო მილეთლების ახალ-შენი. აქ იყო აფროდიტის ტაძარიც. მე VI საუკ. გუნებმა და გოტებმა იგი დაანგრიეს.

III ვაჭრობა.

ვაჭრობა. ვაჭრობას ხელს უწყობდა ზღვის სიახლოვე თვით ადგილ-მდებარეობა და სიმაღლრე ქვეყნისა და მდინარენი, რომელთ შემწეობით საქონელი შავი ზღვიდან ადვილად გადადიოდა კასპიის ზღვაში და იქიდგან ინდუსტანისკენ. ამნაირადვე ინდუსტანიდგან საბერძნეთისკენ. ბერძენთ შავი ზღვის პირას გაჩაღებული ჰქონდათ ვაჭრობა, მათ ააშენეს მრავალი ახალშენები, მეტადრე მილეტელებმა. შესანიშნავი ახალშენი იყო დიოსკურია, საცა ბაზრობას ესწრობოდა 300-დის სხვა-და-სხვა ხალხი. ქალაქი ფაზისი იყო საქონლის საწყობ ადვილად. თვით კოლხთაც კარგი ვაჭრობა ჰქონდათ. მათ ახალშენებს პომპონი მელა და პლინი იხსენიებენ ისტრიაში — პოლუ, ილლირიაში — ოლცინიუსში და ორიკისში.

აქედგან (კავკასიიდგან) გაჰქონდ:თ ტყავები (ბეწვეული), ფისი, საშენებელი მასალა, თაფლი. ოქრო, ვეცხლი და რკინა, აქ ძველადგანვე იხმარებოდა. სელისაგან ჰქსოვდენ მშვენიერ და ძვირფას ნაქსოვებსა, რომელნიც მთელს ქვეყანას გაჰქონდა. ქ. ფაზის საწყობში მრავლობით იყიდებოდა ინდოეთიდგან მოტანილი ძვირფასი ქეები, ბამბა და

სხვ. ამასთანავე საეპქრო საგნად ითვლებოდა ყიდვა მონათა და ყრმათა, ერთსაც და მეორესაც მრავლობით ეძქრობდენ ქალაქ ტანაისში და ფანაგორიაში.

კავკასიაში ორი საეპქრო გზა იყო. ერთი ინდუსტანიდამ გადმოდიოდა მდ ოქსუსზე და კასპიის ზღვის სამხრეთის კიდეებზე მოდიოდა მდ. მტკვრამდე და მერმე ამ მდინარით 5 დღეში საქონელი გადაჰქონდათ ფაზის ხეობაში (შორაპანში და სხვ.). მეორე საეპქრო გზა სომხეთიდან კამბიზენში (ქიზიყში) ალბანიაში და იბერიაში და აქედგან აორსების ქვეყანაში. ამაორსებს თავის ატლემებით გადაჰქონდათ დიდძალი საქონელი ფანაგორიაში და ტანაისში. მთების გზები ქარავენებისთვის მეტად საშიში იყო და ამის გამო მრავალი ხალხი და საქონელი იღუპებოდა ამ ადგილებში. (სტრაბონი). აორსებმა ქარავენებით შეიძინეს დიდი სიმდიდრე: ჰქონდათ უთვალავი ოქრო და ოქროს ჭურჭელი.

შემორე მოყვანილნი ცნობანი დაბეჭდილნი არიან კავკასიის სამასწავლებლო ოლქის მიერ გამოცემულ წიგნში: «Сборникъ матеріаловъ для описанія мѣст. и племень кавказа» ცნობანი შეუკრებია ბ. განს და ჩვენ ჯველა მისგან მოყვანილი ცნობანი, გარდა ზოგიერთის ადგილებისა, შემოკლებით და ჩვენის სიტყვით აღწერეთ.

მოსე ჯანაშვილი.

ბიბლიოგრაფიული განცხადება

დაიბეჭდა, გამოვიდა და ისეიდება ახალი, მესამე, გამოცემა

«გუნებოს პარისა»

გასწორებული და შეკესებული. ამ გამოცემაში ცოტად შემოკლებულია პირველი განყოფილება, რომელიც იშურობს ბუნების მეტეოროლოგიას, სამატეოლოგია ახალი სურათები, ახალი ლექსები, ქრისტიანობის გადიდებულია, წიგნი შეკესებულია ახალი ისტორიული განყოფილებით, რომელიც იშურობს ვრცელს აღწერას საქართველოს ისტორიის სახელოვანი პირების ცხოვრებისას და მოქმედებისას. გარდა ამისა, წიგნის ყოველს განყოფილებასში დაკავშირებულია პრეზა და ლექსები. გამოცემა შემკულია ახალი ქარტით, რომელიც მოჭრილია საუკეთესო თბილელ სპეციალისტისაგან. თუმცა გამოცემა წინანდელზედ დიდია მოული ასი გვერდით, მაგრამ უწინდელი ფასი შეუცვლელად არის დაჩენილი და წიგნი ღირს თხუთმეტი მანეთი. ვინც ათ ცალს ერთად იყიდის, წიგნი დაეთმობა თოთხმეტ მანეთად, ვინც ოც-და ათს — ცამეტად და ვინც ასს ცალს წაიღებს — სამ აბაზად მიეცემის. წიგნი ისეიდება გამომცემლის ზაქარია გრიჭეროვის წიგნთა მაღაზიაში, გეგის სიდის ყურთან და ყველა სსკა მაღაზიებშიაც თბილისსა და ქუთაისში. ვისაც სურს უდაში გადაკრული წიგნი მიიღოს, ყველა ცალის ფასს უნდა დაუმატოს სამი მანეთი.

ნ 383
1885

განცხადება.

ამა 1885 წელს ქურონალს «ივერიაზე» ხელის მოწერა მიიღება მხოლოდ მთელის წლით.

ესაი მთელის წლისა შვიდი მახათი.

ხელის-მოწერა მიიღება «ივერიის» რედაქციაში, რომელიც იმყოფება სოფოლაკში, ახალ-ბებუთოვის ქუჩაზედ, თვით რედაქტორის სადგომში, სახლი ი. ი. ზუბალოვისა, (მისაკალი, როგორც ახალ-ბებუთოვის, ისე ლაბარატორიის ქუჩაში).

ბათუმისში, ჭილაძის მაღასიაში.

ბათუმში, წერა-კითხვის საზოგადოების სკოლის მასწავლებელ მ. ნათაძესთან.

თელავში ვანო როსტომაშვილთან.

ქალაქს გარეშე ხელის-მომწერთ წერილი ჯ თუელი შემდეგის ადრესით უნდა გამოგზავნონ:

Въ Тифлисѣ

Въ Редакцію журнала «ИВЕРІА».